पहिलो परिच्छेद
शोधपरिचय

१.१ विषय परिचय

प्रस्तुत शोधकार्य **माइतघर उपन्यासको सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषण**मा केन्द्रित रहेको छ । माइतघर उपन्यास लैनसिंह बाङ्देल (वि.सं. १९८०-२०५९) द्वारा लेखिएको हो । यस पुस्तकलाई (२००६) सालमा पहिलो पटक प्रकाशित गरिएको थियो । बाङ्देलका **माइतघर** बाहेक **मुलुक बाहिर** (२००४), **लङ्गडाको साथी** (२००८), **रेम्ब्रान्ट**, **स्पेनको सम्झना** (२०२१), **युरोपको चिठ्ठी** (२०५२), **विश्वका छ महान कलाकार**, **प्राचीन नेपाली चित्रकला**, **प्राचीन नेपाली चित्रकला र मूर्तिकलाको इतिहास**, **नेपालका चराहरू** आदि प्रसिद्ध कृतिहरू प्रकाशित छन् । माइतघर उपन्यास सामाजिक यथार्थवादी धारामा लेखिएको उपन्यास हो ।

सङ्कथन अङ्ग्रेजी डिस्कोर्सको समानार्थी नेपाली शब्द हो । सङ्कथन भाषाको सबैभन्दा माथिल्लो एकाइ हो । सङ्कथन संरचनाका दृष्टिले भाषिक वर्णलाई सबैभन्दा सानो एकाइ र पूर्ण अभिव्यक्ति अर्थात् ठूलो वा बृहत् एकाइका रूपमा सङ्कथनलाई लिइन्छ । सङ्कथन आफैमा एउटा पूर्ण अभिव्यक्ति हो । यसले निश्चित अभिप्रायलाई बुझाएको हुन्छ । यस्तो अभिप्रायलाई सामाजिक सन्दर्भका आयामबाट विश्लेषण गरेर बुझ्नु पर्छ भन्नु नै सङ्कथन विश्लेषणको खास अभिप्राय हो । सङ्कथन भौतिक, सामाजिक,सांस्कृतिक आदि सन्दर्भहरूलाई समेटेर वक्ता वा लेखक, श्रोता वा पाठक र विषयलाई अन्तर्सम्बन्धमा गाँस्दै अभिव्यक्त गरिएको उच्चार हो । सङ्कथनको यही सैद्धान्तिक विषयका वरिपरि रहेर 'माइतघर' उपन्यासको सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषण यस शोध शीर्षकमा गरिएको छ । खास गरी यस शोधपत्रमा टमलिन र अन्यले 'डिस्कोर्स सिम्यान्टिक एन्ड प्रोसेस' लेखमा प्रस्तुत गरेको लेखकीय (वक्तागत) खाका (स्पिकर ब्लुप्रिन्ट) को सैद्धान्तिक अवधारणा अनुसार उपन्यासको आलङ्कारिक व्यवस्थापन र सन्दर्भ व्यवस्थापनलाई हेरिएको छ ।

१.२ समस्याकथन

प्रस्तुत शोधपत्र **माइतघर उपन्यासको सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषण**मा आधारित छ । **माइतघर** उपन्यासमा सङ्कथनको सङ्कथनात्मक अर्थ विश्लेषण गर्नु नै यस शोधपत्रको मूल समस्या हो । यही मूल समस्यासँग सम्बन्धित अन्य विशिष्ट समस्यालाई प्रस्तुत शोधमा यस प्रकार निर्धारण गरिएको छः

(क) माइतघर उपन्यासमा आलङ्कारिक व्यवस्थापन के कस्तो रहेको छ ?

(ख) माइतघर उपन्यासमा सन्दर्भ व्यवस्थापन के कस्तो रहेको छ ?

१.३ शोधको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधपत्र **माइतघर उपन्यासको सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषण**मा आधारित भएकाले शोध समस्यामा उठेका प्रश्नहरूको समाधान खोज्नु नै यस शोधको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । मुख्य उद्देश्यसँग सम्बन्धित विशिष्ट उद्देश्यहरूलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ :

(क) माइतघर उपन्यासमा आलङ्कारिक व्यवस्थापनको विश्लेषण गर्नु,

(ख) माइतघर उपन्यासमा सन्दर्भ व्यवस्थापनको विश्लेषण गर्नु ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

यस शोधपत्रको शीर्षक **माइतघर उपन्यासको सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषण** भएकाले माइतघर उपन्याससँग सम्बन्धित अध्ययनहरू यस शोधपत्रको पूर्वकार्य अन्तर्गत आउँछन् । त्यस्तै सङ्कथन विश्लेषण यसको सैद्धन्तिक पक्ष भएकाले सङ्कथन विश्लेषण सँग सम्बन्धित अध्ययनहरू पनि यस शोधको पूर्वकार्य अन्तर्गत आउँछन् । सङ्कथन विश्लेषण बाहेक अन्य कोणबाट माइतघर उपन्यासको बारेमा थुप्रै अध्ययन भएका छन् जो यस अध्ययन सँग सम्बन्ध राख्दैनन् । त्यसैले ती अन्य कोणका अध्ययनहरूलाई यहाँ समेटिएको छैन तर सङ्कथन विश्लेषणको छोटो पृष्ठभूमि यहाँ उल्लेख गर्नु आवश्यक ठहर्छ ।

सङ्कथन अङ्गेजी डिस्कोर्सको समानार्थी नेपाली शब्द हो । सङ्कथन आफैमा एउटा पूर्ण अभिव्यक्ति हो यसले निश्चित अभिप्रायलाई बुझाएको हुन्छ । यस्तो अभिप्रायलाई सामाजिक सन्दर्भका आयामबाट विश्लेषण गरेर बुझ्नु पर्छ भन्नु नै सङ्कथन विश्लेषणको खास अभिप्राय हो । सङ्कथन प्राचीन ल्याटिनमा दौडिनुका अर्थमा प्रयुक्त डिसकुरुरे बाट मध्यकालीन ल्याटिनमा बहसका अर्थमा डिस्कर्सस हुदै उत्तरवर्ती ल्याटिनमा कुराकानीका अर्थमा डिस्कर्सस बनेको हो । जसको प्रयोग अङ्गेजीमा डिस्कोर्स कुनै विषयमा गरिएको कुराकानी वा लिखित अंश भन्ने अर्थका रूपमा हुन्छ (वीचमेयर, सन् २००५, पृ. ४३४) । त्यस्तै सङ्कथन एउटा यस्तो अमूर्त नाम हो जसले सामाजिक गतिविधिहरूलाई विशेष जोड दिई भाषाका माध्यमबाट बृहत एकाइमा प्रस्तुत गर्दछ । यसभित्र अनुच्छेद, कथन, पूर्णपाठ, तथा

विविध साहित्यिक विधाहरू पर्दछन् (लक, सन् २००४, पृ. १३) । सङ्कथनले भाषामा सङ्गठित सामाजिक गतिविधि, अन्तर्क्रिया, सोचाई, विश्वास, मान्यता, विभिन्न सङ्केत र विषयलाई समाज सन्दर्भ सहित जान्नका लागि निर्देश गर्दछ (गी, सन् १९९९, पृ. २०१) । त्यस्तै पाठ भन्नाले लिखित वा रेकर्डेड कुराकानी वा सञ्चारको अंश हो भने सङ्कथन भनेको कुनै पनि लिखित अलिखित, रेकर्डेड ननरेकर्डेड, कुराकानी वा सञ्चारको अंश हो (नुनान, सन् १९९३, पृ. २०) । सङ्कथन विश्लेषण एउटा पूर्ण सञ्चारका लागि भाषाभित्र आवश्यक शब्द, पद, उपवाक्य, वाक्य तथा भाषाको समाज र संस्कृतिसँगको सम्बन्ध र यसको प्रयोगको औचित्य जान्नमा केन्द्रित हुन्छ (पल्टरिज, सन् २००६, पृ. ०२) । त्यस्तै खासमा सङ्कथन विश्लेषण भनेको प्रयोग गरिएको भाषाको विश्लेषण हो । मान्छेका दैनन्दिन कार्यव्यापारसँग नजोडिइकिन भाषाको प्रकाकार्यात्मक विश्लेषण सम्भव छैन । केही भाषाविद्हरू भाषाको स्वभाव र लक्षण निरूपणलाई भाषाको अध्ययन मान्न सक्छन् तर सङ्कथन विश्लेषण भनेको भाषा के का लागि प्रयोग भयो त्यसको सन्दर्भ सापेक्ष विश्लेषण हो (ब्राउन एन्ड युले, सन् १९८३, पृ. ०१) ।

नेपाली विद्वान्हरूले पनि सङ्कथनलाई परिभाषित गरेको देखिन्छ । केही परिभाषाहरूलाई यहाँ समेटिएको छ । लगम्यान डिक्सनरी अफ कन्टेम्प्रोरी इङ्ग्लिस सेकेन्ड इडिसन सन् १९८७ लाई उद्धृत गर्दै देवीप्रसाद गौतम लेख्छन् । सङ्कथन त्यस्तो भाषिक अभिव्यक्ति हो जुन एक सार वाक्यका रूपमा वा यसभन्दा माथिको जुनसुकै तहको संरचनाका रूपमा रहेको हुन्छ । कुनै गम्भीर भाषण वा विषयमा भएको निश्चित लेखन, कुनै गम्भीर कुराकानी, कुनै पनि कथन वा लेखनमा जोडिएको भाषिक अभिव्यक्तिलाई सङ्कथन भनिन्छ (गौतम, २०६८, पृ. ५७१) । त्यस्तै सङ्कथन भनेको खास खास भौतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक आदि सन्दर्भहरूलाई समेटेर वक्ता श्रोता र विषयलाई अन्तःसम्बन्धमा गाँस्दै अभिव्यक्त गरिएको भाषिक उच्चार हो । यो वाक्यभन्दा माथिका सारा अन्तर्क्रियात्मक मौखिक लिखित र साङ्केतिक भाषाको प्रयोगबाट निर्मित सन्दर्भ र अर्थहरूका संसारलाई बुझाउने लघु वा बृहत् संरचना हो (भट्टराई, २०७१, पृ. ४८) । त्यस्तै सङ्कथन त्यस्तो उच्चारको समूह हो जसमा वक्ता श्रोता र विषय सन्दर्भ बीच अन्तर्सम्बन्ध स्थापित भएको हुन्छ (पोखरेल र काफ्ले, २०७०, पृ. १६८) । त्यस्तै डेभिड क्रिस्टललाई उद्धृत गर्दै हेमाङ्गराज अधिकारी लेख्छन् । सङ्कथनलाई वाक्यभन्दा माथिल्लो भाषिक एकाइ मानिन्छ । यसले भाषाको वाक्यभन्दा माथिल्लो प्रयोग विस्तारलाई जनाउँछ । सङ्कथन त्यस्ता उच्चारहरूको

सेट हो जसले मान्य कथन घटनालाई निर्माण गर्दछ । यसभित्र गफ, कुराकानी, छलफल, संवाद, ठट्टा, जोक, अन्तर्वार्ता आदि पर्दछन् (अधिकारी, २०५६, पृ. २५०) । सङ्कथनलाई परिभाषित गर्ने क्रममा दीपकप्रसाद ढकाल लेख्छन् । सङ्कथन वाक्यात्मक संरचनाभन्दा माथिल्लो भाषिक तथा गैरभाषिक क्रियाकलापलाई समाजको व्यापक सन्दर्भमा हेर्ने अवधारणा हो (ढकाल, २०७०, पृ. २६) । त्यस्तै कुनै उच्चारण वा वाक्यभन्दा परसम्मको कथ्य वा लेख्य भाषाको विस्तारसँग सङ्कथनको सम्बन्ध रहन्छ । अर्थविज्ञान र सङ्कथन विश्लेषणमा यसको अर्थ सबै तौरतरिका र सन्दर्भका कुराकानीमा हुने विचारको साधारणीरण भन्ने हुन्छ (घिमिरे, २०६९, पृ. ०१) । संरचनाका रूपमा सङ्कथन भनेको सिङ्गो भाषिक अभिव्यक्ति हो भने सन्दर्भगत रूपमा भाषाले बोकेर आएको निहित सन्दर्भार्थको खोजी सङ्कथन विश्लेषण हो (पौडेल र पोखेल, २०७१, पृ. ०१) ।

सङ्कथनका सन्दर्भमा विभिन्न विद्वान्का मतहरू हेर्दा सङ्कथनलाई यसरी चिनाउन सकिन्छ । खासमा सङ्कथन भनेको भाषिक अभिव्यक्तिको त्यो पूर्णपाठ हो जसले निश्चित अर्थ सम्बन्ध बोकेर आएको हुन्छ । यसको विश्लेषण भाषामा टेकेर समाज सन्दर्भको विशाल दायराका आधारमा गरिन्छ । कुनै भाषिक अभिव्यक्तिको निहितार्थको खोजी व्याकरणिक तथा कोशीय आर्थी दायराबाट माथि उठी प्रायोगिक भाषाको समाज सन्दर्भसँगको सम्बन्ध र अर्थ निर्धारणमा सामाजिक सन्दर्भको भूमिकाका आधारमा गरिनु पर्छ भन्नु नै सङ्कथन विश्लेषणको मूल अभिप्राय हो ।

वाक्यभन्दा माथिल्ला भाषिक अभिव्यक्तिको भाषावैज्ञानिक विश्लेषणका लागि सङ्कथन विश्लेषणको सैद्धान्तिक पर्याधार निर्माण गर्ने काम पाश्चात्य भाषिक अध्ययन परम्पराले गरेको हो । सङ्कथन विश्लेषणको पृष्ठभूमि खोज्दै जाँदा संरचनावादी व्याकरणको उत्कर्ष अर्थात् सन् १९६० को दशकसम्म पुग्न सकिन्छ । यस समयसम्ममा विकसित भइसकेका संरचनापरक, रूपार्थपरक, व्यवस्थापरक र रूपान्तरण भाषा व्याकरणका आ-आफ्नै सीमा भाषाको सन्दर्भपरक विश्लेषण वा सङ्कथन विश्लेषणका लागि प्रेरणा हुन । जे. आर फर्थको व्यवस्थापरक व्यकरणले भाषा सम्बन्धी समाजशास्त्रीय धारणाहरू, संरचना र व्यवस्थाका विषयहरू, स्तर र कोटि सम्बन्धी मान्यता तथा भाषाका तहहरूलाई पनि स्वीकार गरेको देखिन्छ (बन्धु, २०५३, पृ. १२३) । व्यवस्थापरक व्याकरणभित्रको प्रमुख सिद्धान्त स्थितिको प्रसङ्ग हो । यस सिद्धान्त अनुसार भाषामा यसको सामाजिक पक्ष ज्यादै महत्त्वपूर्ण हुन्छ (बन्धु, २०५३, पृ. १२३) । यसरी हेर्दा व्यवस्थापरक व्याकरणले प्रस्ताव गरेको भाषाका प्रमुख

तीन तह वस्तु रूप र स्थिति तथा रूप र स्थिति बीचको अन्तर्तह सन्दर्भ नै सङ्कथन विश्लेषणको आधार हो ।

सङ्कथन विश्लेषणको पृष्ठभूमि र विकास प्रतीकविज्ञान र आख्यानको अध्ययन गर्ने फ्रान्सेली पद्धति डेल हाइम्स (सन् १९६४) को भाषामा सामाजिक सन्दर्भ तथा अस्टिन (सन् १९६२), सर्ल (सन् १९६९) र ग्रइस (सन् १९७५) का भाषालाई सामाजिक कार्यका रूपमा व्याख्या गर्ने सिद्धान्तका साथै चार्ल्स मोरिसको प्रकरणार्थविज्ञान सम्बन्धी अध्ययनहरूसँग सम्बन्धित देखिन्छ (अधिकारी, २०५६, पृ. २५२) भन्दै हेमाङ्गराज अधिकारीले पनि सङ्कथन विश्लेषणको पृष्ठभूमिलाई सन् १९६० को दशकभन्दा अगाडि पुऱ्याएको देखिदैन । सङ्कथन विश्लेषणमा व्यवस्थापरक भाषावैज्ञानिक फर्थ र ह्यालिडेको प्रभाव रहेको छ । यिनीहरूले भाषालाई सामाजिक प्रकार्यका रूपमा गरेको व्याख्या विश्लेषणले सङ्कथन विश्लेषणमा महत्त्वपूर्ण स्थान ओगटेको छ (पोखरेल र काफ्ले, २०७०, पृ. १७०) । संरचनापरक व्याकरण र रूपार्थपरक व्याकरणका सीमाभन्दा माथि उठेर रूपान्त्रण व्याकरण र व्यवस्थापरक व्याकरणले वाक्य विश्लेषणको दायरालाई फरिकिलो बनाए पनि वाक्यभन्दा माथिल्ला भाषिक अभिव्यक्तिको विश्लेषणका लागि सैद्धान्तिक आधारशीला खडा गर्न सकेका थिएनन् । यहीँ पृष्ठभूमिमा जेलिङ ह्यारिसको **स्ट्रक्चरल लिङ्गिवस्टिक**(सन् १९६०) मा प्रकाशित भयो र यसले नै सङ्कथन विश्लेषण र पाठ व्याकरणका प्रारम्भिक अवधारणा अगाडि सारेको हो (ढकाल २०७०; पृ. २२) । दीपक ढकाल (२०६९) लाई उद्धृत गर्दै माधवप्रसाद पौडेल थप्छन् । ह्यारिसले हेयर टनिकको विज्ञापनमा प्रयुक्त भाषाको अध्ययन संरचना र सन्दर्भ गरी दुई आयामबाट विश्लेषण गरेका थिए । यो नै सङ्कथन विश्लेषणको प्रारम्भिक नमुना हो (पौडेल र पोखेल, २०७१, पृ. ०५) । ड्रेस्लर सन् (१९७८) लाई उल्लेख गर्दै दीपकप्रसाद ढकाल थप्छन- वेरविस सन् (१९६५) ले ह्यारिसका मान्यताहरूसमेत प्रस्तुत गरी त्यसमा आफ्ना प्रस्तावहरू समेटी वाक्यभन्दा माथिल्लो भाषिक संरचनाको विश्लेषणका आधार अझै तयार नभएको र सैद्धान्तिक प्रस्टता नभएको धारणा प्रस्तुत गर्दै चम्स्कीको 'सेन्टेन्स इन एल' बाट प्रभाव ग्रहण गरी 'टेक्स्ट इन एल' को अवधारणा अगाडि सारे । यिनले सङ्कथनका बीचको सम्बन्धको उल्लेख गरेपछि यही सम्बन्ध नै संसक्ति सिद्धान्तका रूपमा विकास भएको हो (ढकाल, २०७०, पृ. २२) ।

यसपछिका अध्ययनहरूमा वेन भेनिस्ट सन् (१९७१), हिमेस सन् (१९७२), ह्यालिडे र हसन सन् (१९७६) र (१९८९), च्याटम्यान सन् (१९७८), ड्रेस्लर सन् (१९७८), ब्राउन र

युले सन् (१९८३), कल्थर्ड सन् (१९८५), मार्टिन सन् (१९८६), नुनान सन् (१९९३), ह्यालिडे सन् (१९९४), हसन सन् (१९९६), डिजिक सन् (१९९७), गी सन् (१९९९), लक सन् (२००४), पल्टरिज सन् (२००६), कटिङ सन् (२००८) आदिका अध्ययनहरूले सङ्कथन विश्लेषणलाई सैद्धान्तिक प्रस्टता दिनमा योगदान पुराएका छन् । यी मध्ये ह्यालिडे र हसनको योगदान लिखित पाठ तथा समाख्यानात्मक सङ्कथन र यस्तो पाठले प्राप्त गर्ने विधागत स्वरूप निर्धारणमा केन्द्रित छ भने ब्राउन र युले कल्थर्ड र नुनानको अध्ययन सङ्कथनको व्याकरण निर्धारणमा केन्द्रित देखिन्छ ।

सन् १९६० को दशकबाट सुरु भएको भाषिक अध्ययनको सङ्कथन विश्लेषण सम्बन्धी खोज अध्ययन अनुसन्धान निरन्तर चलिरहेकै छ । जेलिङ ह्यारिसदेखि अहिलेसम्म आइपुग्दा सङ्कथनका भाषिक तथा गैरभाषिक युक्तिहरू, यसका अङ्ग वा तत्व, यसका माध्यमगत (कथ्य लेख्य) तथा स्वरूपगत (आख्यानात्मक, संवादात्मक, मनोवादात्मक, कवितात्मक, प्रदर्शनात्मक) भेद वा प्रकार विश्लेषणको (टप डाउन, बटम अप) मोडेल तथा सङ्कथनको अन्तर्विषायक सम्बन्धको अध्ययनका आधार पनि विकास भइसकेको छ । विभिन्न समयमा विभिन्न विद्वानहरूले गरेका अध्ययन र यी अध्ययनले भाषाविज्ञानका अध्ययन क्षेत्रमा पुऱ्याएको सहयोगलाई सङ्कथन विश्लेषण सिद्धान्तको यसको पृष्ठभूमि र विकासक्रममा बिर्सन मिल्दैन ।

१.५ अध्ययनको औचित्य

प्रस्तुत अध्ययन **माइतघर उपन्यासको सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषण**मा केन्द्रित छ । **'माइतघर'** उपन्यास लैनसिंह बाङ्देलद्वारा लेखिएको सामाजिक यथार्थवादी उपन्यास हो । यस कृतिको विविध कोणबाट अध्ययन, विश्लेषण, समीक्षा र मूल्याङ्कन गरिएको पाइए तापनि सङ्कथन विश्लेषणको कोणबाट हालसम्म अध्ययन नभएको हुँदा यो शोध कार्य प्राज्ञिक दृष्टिले औचित्यपूर्ण छ । यस अध्ययनले साहित्यिक कृतिको अध्ययनमा भाषानिष्ठ वस्तुगत अध्ययन पद्धतिको प्ररूप प्रस्तुत गर्ने छ । यस विषयमा जिज्ञासा राख्ने शोधार्थी, विद्यार्थी, शिक्षक तथा सर्वसाधारण पाठकका लागि पनि यो अध्ययन सहयोगी हुनेछ । यो पनि यस शोध कार्यको औचित्य र महत्त्व हो ।

१.६ अध्ययनको सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोध कार्य **माइतघर उपन्यासको सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषण**मा केन्द्रित रहेको छ । सङ्कथन विश्लेषण पाठ विश्लेषणको एउटा विस्तृत आयाम हो । प्रस्तुत शोध पत्रमा सङ्कथन विश्लेषणका सबै पक्ष समेट्न सम्भव देखिदैन । तसर्थ यस शोध कार्यमा सङ्कथन विश्लेषणका लागि टमलिन र अन्यले प्रस्तुत गरेको लेखकीय (वक्तागत) खाका (स्पिकर ब्लुप्रिन्ट) लाई सैद्धान्तिक आधार बनाइएको छ । यही सैद्धान्तिक आधारमा उपन्यासको आलङ्कारिक व्यवस्थापन र सन्दर्भ व्यवस्थापनलाई हेरिएको छ । सैद्धान्तिक तहमा यो यस अध्ययनको सीमा हो भने उता माइतघर उपन्यास (प्रायोगिक पाठ) को आख्यानको सघनताका दृष्टिले नमुना पाठका रूपमा परिच्छेद दुई, छ, एघार र सोह्र मात्र छनोट गरिएको छ । यो पनि यस अध्ययनको सीमा हो । परिच्छेद दुई, छ, एघार र सोह्र नमुना पाठ बनाई आलङ्कारिक व्यवस्थापन र सन्दर्भ व्यवस्थापन मात्र विश्लेषण गर्नु र त्यस बाहेक अन्यत्र नजानु यस अध्ययनको सीमा हो ।

१.७ शोधविधि

शोधविधि अन्तर्गत सामग्री सङ्कलन विधि र विश्लेषण विधि गरी दुई प्रकारका विधिहरू प्रयोगमा आएका छन् । जसको चर्चा तल गरिएको छ ।

१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि

यस शोधपत्रमा प्राथमिक र द्वितीयक दुवै स्रोतका शोध सामग्री प्रयोग गरिएको छ । प्राथमिक स्रोतका सामग्रीका रूपमा लैनसिंह बाङदेलको माइतघर उपन्यास र टमलिन र अन्यको लेख डिस्कोर्स सिम्यानटिक प्रयोग भएका छन् भने द्वितीयक सामग्रीका रूपमा सैद्धान्तिक प्ररूपसँग सम्बद्ध लेख रचनाहरू र माइतघर उपन्याससँग सम्बद्ध अन्य सामग्रीहरू प्रयोग भएका छन् । यी सामग्री सङ्कलनका लागि खास गरी पुस्तकालय कार्यलाई प्रयोग गरिएको छ ।

१.७.२ विश्लेषण विधि

प्रस्तुत अध्ययन **माइतघर उपन्यासको सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषण**मा केन्द्रित रहेकाले यस शोध कार्यमा पाठमा आलङ्कारिक व्यवस्थापन र सन्दर्भ व्यवस्थापनमा केन्द्रित छ । सङ्कथन कुनै खास सन्दर्भ विशेषमा प्रयुक्त भाषिक अभिव्यक्ति हो । सहभागी र सन्दर्भले पाठ

निर्माणमा खेलेको भूमिकाका वरिपरि यो शोध रहेको छ । माइतघर उपन्यासको परिच्छेद दुई, छ, एघार र सोह्र नमुना पाठ बनाई आलङ्कारिक व्यवस्थापन र सन्दर्भ व्यवस्थापन मात्र यहाँ विश्लेषण गरिएको छ । टमलिन र अन्यले प्रस्ताव गरेको स्पिकर ब्लुप्रिन्ट अनुसार स्मृति र अनुभवबाट तयार पारेको मानसिक प्रतिबिम्बनलाई लेखकले कसरी लिखित पाठमा प्रतिबिम्बन गराउँदा आलङ्कारिक व्यवस्थापन र सन्दर्भ व्यवस्थापन कसरी गर्दछ भन्ने नै यस शोधको मूख्य सैद्धान्तिक विधि हो ।

१.८ शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोध पत्रको संरचना पक्षलाई सुगठित र व्यवस्थित पार्नका लागि निम्नलिखित विभिन्न परिच्छेद र खण्ड उपखण्डमा विभाजन गरी अध्ययन विश्लेषण र मूल्याङ्कन गरिएको छ । जुन यस प्रकार रहेको छ :

पहिलो परिच्छेदः **शोधपरिचय**

दोस्रो परिच्छेदः **माइतघर उपन्यासमा आलङ्कारिक व्यवस्थापन**

तेस्रो परिच्छेदः **माइतघर उपन्यासमा सन्दर्भ व्यवस्थापन**

चौथो परिच्छेदः **शोध निष्कर्ष**

परिशिष्ट

सन्दर्भ सामग्रीसूची

दोस्रो परिच्छेद

माइतघर उपन्यासमा आलङ्कारिक व्यवस्थापन

२.१.विषयपरिचय

माइतघर उपन्यासको सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषणमा टमलिन र अन्यले दिएको अवधारणा अनुसार यस परिच्छेदमा आलङ्कारिक व्यवस्थापनको कसीमा उपन्यासलाई हेर्न खोजिएको छ । यहाँ प्रस्तुत गरिएको धारणा टमलिन र अन्यको लेखकीय (वक्तागत) खाका (स्पिकर ब्लुप्रिन्ट) अनुसार लेखकले स्मृति, धारणा र रचनात्मकताबाट तयार पारेको तात्कालिक अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनलाई आलङ्कारिक व्यवस्थापनका माध्यमबाट कसरी लिखित पाठलाई सुसम्बद्धतायुक्त र संसक्त बनाउँछ भन्ने कुरा यहाँ हेरिएको छ । प्रायोगिक पाठका रूपमा आख्यानको सघनताका दृष्टिले उपन्यासबाट परिच्छेद दुई, छ, एघार र सोह्रलाई छनोट गरिएको छ । यस परिच्छेदमा नमुना पाठमा सूचना र घटनाको प्राथमिकता, सूचना र घटनाको महत्त्व र सूचना र घटनाको पूर्वधारणाको औचित्य सिद्धतालाई खोजिएको छ ।

२.२ सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषणको सैद्धान्तिक पर्याधार

भाषिक सङ्केतको प्रतीकात्मक व्यवस्थाका रूपमा आएको पाठको संसारभित्रको सन्दर्भगत अर्थलाई सङ्कथनात्मक अर्थ भनिन्छ । कुनै पनि पाठ समाज सन्दर्भको प्रतीकात्मक सङ्गठन व्यवस्था भएकाले पाठगत अर्थ पनि सामाजिक सन्दर्भको भाषिक युक्तिपरक अर्थ हो । हरेक पाठमा सन्दर्भ र अर्थको पारस्परिकता व्यवस्थित रूपले निर्माण भएको हुनुपर्छ । यसरी अर्थ र सन्दर्भको तार्किक व्यवस्थापन भएको पाठको अवस्था नै सङ्कथनात्मक अर्थ हो (बन्धु, २०७३, पृ. ३३८) । पाठको सङ्कथनात्मक अर्थ विश्लेषणका निम्ति पाठभाषावैज्ञानिकले मूलतः अवधारणात्मक प्रस्तुति, अवधारणाका घटक र अभिव्यक्ति व्यवस्था जस्ता विषयलाई समेट्नु पर्ने सैद्धान्तिक प्रस्ताव गरेका छन् (टमलिन र अन्य, सन् १९९७, पृ. ७१) । वास्तवमा लेखक वा वक्ताले सङ्कथनात्मक अर्थ निर्माणको प्रारम्भिक प्रक्रिया बोलीका तहबाट थालनी गरेको हुन्छ । पाठ भाषिक सङ्केत व्यवस्थाको लिखित प्रतिरूप भएकाले पाठीय सङ्कथनको अर्थ खोजिका निम्ति पनि वक्ता लेखकले मानसिक तहमा बनाएको अवधारणात्मक प्रारूपसम्म पुग्नुपर्ने हुन्छ । यस शोधकार्यमा पनि टमलिन र अन्य (सन्

१९९७) ले प्रस्ताव गरेको वक्ताको अवधारणात्मक प्रतिरूपलाई लेख्य पाठका सन्दर्भमा विवेचना गरिएको छ ।

२.३. तात्कालिक अवधारणात्मक प्रतिबिम्बन

पाठात्मक सङ्कथनमा प्रतिबिम्बित अर्थ भनेको लेखक वा वक्ताको मस्तिष्कमा रहेको पूर्वभाषिक अवधारणा हो । समाज सन्दर्भबाट लेखक वा वक्ताले विविध स्रोतको उपयोग गरी अवधारणा निर्माण गरेको हुन्छ । यो मस्तिष्कको तहमा रहेको सबैभन्दा प्राथमिक र आधारभूत अवस्था हो । कुनै पनि लेखक वा वक्ता आफ्नो सामाजिक परिवेश र पर्यावरणबाट मस्तिष्कमा ज्ञानात्मक सूचनाहरू सङ्कलन गरेर पाठमा त्यस अनुसारको प्रतिबिम्बन खिच्ने माध्यमका रूपमा लिखित/मौखिक पाठ अभिव्यक्त गर्दछ । यस सिलसिलामा लेखक (वक्ता) ले स्मृति (मेमोरी) दृष्टिकोण (पर्सेप्सन) र सृजनात्मकता (क्रियटिभिटी) संयोजन गरेर लिखित वा मौखिकपाठमा सङ्कथनात्मक अर्थ व्यवस्थित गरेको हुन्छ (टमलिन र अन्य, सन् १९९७, पृ. ७१) । त्यसैले पाठको सङ्कथनात्मक अर्थ विश्लेषण गर्नका निम्ति प्रथमतः लेखक (वक्ता) ले के कस्तो ? सृजनात्मक विकल्प प्रयोग गरेको छ र त्यसमा कस्तो दृष्टीकोण राखेको छ भन्ने विषयलाई आधार बनाउनु पर्छ । सङ्कथन भनेकै पाठभित्रको आलोचनात्मक हेराई भएका कारण पाठमा लेखकले प्रयोग गरेको सृजनात्मकता र दृष्टीकोणका तहमा पुगेर हेर्नु आवश्यक हुन्छ ।

२.४. सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषण प्ररूप

पाठको सङ्कथनात्मक अर्थ विश्लेषणका निम्ति प्रथमतः पाठ निर्माता (लेखक/वक्ता) मा विश्लेषणका निम्ति तयार भएको विषयवस्तु सम्बन्धी अवधारणात्मक प्रतिबिम्बन (कन्सेप्चुअल रिप्रिजेन्टेसन) का तहमा पुग्नु पर्छ । यो लेखक वक्ताले पाठमा प्रस्तुत गरेको आधारभूत अर्थ हो । यस्तो अर्थका निम्ति लेखक/वक्ताले कहिलेकाहीँ दृश्यात्मकतालाई पनि प्रतिनिधित्त्व गर्ने गरी आफ्ना दृष्टिकोण प्रस्ताव गरेको हुन्छ । यसका अतिरिक्त अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनलाई गतिशील (डाइनामिक) र स्थिर (स्टाटिक) का आधारमा पनि हेर्न सकिन्छ । कुनै कलात्मक स्वरूपलाई यिनै दुई आधारबाट हेर्न सकिन्छ । अर्थ भनेकै पाठमा पाठक वा स्रोताको अवधारणाले गरेको गतिशील विचरण हो (टमलिन र अन्य, सन् १९९७, पृ. ७१) ।

पाठमा अर्थ केवल अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनले मात्र सृजना गर्दैन । यसमा पाठक वा स्रोताको स्थान, अवस्था र उपस्थितिलाई पनि लेखक वक्ताले मह□व दिएको हुनुपर्छ । पाठकको स्तर, स्थान वा बोधात्मक क्षमतालाई आधार बनाएर मात्र लिखित वा मौखिक पाठ तयार गरिएको हुन्छ । यसै आधारमा कुनै पनि पाठको सङ्कथनात्मक अर्थ विश्लेषण गरिन्छ । अर्थ पाठको सन्दर्भ केन्द्री हुन्छ भन्ने मतलाई पूर्वीय वैयाकरणिक चिन्तनमा भर्तृहरिकको वाक्यपदीयसँग जोडी अर्थ केवल रूपबाट मात्र निर्धारित नभई वाक्यको प्रयोग, प्रकरण, प्रसङ्ग, औचित्य, देश, कालअनुसार निर्धारित हुन्छ (चौलागाईं, वि.सं. २०७६, पृ. १६) । भनी उल्लेख पनि गरिएको छ । त्यसैले पाठको अर्थ उत्पादनमा लेखक वक्ताले सूचनाको व्यवस्थापनलाई कसरी व्यवस्थित र आलोचनात्मक बनाएको छ भन्ने विषय सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण रूपमा रहेको हुन्छ । यसरी पाठमा रहेको अर्थ विश्लेषणका निम्ति क्रमबद्ध रूपले आएका स्वतन्त्र घटकको प्रकार्य खोजी गरिन्छ । पाठलाई आख्यानात्मक, प्रक्रियात्मक, व्यवहारात्मक, र प्रदर्शनात्मक प्रकारमा विभाजन गरी तिनको अभिलक्षणगत परिमिति विश्लेषण गर्ने शिलशिलामा प्राथमिक र द्वितीयक आधार प्रस्ताव गरेका छन् । प्राथमिक आधार अन्तर्गत (+शृङ्खलात्मक सम्बन्ध) र (+सहभागी अभिमुखीकरण) हुन्छन् भने द्वितीयक अन्तर्गत (+प्रतिबिम्बित समय) र (+दबाबका चरहरू) का आधारमा विश्लेषण गरिने सैद्धान्तिक प्रस्ताव रहेको (लेभिन्सन र लाङ्गेकर, सन् १९७८, पृ. १०२) मान्दछन् ।

२.४.१ सङ्कथनमा आलङ्कारिक व्यवस्थापन

सङ्कथनमा आलङ्कारिक व्यवस्थापनको मुख्य अवधारणा वक्ताले आफ्नो आशयलाई अभिव्यक्त गर्न कसरी भाषिक युक्तिहरूलाई सही तबरले व्यवस्थापन गरेको छ, भन्ने कुरामा केन्द्रित छ । भाषा नै कुनै पनि अर्थ उत्पादनको मुख्य विकल्प हो । लेखक (वक्ता) सँग खास उद्देश्य रहेको हुन्छ । त्यस्तो उद्देश्यले पाठमा अवधारणात्मक प्रतिबिम्बन कसरी भएको छ र त्यसको संरचना कसरी विकास भएको छ भन्ने कुरा खोजी गर्न मद्दत गर्छ । पाठमा लेखक वक्ताले राखेका यस्ता लक्ष्य र उद्देश्यलाई आलङ्कारिक व्यवस्थापनको तहमा राखेर विश्लेषण गरिन्छ ।

लेखक वा वक्ताले पाठको लिखित वा मौखिक संरचना तयार गर्दा एक प्रकारको प्रक्रिया घटित भएको हुन्छ । यस क्रममा सूचना र घटना (कार्य) दुवै जोडिएर आएका हुन्छन् । पाठमा आएको सूचनात्मक घटक क्रमिक रूपले प्रयोगार्थपरक (प्रागमेटिक्स) रूपमा

गतिशील हुन्छ । यसका संरचक प्राथमिकता, महत्त्व र पूर्वधारणाले अर्थ विश्लेषणलाई निर्देशित गरेको हुन्छ । अर्थात् कुनै पनि पाठको आलङ्कारिक व्यवस्थापनभित्र आर्थी विषय प्राथमिकता, महत्त्व र पूर्वधारणात्मक पक्षका आधारमा निर्मित भएका हुन्छन् । पाठको संयुक्ति व्यवस्था विश्लेषणमा यिनै पक्षलाई आधारभूत रूपले प्रयोग गर्नुपर्छ । त्यस्तै घटना वा कार्यका तहमा विस्तृत सङ्कथन योजना समष्टिगत संयुक्ति (ग्लोबल कोहरेन्स) र स्थानिक संयुक्ति (लोकल कोहरेन्स) समावेश हुन्छ । जसले वक्ता वा लेखकलाई प्रयोगार्थपरक विषय व्यवस्थित गर्न सहयोग गर्छ र सङ्कथनको विषयभन्दा बाहिर जानबाट पाठकलाई रोक्छ (टमलिन र अन्य, सन् १९९७, पृ. ७५) ।

सङ्कथन लेखक (वक्ता) ले गरेको भाषिक प्रकार्य हो । त्यसैले यस भाषिक प्रकार्यमा वाक्यका तहमा देखिने विविध प्रकार्यात्मक संरचनाका आधारमा अध्ययनको प्रवेश हुन्छ । सङ्कथनमा भाषिक संरचनाको प्रयोग वक्ताले लिने भाषिक कार्यहरूसँग सम्बन्धित हुन्छ । वाक्यका तहमा भाषिक अभिव्यक्तिको भाषिक कार्य विभिन्न भाषिक संरचना मार्फत सम्पन्न हुन्छन् । त्यस्ता भाषिक संरचनाले आज्ञार्थक, प्रश्नार्थक, निश्चयार्थक आदि अर्थ दिन्छन् । आज्ञार्थक, प्रश्नार्थक, निश्चयार्थक आदि क्रियाको प्रयोगबाट सङ्कथनको घटना विकास कसरी भएको छ भन्ने विषय अध्ययन गरिन्छ (टमलिन र अन्य, सन् १९९७, पृ. ७५) ।

वाक्क्रिया सिद्धान्तको अन्तर्दृष्टि अनुसार भाषा कुनै कार्य गर्नका लागि हो । सङ्कथनमा वाक्क्रिया विश्लेषण स्थानीय विषयमा केन्द्रित रही वाक्य र उपवाक्य प्रकारलाई प्रभावित गर्न सक्छ । वक्ताले के भन्न चाहान्छ वा उसको आशय के हो ? अथवा लेखक वा वक्ताले पाठक वा स्रोता के बुझोस् भन्ने चाहान्छ भन्ने कुरालाई वाक्क्रिया सिद्धान्त (स्पिच एक्ट थेयरी) मा कथन उच्चारात्मक कार्य (लोक्युस्नरी एक्ट) वा वक्ताको आशय भनिन्छ । आफ्नो आशयलाई बोली वा पाठका रूपमा वक्ताले कसरी अभिव्यक्त गर्दछ । वा भषिक युक्ति र हाउभाउलाई कसरी संयोजन गर्दछ भन्ने कुरालाई वाक्क्रिया सिद्धान्त (स्पिच एक्ट थेयरी) मा कथन कार्यात्मक कार्य (इलोक्युस्नरी एक्ट) वा वक्ताको बोली, अभिव्यक्ति वा पाठ भनिन्छ । त्यस्तै कथन बोली वा पाठलाई पाठक वा स्रोताले के बुझ्दछ भन्ने कुरालाई वाक्क्रिया सिद्धान्त (स्पिच एक्ट थेयरी) मा कथन प्रभावात्मक कार्य (परलोक्युस्नरी एक्ट) वा पाठकको बुझाई भनिन्छ । यहीँ वाक्क्रिया सिद्धान्त (स्पिच एक्ट थेयरी) का आधारमा पनि पाठको आलङ्कारिक व्यवस्थापनलाई विश्लेषण गर्न सकिने भाषा वैज्ञानिकहरूको मत रहेको छ (टमलिन र अन्य, सन् १९९७, पृ. ७५) ।

अस्टिनको वाक्रिया सिद्धान्त अनुसार वाक्रिया सिद्धान्तको मुख्य अवधारणा भाषा कुनै पनि कार्य सम्पादनका निम्ति प्रयोग हुन्छ भन्नु हो । वाक्रिया सिद्धान्तमा सङ्कथनको विश्लेषणले उपवाक्य अथवा वाक्यलाई स्थानिक तबरले असर गर्छ । भाषा कार्य/घटनाका रूपमा विशिष्ट तरिकाले कुनै पनि सङ्कथनको सङ्गठनमा प्रतिबिम्बित हुन्छ । यस सिद्धान्तलाई स्वायल्सले ४८ ओटा वैज्ञानिक तथा प्राविधिक लेखहरूमा अनुसन्धान गरेका छन् । उक्त अनुसन्धानमा उनले प्रत्येक लेखमा चारवटा अत्यावश्यक अवयव रहने कुरा पत्ता लगाए जसलाई उनले मुभ्स नामकरण गरेका छन् । जुन १. कार्यक्षेत्रको प्रतिस्थापन, २. पूर्व अनुसन्धानको सार, ३. वर्तमान अनुसन्धानको तयारी, ४. वर्तमान अनुसन्धानको परिचय, रहेका छन् । यस कार्यले अत्यावश्यक सूचनालाई जुन वक्ताद्वारा अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनका क्रममा समेटिएको हुन्छ भनिएको छ (टमलिन र अन्य, सन् १९९७, पृ. ७५) । भाषावैज्ञानिकहरूले सङ्कथनको संरचनालाई पनि यसै आधारमा विवेचना गरेका छन् । भ्लाडिमिर प्रोपको अध्ययनको पूर्वकार्यले पनि रसियन लोककथाको मानक संरचना यस्तै हुन्छ भन्नेकुरा बताएको छ । आलङ्कारिक विधेयकको वस्तुसूचिले सङ्कथनको आशयात्मक संरचनालाई समेट्छ भन्ने कुरा पनि ग्रिम्जले पत्ता लगाए (टमलिन र अन्य, सन् १९९७, पृ. ७६) । माथि प्रस्तुत भएका सबै प्रयत्नहरूले सोपानक्रमिक रूपमा सङ्गठित एक वा अनेक भाषिक कार्यहरूको वस्तुसूचिलाई प्रस्ताव गर्दछन् । उच्चस्तरको संरचना निम्नस्तरको संरचनासँग घुलमिल हुन सक्छ; र निम्नस्तरको एकाइ पनि उच्चस्तरको सङ्कथनमा समाहित हुन सक्छ । तसर्थ यी चारवटा मुभ्सका प्रकारले एउटा सुगठित सङ्कथनको परिचय निर्माण गर्छन् (टमलिन र अन्य, सन् १९९७, पृ. ७७) ।

परम्परामा स्थापित विधा सिद्धान्तका निश्चित मुल्यमान्यता र लेखकीय जीवनानुभवबाट आर्जित नव्यनवीन बिम्ब प्रतीक विधानले आफ्नो अभिव्यक्तिलाई कलात्मक र रोचक बनाउने हर सम्भव प्रयास लेखकमा हुन्छ । सङ्कथनमा कलाका यिनै शिल्पी र ढाँचा भरिएर आउँदा आलङ्कारिक व्यवस्थापन कसरी भएको छ भन्ने सैद्धान्तिक अवधारणामा टेकेर मात्रै सङ्कथन विश्लेषण गर्न सकिन्छ । सार्वजनिक भाषण वा अभिव्यक्ति कसरी सङ्गठित र अभिव्यक्त गर्ने भन्ने सन्दर्भमा रोमन दार्शनिक तथा राजनीतिज्ञ सिसेरोले विकास गरेको पाँचवटा नियम अन्वेषण, व्यवस्थापन, वाक्पटुता, स्मृति र अभिव्यक्तिको यथोचित व्यवस्थापन आलङ्कारिक व्यवस्थापन हो (डिजिक, सन् १९९७, पृ. १५८) ।

भाषाको शैलीगत विश्लेषणसँग सम्बन्धित सङ्कथनको एउटा आयाम आलङ्कारिक व्यवस्थापन हो । मूल रूपमा आलङ्कारिक व्यवस्थापनको फराकिलो अर्थ रहेको छ । जुन सार्वजनिक अभिव्यक्ति वा सङ्कथनमा रहेको कला पक्षको अध्ययन सँग सम्बन्धित छ । यसको फराकिलो अर्थलाई प्राचीनता तर्फ लैजाँदा आजको सङ्कथन विश्लेषणको अग्रदूतका रूपमा भाषाको अलङ्कृत पक्षलाई लिन सकिन्छ । शास्त्रीय आलङ्कारिक व्यवस्थापनको मुख्य तत्त्व सङ्कथनलाई स्मरण योग्य, आकर्षक र कलात्मक बनाउनुसँग केन्द्रित छ । सबै सङ्कथनभित्र अनिवार्य रूपमा कुनै न कुनै शैली हुन्छ । जसलाई आलङ्कारिक संरचना भनिन्छ । यसभित्र छेकानुप्रास, अनुप्रास, व्यङ्ग्य, रूपक, अतिशयोक्ति आदि हुन सक्छन् (डिजिक, सन् १९९७, पृ. १५८) ।

अझ सामान्य रूपमा भन्दा आलङ्कारिक व्यवस्थापन सङ्कथनमा पाठकको ध्यान आकर्षित गर्नमा केन्द्रित छ । यस्तो ध्यान सङ्कथनमा प्रयुक्त अनपेक्षित पुनरावृत्ति, विपरीतार्थकता, व्याकरणिकभन्दा भिन्न र अपुर्ण पदक्रम, लाक्षणिक आशय वा अर्थले केन्द्रित गर्न सक्छ ।

आलङ्कारिक व्यवस्थापनको बुझाई सङ्कथनको अर्थका लागि महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । प्रथमतः सूचनाको एकीकरण पाठमा कहिल्लै पनि एकल कथनको निम्ति मात्र अर्थ राख्दैन । वैयक्तिक कथनहरू उच्चस्तरको संरचनाका निम्ति एकीकृत हुन्छन् । यही कुरा नै आलङ्कारिक अवयवद्वारा सङ्कथनमा व्यवस्थापन गरिन्छ । द्वितीयतः सङ्कथनमा वाक्य संरचनाले पनि महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्छ । जसलाई रूपध्वन्यात्मक (मोर्फोसिन्ट्याटिक) सङ्केतन भनिन्छ । यसले जब सङ्कथन अघि बढ्ने क्रममा एक वा अनेक सूचनालाई सङ्केत गर्दै अर्थ खुलाउदै अघि बढ्छ (टमलिन र अन्य, सन् १९९७, पृ. ७७) । कुन सूचना सारगर्भित वा केन्द्रित छ भन्ने कुरा नजिकैबाट उच्चस्तरको आलङ्कारिक उद्देश्यसँग (जसका निम्ति सङ्कथन सुरू गरिएको हुन्छ ।) जोडिएको हुन्छ ।

२.५ परिच्छेदगत संयुक्तिको आलङ्कारिक व्यवस्थापन

परिच्छेदगत संयुक्तिको आलङ्कारिक व्यवस्थापन अन्तर्गत यहाँ तीन वटा उपशीर्षकमा सूचना र घटनाको प्राथमिकता, सूचना र घटनाको महत्त्व र सूचना र घटनाको पूर्वधारणाका तहमा पाठको औचित्यसिद्धतालाई हेर्न खोजिएको छ ।

२.५.१ सूचना र घटनाको प्राथमिकता

परिच्छेद दुईभित्र आएका दशवटा अनुच्छेदबाट यादृच्छिक छनोटद्वारा प्रत्येक अनुच्छेदबाट छानिएका एघारओटा प्रतिनिधि वाक्यः

१. विजयादशमीको बिहान निधारभरि आमाबाबुको टीका थापी सानी खुरु खुरु सुबेदार्नीको घरतिर आई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) ।

२. केही लाज मानेजस्तो गरी सानीले आफ्नो लुगा मुसारिरही (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) ।

३. सुबेदार्नी "बिसासय आयु होस्" भनेर खिसिक्क हासिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) ।

४. आज त यो नीलो जामा लगाएकाले सानीलाई कस्तो सुहाएको छ(बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) ।

५. होइन यस्तो जामा लगाएको बखत मात्रै तिमी सानीलाई यस्ती राम्री देख्छ्यौ, तर यसले जहिलेदेखि फित्क्यौली छुन, परेवा हान्न उपद्रव गर्न छोडेकी छ उसैबेलादेखि सानीलाई म ज्यादै मन पराउन थालेको छु (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।

६. सानीले नबोलेर धेरै बेरपछि 'हो' भनी (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।

७. अनि सुबेदार्नीले सानीको हात समातेर घरभित्र लगिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।

८. आफू माथि सडकमा आइपुगुन्जेल त भान्साकोठामा हरि र सानी हाँसेको तीखो स्वर छर्लङ्ग सुनिन्थ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।

९. सानीलाई सुबेदार्नी साह्रै मन पराउथिन अनि माया पनि उत्तिकै गर्थिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।

१०. विवाहित नारीको शून्य कोखमा एउटा शिशु आउनाले एकैचोटि हजारौ सूर्य उदाएजस्तो हुन्छ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७,८) ।

११. विवाहको धेरै वर्षपछि पाठ, पूजा, व्रत आदि गर्दागर्दा बल्ल हरि प्रसन्न भएछन् र हरिलाई सुबेदार्नीको कोखमा बास दिए (बाङ्देल, २०७४, पृ. ८) ।

दिएका प्रतिनिधि वाक्यमा मात्र नभएर समग्र परिच्छेदभरि भाषिक युक्तिहरूले बोकेको संज्ञानात्मक सूचकता वा सूचनात्मकता लेखकीय छनोटका प्राथमिक विषय हुन् । लेखकले यस्तै किसिमको अवस्था स्थिति र घटनालाई बोध गराउन तात्कालिक अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनबाट पाठ/कथन निर्माणक (अटरेन्स फर्मुलेटर) रूपध्वन्यात्मक वार्णिक र कोशीय संयोजनका लागि माथिका वाक्यको संज्ञानात्मक सूचकतालाई पाठभित्र

अटाएका हुन् । माथिका वाक्यको संज्ञानात्मक सूचकता लेखकको प्राथमिकताको विषय हो । त्यस्तैगरी सानी सुबेदार्नीको घरतिर आउनु, सानीले लुगा मुसारिरहनु, सुबेदार्नीले बिसासय आयुहोस् भनेर मुसुक्क हाँस्नु, नीलो जामामा सानी राम्री देखिनु, विविध कारणले सुबेदारले पनि सानीलाई ज्यादै मन पराउन थाल्नु, सानीले हो भन्ने प्रतिक्रिया दिनु, सुबेदार्नीले सानीलाई घरभित्र लग्नु, हरि र सानी हाँसेको तीखो स्वर सडकसम्म सुनिनु, सुबेदार्नीले सानीलाई धेरै मन पराउनु र माया पनि उत्तिकै गर्नु, विवाहित नारीको कोखमा शिशु आउनाले हजारौं सूर्य उदाएको भान हुनु, विवाहको धेरै वर्षपछि भगवान हरि प्रसन्न भएर हरिलाई सुबेदार्नीको कोखमा बास दिनु आदि स्थिति अवस्था र घटनाबोधक क्रिया एकपछि अर्को घटनाको आवश्यकताले प्राथमिकतामा परेका विषय हुन् । लेखकले यस्तै किसिमको पाठ निर्माण गर्न वाक्यमा घटित हुने सूचना र घटनाको एकरूपतालाई यहाँ वितरित गरेको हो । लेखकको प्राथमिकतामा उल्लिखित सूचना र घटनाको सूचनात्मकता र घटनाको कार्य घटित भएका कारण यो पाठ तयार हुन सकेको हो । परिच्छेदको पहिलो अनुच्छेदमा आएको वाक्य अहो ! आज त सानी पुतली पो भइछस् । ले पाठमा सानीको सौन्दर्य सूचक उपस्थितिलाई औचित्यपूर्ण बनाएको छ । नमुना पाठभित्र अधिकांश समय र स्थान लेखकले सानीको सौन्दर्यलाई वर्णन गर्न खर्च गरेकाले उक्तवाक्य नमुना पाठको आरम्भविन्दु हो । यसै सङ्केतका आधारमा पाठभित्र सानी चिटिक्क परेकी, गुडियाजस्ती भएकी, सुन्दर भएकी, माया लाग्दी भएकी, आदि विषयलाई उठाउदै छ भन्ने पूर्वानुमान गर्न सकिन्छ । विशेष चार्डवार्डमा नयाँ लुगा लगाउने सामाजिक रीतिस्थितिलाई सानीको सौन्दर्यलाई अभिव्यक्त गर्ने जामासँग जोडेर विषय स्वभाविक र प्राथमिक बनेका छन् । त्यस्तैगरी स्नेह अथवा बात्सल्यतालाई प्रकट गर्न गरिने स्वभाविक मानवीय क्रियाकलापका रूपमा तेस्रो अनुच्छेदको अन्तिम वाक्य लेखकको प्राथमिकतामा परेको छ ।

परिच्छेद छभित्र आएका एघारवटा अनुच्छेदका यादृच्छिक छनोटका आधारमा लिइएका प्रतिनिधि एघारवटा वाक्य:

१. अब घरको कामधन्दा बिस्तार-बिस्तार सबै सानीमाथि पर्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) ।

२. रत्नाको जिउ भने यो घरमा आएदेखि कहिल्यै सन्चो भनेको भएन (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) ।

३. एक दिन भान्सामा कुरिरहँदा पनि हरि भान्सा गर्न आएन (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) ।

४. हरिलाई दुईतीन पटक सोध्दा मात्र ‘बिसन्चो छ, कपाल दुख्छ, खान्न’ भनी झर्को मानेजस्तो गरेर अर्कोपट्टि फर्कियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

५. आमा चाहिँले फेरि सोध्दा ‘खान्न’ भनेर जवाफ दियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

६. सुबेदार्नी पनि रित्तै फर्किन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

७. शून्य कोठामा हरिले सास फेरेको आवाज सानीको कानमा बतास चलेजस्तो लागिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

८. कता-कता पर्वतबाट आएको क्षीण ध्वनिजस्तो सानीको स्वर आयो ‘अलिकति पनि नखाने त हरि दाज्यु ? बिन्ती छ... ।’ (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

९. अनि बल्ल सानी शून्य हृदय लिएर भान्साकोठातिर गई (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

१०. सुत्ने बेलामा उमालेको पानी चिस्याएर सानीले हरिको सिराननेर राखिदिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) ।

११. आज सानीको मुटु किन हो अपराधीको जस्तो ढुकढुक गरिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) ।

दिएका प्रतिनिधि वाक्यमा मात्र नभएर समग्र परिच्छेदभरि भाषिक युक्तिहरूले बोकेको संज्ञानात्मक सूचकता वा सूचनात्मकता लेखकीय छनोटका प्राथमिक विषय हुन् । लेखकले यस्तै किसिमको अवस्था स्थिति र घटनालाई बोध गराउन तात्कालिक अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनबाट पाठ/कथन निर्माणक (अटरेन्स फर्मुलेटर) रूपध्वन्यात्मक वार्णिक र कोशीय संयोजनका लागि माथिका वाक्यको संज्ञानात्मक सूचकतालाई पाठभित्र अटाएका हुन् । माथिका वाक्यको संज्ञानात्मक सूचकता लेखकको प्राथमिकताको विषय हो । घरका सबै कामधन्दा सानीमाथि पर्नु, त्यो घरमा गएदेखि रत्नालाई सधै बिसन्चो हुनु, हरि भान्सा गर्न नआउनु, हरिले आफू बिरामी भएको बताउनु र झर्को मानेर अर्कोतिर फर्किनु, आमाले फेरि सोध्दा खान्न भनेर जवाफ दिनु, सुबेदार्नी रित्तै फर्किनु, हरिले सास फेरेको आवाज सानीको कानमा बतास चलेजस्तो लाग्नु, सानीले हरिलाई अलिकति मात्र भए पनि खानखान बिन्ती गर्नु, सानी पनि हरिलाई नलिइकनै रित्तै भान्साकोठामा फर्किनु, सानीले पानी चिस्याएर हरिको सिराननेर राखिदिनु, सानीको मुटु अपराधीको जस्तो ढुकढुक गर्नु । आदि घटना पाठ निर्माणमा लेखकले प्राथमिकतामा पारेका विषय हुन् । क्रियाको स्थिति अवस्था र घटना सूचकता बनेर पाठमा घटेका उल्लिखित घटना एकपछि अर्कोको

क्रमिकतामा पाठमा आएका छन् । यी घटना एकपछि अर्को गरी कार्यकारण शृङ्खलामा घटित भएका छन् । यस्तो हुनु लेखकीय प्राथमिकताका दृष्टिले औचित्यपूर्ण हुनु हो ।

परिच्छेद एघारभित्र आएका दशवटा अनुच्छेदबाट यादृच्छिक छनोटका आधारमा लिइएका दशवटा वाक्य:

१. जन्तीलाई बिदा दिएर पठाउने बेला भइसक्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) ।

२. बिदाको समय आयो सानी रुँदै-रुँदै आमालाई ढोगदिन गई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) ।

३. तर हुलमुलमा सुबेदार्नीलाई रिँगटा चल्ला-चल्लाजस्तो भयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) ।

४. सानी उठेर गइसकेकी रहिछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) ।

५. हेर्दा सानीको अनुहार आँसुको धाराले पखालिएको रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।

६. सानी पृथिवीतिर मुख पारेर मूर्तिवत् उभिएकी थिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।

७. आज सधैंका निम्ति सानीलाई यो घरबाट बिदा दिएर पठाउने बेलामा हरि अन्तर्वेदनाले छटपटाउन थाल्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।

८. सानी दुवै हातले मुख छोपेर रोएको देख्दा हरिलाई पनि सानीलाई अङ्कमाल गरी उसको गालामा आफ्नो गाला जोडी बालकजस्तै खुबसित रुने इच्छा भयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।

९. सानी रुँदैरुँदै हरिको कोठाबाट निस्किरहेकी थिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।

१०. यो घरमा पनि सानीलाई दुलही बनाएर पन्चैबाजाको पछिपछि जन्तीसित बिदा दिएर पठाउँदा सबैलाई यो घरमा असाध्यै शून्य र नरमाइलो लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५२) ।

दिएका प्रतिनिधि वाक्यमा मात्र नभएर समग्र परिच्छेदभरि भाषिक युक्तिहरूले बोकेको संज्ञानात्मक सूचकता वा सूचनात्मकता लेखकीय छनोटका प्राथमिक विषय हुन् । लेखकले यस्तै किसिमको अवस्था स्थिति र घटनालाई बोध गराउन तात्कालिक अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनबाट पाठ/कथन निर्माणक (अटरेन्स फर्मुलेटर) रूपध्वन्यात्मक वार्णिक र कोशीय संयोजनका लागि माथिका वाक्यको संज्ञानात्मक सूचकतालाई पाठभित्र अटाएका हुन् । माथिका वाक्यको संज्ञानात्मक सूचकता लेखकको प्राथमिकताको विषय हो । त्यस्तै गरी जन्ती पठाउने बेला हुनु, बिदाको समयमा सानी आमालाई ढोग्दिन जानु, सुबेदार्नीलाई रिँगटा चल्लाजस्तो हुनु, सानी उठेर जानु, सानीको अनुहार आँसुको धाराले पखालिएको हुनु, सानी पृथिवीतिर मुख पारेर मुर्तिवत् उभिनु, सानीलाई पठाउने बेलामा हरि

अन्तर्वेदनाले छटपटाउनु, सानीलाई अँगालेर बालकजस्तै रुने इच्छा हरिलाई हुनु, सानी रुँदै हरिको कोठाबाट निस्किनु, सानीलाई बिदा गरेपछि घरमा निकै शून्य र नरमाइलो लाग्नु, अवस्था स्थिति र घटनाबोधक क्रियाहरूले पाठमा निम्त्याएका घटनाहरू हुन् । यी लेखकको प्राथमिकतामा परेका विषय हुन् । कार्यकारण शृङ्खलामा अघिल्लो घटनाको कारण पछिल्लो घटना निम्तिदै गएको छ । लेखकको बृहत्तर योजनामा परेका कारण यी घटनाहरू निम्तिएका हुन् । जसरी संज्ञानात्मक तहमा सूचकहरू लेखकीय प्राथमिकतामा रहेर पाठको संज्ञानात्मक संयुक्तिलाई अगाडि बढाएको छ त्यसैगरी उल्लिखित घटनाहरू पनि लेखककीय प्राथमिकतामा रहेर पाठको घटनालाई अगाडि बढाएको छ ।

परिच्छेद सोह्रभित्र आएका अठारवटा अनुच्छेदबाट यादृच्छिक छनोटका आधारमा लिइएका अठारवटा वाक्यः

१. शरद लागेपछि फेरि दसैं आयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) ।

२. सानीले लामो लामो सयपत्री फूलको माला उनेर ढोकामा, झ्यालमा, गाग्रामा, अमखोरामा लाइदिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) ।

३. आधा दिनसम्म हरि पनि आफ्नै कोठामा अल्याङ्टल्याङ गरिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) ।

४. अनि बेलुका हुँदै गएपछि कोठामा एक्लै बसेर भायोलिन बजाइरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) ।

५. साँझ बढ्दै गएपछि कोठामा अलि ज्यादै झिसमिसे अँध्यारो फैलिँदै गयो, अनि हरि उठेर झ्यालनेर गयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) ।

६. सानी हरिको कोठानेर आएर उभिई, अहो ! अहिले सम्म पनि बत्ती नबालेर कोठा अँध्यारै रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) ।

७. तर त्यो कोठाभित्र हरि पनि थियो, ऊ मौन भएर झ्याल बाहिर हेरिरहेको थियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) ।

८. अनि त्यो हेरेर सानी अलिकति डराई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) ।

९. त्यो नीरव शान्ति एक्कासि भङ्ग गर्न नसकेर सानीले लामो चिसो सास तानेर फेरि बिस्तारै निःश्वास छोडी (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) ।

१०. अनि त्यो हेर्दा सानीलाई कस्तो कस्तो लाग्यो, त्यो आकाशभरिका ताराहरू हाँसिरहेको देख्दा आफूलाई रुन मन लाग्यो, अनि त्यो चम्किरहेको एक तारा आँसु

भएर पृथिवीमा खसे पनि हुने थियो जत्तिकै लागिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२,७३) ।

११. हरिले फर्केर हेर्दा सानी आफ्नो पछिल्तिर उभिइरहिकी रहिछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) ।

१२. सानीको अनुहार अन्धकारमा देख्न नसके पनि हरि असमञ्जसमा परेर एकछिन के भनूँ, के भनूँ भइरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) ।

१३. हरि एकछिनसम्म बाहिर आकाशतिर हेर्दै उभिइरह्यो, अनि भायोलिन ओछ्यानमा फालेर भान्साकोठामा पुग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) ।

१४. सुबेदार्नी फल, फूल, दियो, बत्ती, भाँडाकुँडा, सुनचाँदी राखेर लक्ष्मीको पूजा गर्न लागेकी रहिछन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) ।

१५. हरि धेरै बेरसम्म आमासित भान्साकोठामा बसिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) ।

१६. कोठामा अहिलेसम्म सानीले के गर्दै थिई, हरिले बल्ल बुझ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) ।

१७. अनि हरिको अन्तस्तलभित्र सयपत्री फूलको माला गोलो भएर घुमिरह्यो, अनि त्यहाँ धेरै छायाहरू र बडा-बडा मन्दिरका स्तुप र देवालयका भित्ताहरू देखिए अनि सब फेरि हराए (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) ।

१८. पाँच वर्षअघिको लक्ष्मीपूजा कस्तो रमाइलो थियो ! तर आजको लक्ष्मीपूजा भने यसरी बित्यो (बाङ्देल, २०७४; पृ. ७४) ।

दिएका प्रतिनिधि वाक्यमा मात्र नभएर समग्र परिच्छेदभरि भाषिक युक्तिहरूले बोकेको संज्ञानात्मक सूचकता वा सूचनात्मकता लेखकीय छनोटका प्राथमिक विषय हुन् । लेखकले यस्तै किसिमको अवस्था स्थिति र घटनालाई बोध गराउन तात्कालिक अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनबाट पाठ/कथन निर्माणक (अटरेन्स फर्मुलेटर) रूपध्वन्यात्मक वार्णिक र कोशीय संयोजनका लागि माथिका वाक्यको संज्ञानात्मक सूचकतालाई पाठभित्र अटाएका हुन् । माथिका वाक्यको संज्ञानात्मक सूचकता लेखकको प्राथमिकताको विषय हो । त्यस्तै गरी फेरि दसैं आउनु, सानीले सयपत्री फूलको माला उनेर झ्याल, ढोका, गाग्रो, अमखोरा आदिमा लगाउनु, हरि अल्याङ्टल्याङ गरेर कोठामा नै बसिरहनु, साँझ परेपछि भायोलिन बजाउनु, हरि साँझ अँध्यारो भएपछि झ्यालनेर गएर उभिनु, सानी हरिको कोठानेर आउनु र साँझ भइसक्दा पनि बत्ती नबालेर कोठा अँध्यारै भएको भन्नु, कोठाभित्र

हरि मौन भएर झ्याल बाहिर हेरिरहनु, सानी डराउनु, नीरव शान्ति एक्कासि भङ्ग गर्न नसकेर सानीले लामो निःश्वास छोड्नु, सानीलाई कस्तो कस्तो लाग्नु, आकाशभरिका तारा हाँसेको देख्दा सानीलाई रुन मन लाग्नु, आकाशमा चम्किरहेको तारा आँसु भएर पृथिवीमा खसे पनि हुन्थ्यो भन्ने लाग्नु, हरिले फर्केर हेर्दा सानी आफ्नो पछिल्तिर उभिइरहेको पाउनु, हरि असमञ्जसमा परेर एकछिन के भनूँ के भनूँ हुनु, हरि एकछिनसम्म बाहिर आकाशतिर हेर्दै उभिइरहनु, भायोलिन ओछ्यानमा फालेर भान्साकोठामा पुग्नु, सुबेदार्नीले लक्ष्मीपूजा गर्न लाग्नु, हरि धेरै बेरसम्म आमासित भान्साकोठामा बस्नु, कोठामा अहिलेसम्म सानीले के गर्दै थिई भन्ने कुरा हरिले बुझ्नु, हरिको अन्तस्तलभित्र सयपत्री फूलको माला गोलो भएर घुमिरहनु, अनि त्यहाँ छायाहरू र बडाबडा मन्दिरका स्तुप र देवालयका भित्ताहरू देखिनु र हराउनु, पाँच वर्षअघिको लक्ष्मीपूजा रमाइलो हुनु तर यस पटकको लक्ष्मीपूजा यत्तिकै बित्नु, आदि स्थिति अवस्था र घटनाबोधक क्रियापदले निम्त्याएका घटना/कार्य लेखकका प्राथमिकताका विषय हुन् । यी घटनाहरू लेखकको प्राथमिकतामा परेकै कारण उक्त पाठ निर्माण हुन सकेको हो । उक्त घटनाहरू एकपछि अर्को शृङ्खलामा उनिएर आएका कारण पाठ संसक्त बन्न पुगेको छ ।

२.५.२ सूचना र घटनाको महत्त्व

परिच्छेद दुईभित्र आएका दशवटा अनुच्छेदबाट यादृच्छिक छनोटद्वारा प्रत्येक अनुच्छेदबाट एकएकवटा गरी छानिएका दशवटा प्रतिनिधि वाक्य:

१. विजयादशमीको बिहान निधारभरि आमाबाबुको टीका थापी सानी खुरु खुरु सुबेदार्नीको घरतिर आई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) ।

२. केही लाज मानेजस्तो गरी सानीले आफ्नो लुगा मुसारिरही (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) ।

३. सुबेदार्नी 'बिसासय आयु होस्' भनेर खिसिक्क हासिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) ।

४. आज त यो नीलो जामा लगाएकाले सानीलाई कस्तो सुहाएको छ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) ।

५. होइन यस्तो जामा लगाएको बखत मात्रै तिमी सानीलाई यस्ती राम्री देख्छ्यौ, तर यसले जहिलेदेखि फित्क्यौली छुन, परेवा हान्न उपद्रव गर्न छोडेकी छ उसैबेलादेखि सानीलाई म ज्यादै मन पराउन थालेको छु (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।

६. सानीले नबोलेर धेरै बेरपछि 'हो' भनी (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।

७. अनि सुबेदार्नीले सानीको हात समातेर घरभित्र लगिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।

८. आफू माथि सडकमा आइपुगुन्जेल त भान्साकोठामा हरि र सानी हाँसेको तीखो स्वर छर्लङ्ग सुनिन्थ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।

९. सानीलाई सुबेदार्नी साह्रै मन पराउथिन अनि माया पनि उत्तिकै गर्थिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।

१०. विवाहित नारीको शून्य कोखमा एउटा शिशु आउनाले एकैचोटि हजारौ सूर्य उदाएजस्तो हुन्छ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७,८) ।

११. विवाहको धेरै वर्षपछि पाठ, पूजा, व्रत आदि गर्दागर्दा बल्ल हरि प्रसन्न भएछन् र हरिलाई सुबेदार्नीको कोखमा बास दिए (बाङ्देल, २०७४, पृ. ८) ।

संज्ञानात्मक सूचकताका दृष्टिकोणले पाठबाट लिइएका प्रतिनिधि वाक्यहरूले मात्र नभएर समग्र पाठले बोक्ने सूचनात्मकता पाठ निर्माणका दृष्टिले महत्त्वपूर्ण विषय हुन् । उक्त वाक्यहरूको सूचनात्मकताले पाठकलाई दसैं आएको, दसैंमा नयाँ लुगा लगाउने सामाजिक रीतिस्थिति, नयाँ लुगामा सजिएकी सानीको सौन्दर्य पक्ष, बडाका अगाडि सानीको बाल सुलभ लाज जस्ता विविध विषयमा सूचना वा जानकारी दिन्छन् । यी सूचना पाठका महत्त्वपूर्ण विषय हुन् । त्यस्तै गरी सानी सुबेदार्नीको घरतिर आउनु, सानीले लुगा मुसारिरहनु, सुबेदार्नीले बिसासय आयुहोस् भनेर मुसुक्क हाँस्नु, नीलो जामामा सानी राम्री देखिनु, विविध कारणले सुबेदारले पनि सानीलाई ज्यादै मन पराउन थाल्नु, सानीले हो भन्ने प्रतिक्रिया दिनु, सुबेदार्नीले सानीलाई घरभित्र लग्नु, हरि र सानी हाँसेको तीखो स्वर सडकसम्म सुनिनु, सुबेदार्नीले सानीलाई धेरै मन पराउनु र माया पनि उत्तिकै गर्नु, विवाहित नारीको कोखमा शिशु आउनाले हजारौं सूर्य उदाएको भान हुनु, विवाहको धेरै वर्षपछि भगवान हरि प्रसन्न भएर हरिलाई सुबेदार्नीको कोखमा बास दिनु आदि स्थिति अवस्था र घटनाबोधक घटना एकपछि अर्को घटनाको आवश्यकताले महत्त्वमा परेका घटना हुन् । दसैंको समयमा नयाँ लुगा लगाउनु र नयाँ लुगा लगाएपछि केटाकेटी खुशी हुने कुरा स्वभाविक कुरालाई लेखकले पाठमा अटाउन सकेका छन् । पाठमा आएका प्रत्येक घटना लेखकलाई महत्त्वपूर्ण लागेकै कारण पाठमा समेटिन सकेका हुन् ।

परिच्छेद छभित्र आएका एघारवटा अनुच्छेदका यादृच्छिक छनोटका आधारमा लिइएका प्रतिनिधि एघारवटा वाक्य:

१. अब घरको कामधन्दा बिस्तार-बिस्तार सबै सानीमाथि पर्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) ।

२. रत्नाको जिउ भने यो घरमा आएदेखि कहिल्यै सन्चो भनेको भएन (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) ।

३. एक दिन भान्सामा कुरिरहँदा पनि हरि भान्सा गर्न आएन (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) ।

४. हरिलाई दुईतीन पटक सोध्दा मात्र 'बिसन्चो छ, कपाल दुख्छ, खान्न' भनी झर्को मानेजस्तो गरेर अर्कोपट्टि फर्कियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

५. आमा चाहिँले फेरि सोध्दा 'खान्न' भनेर जवाफ दियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

६. सुबेदार्नी पनि रित्तै फर्किन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

७. शून्य कोठामा हरिले सास फेरेको आवाज सानीको कानमा बतास चलेजस्तो लागिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

८. कता-कता पर्वतबाट आएको क्षीण ध्वनिजस्तो सानीको स्वर आयो 'अलिकति पनि नखाने त हरि दाज्यु ? बिन्ती छ... ।' (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

९. अनि बल्ल सानी शून्य हृदय लिएर भान्साकोठातिर गई (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

१०. सुत्ने बेलामा उमालेको पानी चिस्याएर सानीले हरिको सिराननेर राखिदिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) ।

११. आज सानीको मुटु किन हो अपराधीको जस्तो ढुकढुक गरिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) ।

दिएका प्रतिनिधि वाक्यमा मात्र नभएर समग्र परिच्छेदभरि भाषिक युक्तिहरूले बोकेको संज्ञानात्मक सूचकता वा सूचनात्मकता महत्त्वपूर्ण भएकै कारण लेखकीय छनोटमा परेका विषय हुन् । लेखकले यस्तै किसिमको अवस्था स्थिति र घटनालाई बोध गराउन तात्कालिक अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनबाट पाठ/कथन निर्माणक (अटरेन्स फर्मुलेटर) रूपध्वन्यात्मक वार्णिक र कोशीय संयोजनका लागि माथिका वाक्यको संज्ञानात्मक सूचकतालाई पाठभित्र अटाएका हुन् । माथिका वाक्यको संज्ञानात्मक सूचकता लेखकीय दृष्टिकोणमा महत्त्वपूर्ण विषय हो । त्यस्तै गरी घरका सबै कामधन्दा सानीमाथि पर्नु, त्यो घरमा गएदेखि रत्नालाई सधैं बिसन्चो हुनु, हरि भान्सा गर्न नआउनु, हरिले आफू बिरामी भएको बताउनु र झर्को मानेर अर्कोतिर फर्किनु, आमाले फेरि सोध्दा खान्न भनेर जवाफ दिनु, सुबेदार्नी रित्तै फर्किनु, हरिले सास फेरेको आवाज सानीको कानमा बतास चलेजस्तो लाग्नु, सानीले हरिलाई अलिकति मात्र भए पनि खानखान बिन्ती गर्नु, सानी पनि हरिलाई नलिइकनै रित्तै भान्साकोठामा फर्किनु, सानीले पानी चिस्याएर हरिको सिराननेर राखिदिनु,

सानीको मुटु अपराधीको जस्तो ढुकढुक गर्नु । आदि घटना पाठ निर्माणमा लेखकले महत्त्वपूर्ण ठानेका विषय हुन् । यी घटनाहरू महत्त्वपूर्ण भएकै कारण पाठमा अटाएका हुन् । लेखकले पाठ निर्माणक (अटरेन्स फर्मुलेटर) का रूपमा रूपध्वन्यात्मक वार्णिक र कोशीय युक्तिहरूलाई संयोजन गरेका हुन् ।

परिच्छेद एघारभित्र आएका दशवटा अनुच्छेदबाट यादृच्छिक छनोटका आधारमा लिइएका दशवटा वाक्यः

१. जन्तीलाई बिदा दिएर पठाउने बेला भइसक्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) ।
२. बिदाको समय आयो सानी रुँदै-रुँदै आमालाई ढोगदिन गई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) ।
३. तर हुलमुलमा सुबेदार्नीलाई रिँगटा चल्ला-चल्लाजस्तो भयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) ।
४. सानी उठेर गइसकेकी रहिछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) ।
५. हेर्दा सानीको अनुहार आँसुको धाराले पखालिएको रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।
६. सानी पृथिवीतिर मुख पारेर मूर्तिवत् उभिएकी थिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।
७. आज सधैंका निम्ति सानीलाई यो घरबाट बिदा दिएर पठाउने बेलामा हरि अन्तर्वेदनाले छटपटाउन थाल्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।
८. सानी दुवै हातले मुख छोपेर रोएको देख्दा हरिलाई पनि सानीलाई अङ्कमाल गरी उसको गालामा आफ्नो गाला जोडी बालकजस्तै खुबसित रुने इच्छा भयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।
९. सानी रुँदैरुँदै हरिको कोठाबाट निस्किरहेकी थिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।
१०. यो घरमा पनि सानीलाई दुलही बनाएर पन्चैबाजाको पछिपछि जन्तीसित बिदा दिएर पठाउँदा सबैलाई यो घरमा असाध्यै शून्य र नरमाइलो लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५२) ।

दिएका प्रतिनिधि वाक्यमा मात्र नभएर समग्र परिच्छेदभरि भाषिक युक्तिहरूले बोकेको संज्ञानात्मक सूचकता वा सूचनात्मकता लेखकलाई महत्त्वपूर्ण लागेका विषय हुन् । यी विषय वा सूचकता महत्त्वपूर्ण भएकै कारण पाठभित्र समेटिन सकेका हुन् । त्यस्तै गरी जन्ती पठाउने बेला हुनु, बिदाको समयमा सानी आमालाई ढोगदिन जानु, सुबेदार्नीलाई रिँगटा चल्लाजस्तो हुनु, सानी उठेर जानु, सानीको अनुहार आँसुको धाराले पखालिएको हुनु, सानी पृथिवीतिर मुख पारेर मूर्तिवत् उभिनु, सानीलाई पठाउने बेलामा हरि अन्तर्वेदनाले छटपटाउनु, सानीलाई अँगालेर बालकजस्तै रुने इच्छा हरिलाई हुनु, सानी रुँदै हरिको

कोठाबाट निस्किनु, सानीलाई बिदा गरेपछि घरमा निकै शून्य र नरमाइलो लाग्नु, आदि घटनाहरू अवस्था स्थिति र घटनाबोधक क्रियाहरूले पाठमा निम्त्याएका घटनाहरू हुन् । यी घटना लेखकलाई महत्त्वपूर्ण लागेकै कारण पाठभित्र समेटिन सकेका हुन् । यी घटनाहरू एकपछि अर्को घटनाको आवश्यकताले निम्तिएका घटना हुन् । लेखकका दृष्टिकोणमा यी घटनाहरू महत्त्वपूर्ण रहेका छन् । यो नै सूचना र घटनाको महत्त्व हो ।

परिच्छेद सोह्रभित्र आएका अठारवटा अनुच्छेदबाट यादृच्छिक छनोटका आधारमा लिइएका अठारवटा वाक्य:

१. शरद लागेपछि फेरि दसैं आयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) ।
२. सानीले लामो लामो सयपत्री फूलको माला उनेर ढोकामा, भ्यालमा, गाग्रामा, अमखोरामा लाइदिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) ।
३. आधा दिनसम्म हरि पनि आफ्नै कोठामा अल्याङ्टल्याङ गरिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) ।
४. अनि बेलुका हुँदै गएपछि कोठामा एक्लै बसेर भायोलिन बजाइरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) ।
५. साँझ बढ्दै गएपछि कोठामा अलि ज्यादै झिसमिसे अँध्यारो फैलिँदै गयो, अनि हरि उठेर भ्यालनेर गयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) ।
६. सानी हरिको कोठानेर आएर उभिई, अहो ! अहिले सम्म पनि बत्ती नबालेर कोठा अँध्यारै रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) ।
७. तर त्यो कोठाभित्र हरि पनि थियो, ऊ मौन भएर भ्याल बाहिर हेरिरहेको थियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) ।
८. अनि त्यो हेरेर सानी अलिकति डराई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) ।
९. त्यो नीरव शान्ति एक्कासि भङ्ग गर्न नसकेर सानीले लामो चिसो सास तानेर फेरि बिस्तारै निःश्वास छोडी (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) ।
१०. अनि त्यो हेर्दा सानीलाई कस्तो कस्तो लाग्यो, त्यो आकाशभरिका ताराहरू हाँसिरहेको देख्दा आफूलाई रुन मन लाग्यो, अनि त्यो चम्किरहेको एक तारा आँसु भएर पृथिवीमा खसे पनि हुने थियो जत्तिकै लागिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२,७३) ।

११. हरिले फर्केर हेर्दा सानी आफ्नो पछिल्तिर उभिइरहिकी रहिछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) ।

१२. सानीको अनुहार अन्धकारमा देख्न नसके पनि हरि असमञ्जसमा परेर एकछिन के भनूँ, के भनूँ भइरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) ।

१३. हरि एकछिनसम्म बाहिर आकाशतिर हेर्दै उभिइरह्यो, अनि भायोलिन ओछ्यानमा फालेर भान्साकोठामा पुग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) ।

१४. सुबेदार्नी फल, फूल, दियो, बत्ती, भाँडाकुँडा, सुनचाँदी राखेर लक्ष्मीको पूजा गर्न लागेकी रहिछन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) ।

१५. हरि धेरै बेरसम्म आमासित भान्साकोठामा बसिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) ।

१६. कोठामा अहिलेसम्म सानीले के गर्दै थिई, हरिले बल्ल बुझ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) ।

१७. अनि हरिको अन्तस्तलभित्र सयपत्री फूलको माला गोलो भएर घुमिरह्यो, अनि त्यहाँ धेरै छायाहरू र बडा-बडा मन्दिरका स्तुप र देवालयका भित्ताहरू देखिए अनि सब फेरि हराए (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) ।

१८. पाँच वर्षअघिको लक्ष्मीपूजा कस्तो रमाइलो थियो ! तर आजको लक्ष्मीपूजा भने यसरी बित्यो (बाङ्देल, २०७४; पृ. ७४) ।

दिएका प्रतिनिधि वाक्यमा मात्र नभएर समग्र परिच्छेदभरि भाषिक युक्तिहरूले बोकेको संज्ञानात्मक सूचकता वा सूचनात्मकता लेखकलाई महत्त्वपूर्ण लागेका विषय हुन् । यी विषय वा सूचकता महत्त्वपूर्ण भएकै कारण पाठभित्र समेटिन सकेका हुन् । दिइएका प्रतिनिधि वाक्यले बोक्ने संज्ञानात्मक सूचकता महत्त्वपूर्ण हुनु भनेकै पाठमा सूचनाको महत्त्व हो । त्यस्तै गरी फेरि दसैं आउनु, सानीले सयपत्री फूलको माला उनेर झ्याल, ढोका, गाग्रो, अमखोरा आदिमा लगाउनु, हरि अल्याङ्टल्याङ गरेर कोठामा नै बसिरहनु, साँझ परेपछि भायोलिन बजाउनु, हरि साँझ अँध्यारो भएपछि झ्यालनेर गएर उभिनु, सानी हरिको कोठानेर आउनु र साँझ भइसक्दा पनि बत्ती नबालेर कोठा अँध्यारै भएको भन्नु, कोठाभित्र हरि मौन भएर झ्याल बाहिर हेरिरहनु, सानी डराउनु, नीरव शान्ति एक्कासि भङ्ग गर्न नसकेर सानीले लामो निःश्वास छोड्नु, सानीलाई कस्तो कस्तो लाग्नु, आकाशभरिका तारा हाँसेको देख्दा सानीलाई रुन मन लाग्नु, आकाशमा चम्किरहेको तारा आँसु भएर पृथिवीमा खसे पनि हुन्थ्यो भन्ने लाग्नु, हरिले फर्केर हेर्दा सानी आफ्नो पछिल्तिर उभिइरहेको पाउनु,

हरि असमञ्जसमा परेर एकछिन के भनूँ के भनूँ हुनु, हरि एकछिनसम्म बाहिर आकाशतिर हेर्दै उभिइरहनु, भायोलिन ओछ्यानमा फालेर भान्साकोठामा पुग्नु, सुबेदार्नीले लक्ष्मीपूजा गर्न लाग्नु, हरि धेरै बेरसम्म आमासित भान्साकोठामा बस्नु, कोठामा अहिलेसम्म सानीले के गर्दै थिई भन्ने कुरा हरिले बुझ्नु, हरिको अन्तस्तलभित्र सयपत्री फूलको माला गोलो भएर घुमिरहनु, अनि त्यहाँ छायाहरू र बडाबडा मन्दिरका स्तुप र देवालयका भित्ताहरू देखिनु र हराउनु, पाँच वर्षअघिको लक्ष्मीपूजा रमाइलो हुनु तर यस पटकको लक्ष्मीपूजा यत्तिकै बित्नु, आदि स्थिति अवस्था र घटनाबोधक क्रियापदले निम्त्याएका घटना/कार्य लेखकका लागि महत्त्वपूर्ण लागेका विषय वा घटना हुन् । यी घटनाहरू महत्त्वपूर्ण भएकै कारण पाठभित्र समेटिन सकेका हुन् । दिएका घटनाहरूले पाठलाई अगाडि बढाउन सहयोग गरेका छन् । यी घटना महत्त्वपूर्ण हुनु भनेकै पाठमा सूचना र घटनाको महत्त्व हो ।

२.५.३ सूचना र घटनाको पूर्वधारणा

परिच्छेद दुईभित्र आएका दशवटा अनुच्छेदबाट यादृच्छिक छनोटद्वारा प्रत्येक अनुच्छेदबाट एकएकवटा गरी छानिएका दशवटा प्रतिनिधि वाक्यहरू पूर्वधारणाका तहमा औचित्यसिद्ध वाक्यहरू हुन । नमुना वाक्यहरू निम्नलिखित छन् ।

१. विजयादशमीको बिहान निधारभरि आमाबाबुको टीका थापी सानी खुरु खुरु सुबेदार्नीको घरतिर आई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) ।
२. केही लाज मानेजस्तो गरी सानीले आफ्नो लुगा मुसारिरही (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) ।
३. सुबेदार्नी बिसासय आयु होस् भनेर खिसिक्क हासिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) ।
४. आज त यो नीलो जामा लगाएकाले सानीलाई कस्तो सुहाएको छ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) ।
५. होइन यस्तो जामा लगाएको बखत मात्रै तिमी सानीलाई यस्ती राम्री देख्छ्यौ, तर यसले जहिलेदेखि फित्क्यौली छुन, परेवा हान्न उपद्रव गर्न छोडेकी छ उसैबेलादेखि सानीलाई म ज्यादै मन पराउन थालेको छु (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।
६. सानीले नबोलेर धेरै बेरपछि 'हो' भनी (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।
७. अनि सुबेदार्नीले सानीको हात समातेर घरभित्र लगिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।
८. आफू माथि सडकमा आइपुगुन्जेल त भान्साकोठामा हरि र सानी हाँसेको तीखो स्वर छर्लङ्ग सुनिन्थ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।

९. सानीलाई सुबेदार्नी साह्रै मन पराउथिन अनि माया पनि उत्तिकै गर्थिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।

१०. विवाहित नारीको शून्य कोखमा एउटा शिशु आउनाले एकैचोटि हजारौ सूर्य उदाएजस्तो हुन्छ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७,८) ।

११. विवाहको धेरै वर्षपछि पाठ, पूजा, व्रत आदि गर्दागर्दा बल्ल हरि प्रसन्न भएछन् र हरिलाई सुबेदार्नीको कोखमा बास दिए (बाङ्देल, २०७४, पृ. ८) ।

संज्ञानात्मक सूचकताका दृष्टिकोणले पाठबाट लिइएका प्रतिनिधि वाक्यहरूले मात्र नभएर समग्र पाठले बोक्ने सूचनात्मकता पाठ निर्माणका दृष्टिले पूर्वधारणाका तहमा औचित्यसिद्ध विषय हुन् । उक्त वाक्यहरूको सूचनात्मकताले पाठकलाई दसैं आएको, दसैंमा नयाँ लुगा लगाउने सामाजिक रीतिस्थिति, नयाँ लुगामा सजिएकी सानीको सौन्दर्य पक्ष, बडाका अगाडि सानीको बाल सुलभ लाज जस्ता विविध विषयमा सूचना वा जानकारी दिन्छन् । यी सूचना पाठकका लागि पाठमा पूर्वधारणाका तहमा रहेका विषय हुन् । त्यस्तै गरी सानी सुबेदार्नीको घरतिर आउनु, सानीले लुगा मुसारिरहनु, सुबेदार्नीले बिसासय आयुहोस् भनेर मुसुक्क हाँस्नु, नीलो जामामा सानी राम्री देखिनु, विविध कारणले सुबेदारले पनि सानीलाई ज्यादै मन पराउन थाल्नु, सानीले हो भन्ने प्रतिक्रिया दिनु, सुबेदार्नीले सानीलाई घरभित्र लग्नु, हरि र सानी हाँसेको तीखो स्वर सडकसम्म सुनिनु, सुबेदार्नीले सानीलाई धेरै मन पराउनु र माया पनि उत्तिकै गर्नु, विवाहित नारीको कोखमा शिशु आउनाले हजारौं सूर्य उदाएको भान हुनु, विवाहको धेरै वर्षपछि भगवान हरि प्रसन्न भएर हरिलाई सुबेदार्नीको कोखमा बास दिनु आदि स्थिति अवस्था र घटनाबोधक घटना एकपछि अर्को घटनाको आवश्यकताले पूर्वधारणाका तहमा औचित्यसिद्ध घटना हुन । दसैंको समयमा नयाँ लुगा लगाउनु र नयाँ लुगा लगाएपछि केटाकेटी खुशी हुने कुरा स्वभाविक कुरालाई लेखकले पाठमा अटाउन सकेका छन् । पाठमा आएका प्रत्येक घटना लेखकलाई पूर्वधारणाका तहमा औचित्यसिद्ध लागेकै कारण पाठमा समेटिन सकेका हुन् ।

परिच्छेद छभित्र आएका एघारवटा अनुच्छेदका यादृच्छिक छनोटका आधारमा लिइएका प्रतिनिधि एघारवटा वाक्यहरू पूर्वधारणाका तहमा औचित्यसिद्ध वाक्य हुन् ।

१. अब घरको कामधन्दा बिस्तार-बिस्तार सबै सानीमाथि पर्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) ।

२. रत्नाको जिउ भने यो घरमा आएदेखि कहिल्यै सन्चो भनेको भएन (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) ।

३. एक दिन भान्सामा कुरिरहँदा पनि हरि भान्सा गर्न आएन (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) ।

४. हरिलाई दुईतीन पटक सोध्दा मात्र 'बिसन्चो छ, कपाल दुख्छ, खान्न' भनी झर्को मानेजस्तो गरेर अर्कोपट्टि फर्कियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

५. आमा चाहिँले फेरि सोध्दा 'खान्न' भनेर जवाफ दियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

६. सुबेदार्नी पनि रित्तै फर्किन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

७. शून्य कोठामा हरिले सास फेरेको आवाज सानीको कानमा बतास चलेजस्तो लागिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

८. कता-कता पर्वतबाट आएको क्षीण ध्वनिजस्तो सानीको स्वर आयो 'अलिकति पनि नखाने त हरि दाज्यु ? बिन्ती छ... ।' (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

९. अनि बल्ल सानी शून्य हृदय लिएर भान्साकोठातिर गई (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

१०. सुत्ने बेलामा उमालेको पानी चिस्याएर सानीले हरिको सिराननेर राखिदिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) ।

११. आज सानीको मुटु किन हो अपराधीको जस्तो ढुकढुक गरिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५)।

दिएका प्रतिनिधि वाक्यमा मात्र नभएर समग्र परिच्छेदभरि भाषिक युक्तिहरूले बोकेको संज्ञानात्मक सूचकता वा सूचनात्मकता पूर्वधारणाका तहमा औचित्यसिद्ध भएकै कारण लेखकीय छनोटमा परेका विषय हुन् । लेखकले यस्तै किसिमको अवस्था स्थिति र घटनालाई बोध गराउन तात्कालिक अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनबाट पाठ/कथन निर्माणक (अटरेन्स फर्मुलेटर) रूपध्वन्यात्मक वार्णिक र कोशीय संयोजनका लागि माथिका वाक्यको संज्ञानात्मक सूचकतालाई पाठभित्र अटाएका हुन् । माथिका वाक्यको संज्ञानात्मक सूचकता पूर्वधारणाका तहमा लेखकीय दृष्टिकोणमा औचित्यसिद्ध विषय हो । त्यस्तै गरी घरका सबै कामधन्दा सानीमाथि पर्नु, त्यो घरमा गएदेखि रत्नालाई सधै बिसन्चो हुनु, हरि भान्सा गर्न नआउनु, हरिले आफू बिरामी भएको बताउनु र झर्को मानेर अर्कोतिर फर्किनु, आमाले फेरि सोध्दा खान्न भनेर जवाफ दिनु, सुबेदार्नी रित्तै फर्किनु, हरिले सास फेरेको आवाज सानीको कानमा बतास चलेजस्तो लाग्नु, सानीले हरिलाई अलिकति मात्र भए पनि खानखान बिन्ती गर्नु, सानी पनि हरिलाई नलिइकनै रित्तै भान्साकोठामा फर्किनु, सानीले पानी चिस्याएर हरिको सिराननेर राखिदिनु, सानीको मुटु अपराधीको जस्तो ढुकढुक गर्नु । आदि घटना पाठ निर्माणमा लेखकले महत्त्वपूर्ण ठानेका विषय हुन् । किनकि यी विषय पूर्वधारणाका तहमा

औचित्यसिद्ध छन् । यी घटनाहरू पूर्वधारणाका तहमा औचित्यसिद्ध भएकै कारण पाठमा अटाएका हुन् । लेखकले पाठ निर्माणक (अटरेन्स फर्मुलेटर) का रूपमा रूपध्वन्यात्मक वार्णिक र कोशीय युक्तिहरूलाई संयोजन यस कारण गरेका हुन् कि यी विषय पूर्वधारणाका तहमा औचित्यसिद्ध छन् ।

परिच्छेद एघारभित्र आएका दशवटा अनुच्छेदबाट यादृच्छिक छनोटका आधारमा लिइएका दशवटा वाक्यहरू पूर्वधारणाका तहमा औचित्यसिद्ध विषय हुन् ।

१. जन्तीलाई बिदा दिएर पठाउने बेला भइसक्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) ।
२. बिदाको समय आयो सानी रुँदै-रुँदै आमालाई ढोगदिन गई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) ।
३. तर हुलमुलमा सुबेदार्नीलाई रिँगटा चल्ला-चल्लाजस्तो भयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) ।
४. सानी उठेर गइसकेकी रहिछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) ।
५. हेर्दा सानीको अनुहार आँसुको धाराले पखालिएको रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।
६. सानी पृथिवीतिर मुख पारेर मूर्तिवत् उभिएकी थिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।
७. आज सधैंका निम्ति सानीलाई यो घरबाट बिदा दिएर पठाउने बेलामा हरि अन्तर्वेदनाले छटपटाउन थाल्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।
८. सानी दुवै हातले मुख छोपेर रोएको देख्दा हरिलाई पनि सानीलाई अङ्कमाल गरी उसको गालामा आफ्नो गाला जोडी बालकजस्तै खुबसित रुने इच्छा भयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।
९. सानी रुँदैरुँदै हरिको कोठाबाट निस्किरहेकी थिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।
१०. यो घरमा पनि सानीलाई दुलही बनाएर पन्चैबाजाको पछिपछि जन्तीसित बिदा दिएर पठाउँदा सबैलाई यो घरमा असाध्यै शून्य र नरमाइलो लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५२) ।

दिएका प्रतिनिधि वाक्यमा मात्र नभएर समग्र परिच्छेदभरि भाषिक युक्तिहरूले बोकेको संज्ञानात्मक सूचकता वा सूचनात्मकता लेखकलाई महत्त्वपूर्ण लागेका विषय हुन् किनकि यी विषय पूर्वधारणाका तहमा औचित्यपूर्ण छन् । यी विषय वा सूचकता पूर्वधारणाका तहमा औचित्यपूर्ण भएकै कारण पाठभित्र समेटिन सकेका हुन् । त्यस्तै गरी जन्ती पठाउने बेला हुनु, बिदाको समयमा सानी आमालाई ढोगदिन जानु, सुबेदार्नीलाई रिँगटा चल्लाजस्तो हुनु, सानी उठेर जानु, सानीको अनुहार आँसुको धाराले पखालिएको हुनु, सानी पृथिवीतिर मुख पारेर मूर्तिवत् उभिनु, सानीलाई पठाउने बेलामा हरि अन्तर्वेदनाले

छटपटाउनु, सानीलाई अँगालेर बालकजस्तै रुने इच्छा हरिलाई हुनु, सानी रुँदै हरिको कोठाबाट निस्किनु, सानीलाई बिदा गरेपछि घरमा निकै शून्य र नरमाइलो लाग्नु, आदि घटनाहरू अवस्था स्थिति र घटनाबोधक क्रियाहरूले पाठमा निम्त्याएका घटनाहरू हुन् । यी घटना पूर्वधारणाका तहमा लेखकको दृष्टिकोणमा औचित्यपूर्ण लागेका कारण पाठभित्र समेटिन सकेका हुन् । यी घटनाहरू एकपछि अर्को घटनाको आवश्यकताले निम्तिएका घटना हुन् । लेखकका दृष्टिकोणमा यी घटनाहरू पूर्वधारणाका तहमा औचित्यपूर्ण रहेका छन् । यो नै सूचना र घटनाको पूर्वधारणा हो ।

परिच्छेद सोह्रभित्र आएका अठारवटा अनुच्छेदबाट यादृच्छिक छनोटका आधारमा लिइएका अठारवटा वाक्यहरू पूर्वधारणाका तहमा औचित्यपूर्ण रहेका छन् ।

१. शरद लागेपछि फेरि दसैं आयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) ।
२. सानीले लामो लामो सयपत्री फूलको माला उनेर ढोकामा, झ्यालमा, गाग्रामा, अमखोरामा लाइदिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) ।
३. आधा दिनसम्म हरि पनि आफ्नै कोठामा अल्याङटल्याङ गरिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) ।
४. अनि बेलुका हुँदै गएपछि कोठामा एक्लै बसेर भायोलिन बजाइरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) ।
५. साँझ बढ्दै गएपछि कोठामा अलि ज्यादै झिसमिसे अँध्यारो फैलिँदै गयो, अनि हरि उठेर झ्यालनेर गयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) ।
६. सानी हरिको कोठानेर आएर उभिई, अहो ! अहिले सम्म पनि बत्ती नबालेर कोठा अँध्यारै रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) ।
७. तर त्यो कोठाभित्र हरि पनि थियो, ऊ मौन भएर झ्याल बाहिर हेरिरहेको थियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) ।
८. अनि त्यो हेरेर सानी अलिकति डराई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) ।
९. त्यो नीरव शान्ति एक्कासि भङ्ग गर्न नसकेर सानीले लामो चिसो सास तानेर फेरि बिस्तारै निःश्वास छोडी (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) ।
१०. अनि त्यो हेर्दा सानीलाई कस्तो कस्तो लाग्यो, त्यो आकाशभरिका ताराहरू हाँसिरहेको देख्दा आफूलाई रुन मन लाग्यो, अनि त्यो चम्किरहेको एक तारा आँसु

भएर पृथिवीमा खसे पनि हुने थियो जत्तिकै लागिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२,७३) ।

११. हरिले फर्केर हेर्दा सानी आफ्नो पछिल्तिर उभिइरहिकी रहिछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) ।

१२. सानीको अनुहार अन्धकारमा देख्न नसके पनि हरि असमञ्जसमा परेर एकछिन के भनूँ, के भनूँ भइरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) ।

१३. हरि एकछिनसम्म बाहिर आकाशतिर हेर्दै उभिइरह्यो, अनि भायोलिन ओछ्यानमा फालेर भान्साकोठामा पुग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) ।

१४. सुबेदार्नी फल, फूल, दियो, बत्ती, भाँडाकुँडा, सुनचाँदी राखेर लक्ष्मीको पूजा गर्न लागेकी रहिछन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) ।

१५. हरि धेरै बेरसम्म आमासित भान्साकोठामा बसिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) ।

१६. कोठामा अहिलेसम्म सानीले के गर्दै थिई, हरिले बल्ल बुझ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) ।

१७. अनि हरिको अन्तस्तलभित्र सयपत्री फूलको माला गोलो भएर घुमिरह्यो, अनि त्यहाँ धेरै छायाहरू र बडा-बडा मन्दिरका स्तुप र देवालयका भित्ताहरू देखिए अनि सब फेरि हराए (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) ।

१८. पाँच वर्षअघिको लक्ष्मीपूजा कस्तो रमाइलो थियो ! तर आजको लक्ष्मीपूजा भने यसरी बित्यो (बाङ्देल, २०७४; पृ. ७४) ।

दिएका प्रतिनिधि वाक्यमा मात्र नभएर समग्र परिच्छेदभरि भाषिक युक्तिहरूले बोकेको संज्ञानात्मक सूचकता वा सूचनात्मकता लेखकको दृष्टिकोणमा पूर्वधारणाका तहमा औचित्यपूर्ण लागेका विषय हुन् । यी विषय वा सूचकता औचित्यपूर्ण भएकै कारण पाठभित्र समेटिन सकेका हुन् । दिइएका प्रतिनिधि वाक्यले बोक्ने संज्ञानात्मक सूचकता पूर्वधारणाका तहमा औचित्यपूर्ण हुनु भनेकै पाठमा सूचनाको पूर्वधारणा हो । त्यस्तै गरी फेरि दसैं आउनु, सानीले सयपत्री फूलको माला उनेर झ्याल, ढोका, गाग्रो, अमखोरा आदिमा लगाउनु, हरि अल्याङ्टल्याङ गरेर कोठामा नै बसिरहनु, साँझ परेपछि भायोलिन बजाउनु, हरि साँझ अँध्यारो भएपछि झ्यालनेर गएर उभिनु, सानी हरिको कोठानेर आउनु र साँझ भइसक्दा पनि बत्ती नबालेर कोठा अँध्यारै भएको भन्नु, कोठाभित्र हरि मौन भएर झ्याल बाहिर हेरिरहनु, सानी डराउनु, नीरव शान्ति एक्कासि भङ्ग गर्न नसकेर सानीले लामो निःश्वास

छोड्नु, सानीलाई कस्तो कस्तो लाग्नु, आकाशभरिका तारा हाँसेको देख्दा सानीलाई रुन मन लाग्नु, आकाशमा चम्किरहेको तारा आँसु भएर पृथिवीमा खसे पनि हुन्थ्यो भन्ने लाग्नु, हरिले फर्केर हेर्दा सानी आफ्नो पछिल्तिर उभिइरहेको पाउनु, हरि असमञ्जसमा परेर एकछिन के भनूँ के भनूँ हुनु, हरि एकछिनसम्म बाहिर आकाशतिर हेर्दै उभिइरहनु, भायोलिन ओछ्यानमा फालेर भान्साकोठामा पुग्नु, सुबेदार्नीले लक्ष्मीपूजा गर्न लाग्नु, हरि धेरै बेरसम्म आमासित भान्साकोठामा बस्नु, कोठामा अहिलेसम्म सानीले के गर्दै थिई भन्ने कुरा हरिले बुझ्नु, हरिको अन्तस्तलभित्र सयपत्री फूलको माला गोलो भएर घुमिरहनु, अनि त्यहाँ छायाहरू र बडाबडा मन्दिरका स्तुप र देवालयका भित्ताहरू देखिनु र हराउनु, पाँच वर्षअघिको लक्ष्मीपूजा रमाइलो हुनु तर यस पटकको लक्ष्मीपूजा यत्तिकै बित्नु, आदि स्थिति अवस्था र घटनाबोधक क्रियापदले निम्त्याएका घटना/कार्य लेखकका लागि पूर्वधारणाका तहमा औचित्यपूर्ण लागेका विषय वा घटना हुन् । यी घटनाहरू पूर्वधारणाका तहमा औचित्यपूर्ण भएकै कारण पाठभित्र समेटिन सकेका हुन् । दिएका घटनाहरूले पाठलाई अगाडि बढाउन सहयोग गरेका छन् । यी घटना पूर्वधारणाका तहमा औचित्यपूर्ण हुनु भनेकै पाठमा सूचना र घटनाको पूर्वधारणा हो ।

२.५.४ निष्कर्ष

लेखक वा वक्ताले पाठको लिखित वा मौखिक संरचना तयार गर्दा एक प्रकारको विशेष प्रक्रिया घटित भएको हुन्छ । यस क्रममा सूचना र घटना सँगै जोडिएर आएका हुन्छन् । भाषिक युक्तिले संज्ञानात्मक तहमा जुन सूचनालाई बोकेको हुन्छ त्यो निश्चित पाठको सूचनात्मकता वा सूचना हो । त्यस्तै गरी अवस्था स्थिति र घटनाबोधक क्रियाहरूले पाठमा जुन घटनालाई घटित गराउँछन् त्यो कार्य वा घटना हो । **माइतघर उपन्यासको सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषण** शोध शीर्षकमा आलङ्कारिक व्यवस्थापन उप-शीर्षकभित्र प्राथमिकता, महत्त्व र पूर्वधारणाका तहमा पाठ कसरी संसक्त बनेको छ भन्ने कुरालाई हेरिएको छ । सहभागीताका रूपमा केन्द्रीय चरित्र सानीको सौन्दर्यपूर्ण उपस्थितिलाई औचित्यसिद्ध बनाउन नमुना पाठ परिच्छेद दुईभित्र अहो ! आज त सानी पुतली पो भइछस् । वाक्य आएको छ । यो परिच्छेद दुईको आरम्भविन्दु हो । यसले अब पाठमा सानीको सौन्दर्य सूचकतालाई अभिव्यक्त गर्न सानीको केन्द्रीयतामा पाठ रहनेछ भन्ने पूर्व सूचना दिन्छ । यो कुरा लेखकीय दृष्टिकोणमा प्राथमिकतामा परेको विषय हो । यो महत्त्वपूर्ण छ र पूर्वधारणाका तहमा औचित्यसिद्ध रहेको कुरालाई प्रस्ट्याउँछ । नमुना पाठहरूमा आएका विषय वा भाषिक

युक्तिहरूले बोक्ने सूचनात्मकता वा सूचना र अवस्था स्थिति र घटनाबोधक क्रियाहरूले निम्त्याउने घटना वा कार्य प्राथमिकता महत्त्व र पूर्वधारणाका तहमा औचित्यसिद्ध भएको कारण यस्तै किसिमको पाठ निर्माण हुन सकेको हो । पाठमा घटनाहरूले गति लिएका हुन् र औपन्यासिक कथानक अघि बढेको हो । नमुना पाठ परिच्छेद दुई, छ, एघार र सोह्रभित्र आएका संज्ञानात्मक तहमा सूचकता वा सूचनात्मकतालाई बोक्ने भाषिक युक्तिहरूले बोकेका सूचनाहरू र अवस्था स्थिति र घटनाबोधक क्रियाहरूले निम्त्याउने घटना प्राथमिकता महत्त्व र पूर्वधारणाका तहमा औचित्यपूर्ण र औचित्यसिद्ध रहेका छन् । तसर्थ लेखकले अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनलाई आख्यानात्मक पाठ **माइतघर** उपन्यास बनाउन गरेको आलङ्कारिक व्यवस्थापन संसक्त र स्वभाविक देखिन्छ । आलङ्कारिक व्यवस्थापनका लागि लेखकले पाठमा सूचना र घटनाको प्राथमिकता महत्त्व र पूर्वधारणाको औचित्यसिद्धतालाई पुष्टि गरेका छन् ।

तेस्रो परिच्छेद

माइतघर उपन्यासमा सन्दर्भ व्यवस्थापन

३.१.विषयपरिचय

माइतघर उपन्यासको सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषण शोध शीर्षकमा टमलिन र अन्यले दिएको अवधारणा अनुसार यस परिच्छेदमा सन्दर्भ व्यवस्थापनको कसीमा उपन्यासलाई हेर्न खोजिएको छ । यहाँ प्रस्तुत गरिएको धारणा टमलिन र अन्यको लेखकीय (वक्तागत) खाका (स्पिकर ब्लुप्रिन्ट) अनुसार लेखकले स्मृति, धारणा र रचनात्मकताबाट तयार पारेको तात्कालिक अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनलाई सन्दर्भ व्यवस्थापनका माध्यमबाट कसरी लिखित पाठलाई सुसम्बद्धतायुक्त र संसक्त बनाउँछ भन्ने कुरा यहाँ हेरिएको छ । प्रायोगिक पाठका रूपमा उपन्यासबाट परिच्छेद दुई, छ, एघार र सोह्रलाई आख्यानको सघनताका आधारमा छनोट गरिएको छ । यस परिच्छेदमा नमुना पाठमा सन्दर्भको दायरामा सहभागीको परिचय, सन्दर्भको दायरामा सहभागीको स्थिरता र सन्दर्भको दायरामा सहभागीको पुनःप्रवेश गराएर कसरी औपन्यासिक गति दिइएको छ भन्ने कुरालाई हेरिएको छ ।

३.२ सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषणको सैद्धान्तिक पर्याधार

भाषिक सङ्केतको प्रतीकात्मक व्यवस्थाका रूपमा आएको पाठको संसारभित्रको सन्दर्भगत अर्थलाई सङ्कथनात्मक अर्थ भनिन्छ । कुनै पनि पाठ समाज सन्दर्भको प्रतीकात्मक सङ्गठन व्यवस्था भएकाले पाठगत अर्थले पनि सामाजिक सन्दर्भको भाषिकयुक्तिपरक अर्थ हो । हरेक पाठमा सन्दर्भ र अर्थको पारस्परिकता व्यवस्थित रूपले निर्माण भएको हुनुपर्छ । यसरी अर्थ र सन्दर्भको तार्किक व्यवस्थापन भएको पाठको अवस्था नै सङ्कथनात्मक अर्थ हो (बन्धु, २०७३, पृ. ३३८) । पाठको सङ्कथनात्मक अर्थ विश्लेषणका निम्ति पाठभाषावैज्ञानिकले मूलतः अवधारणात्मक प्रस्तुति, अवधारणाका घटक र अभिव्यक्ति व्यवस्था जस्ता विषयलाई समेट्नु पर्ने सैद्धान्तिक प्रस्ताव गरेका छन् । (टमलिन र अन्य, सन् १९९७, पृ. ७१) वास्तवमा लेखक वा वक्ताले सङ्कथनात्मक अर्थ निर्माणको प्रारम्भिक प्रक्रिया बोलिका तहबाट थालनी गरेको हुन्छ । पाठ भाषिक सङ्केत व्यवस्थाको लिखित प्रतिरूप भएकाले पाठीय सङ्कथनको अर्थ खोजिका निम्ति पनि वक्ता लेखकले मानसिक तहमा बनाएको अवधारणात्मक प्रारूपसम्म पुग्नुपर्ने हुन्छ । यस शोधकार्यमा पनि टमलिन र अन्य (सन्

१९९७) ले प्रस्ताव गरेको वक्ताको अवधारणात्मक प्रतिरूपलाई लेख्य पाठका सन्दर्भमा विवेचना गरिएको छ ।

३.३. तात्कालिक अवधारणात्मक प्रतिबिम्बन

पाठात्मक सङ्कथनमाप्रतिबिम्बित अर्थ भनेको लेखक वा वक्ताको मस्तिष्कमा रहेको पूर्वभाषिक अवधारणा हो । समाज सन्दर्भबाट लेखक वा वक्ताले विविध स्रोतको उपयोग गरी अवधारणा निर्माण गरेको हुन्छ । यो मस्तिष्कको तहमा रहेको सबैभन्दा प्राथमिक र आधारभूत अवस्था हो । कुनै पनि लेखक वा वक्ता आफ्नो सामाजिक परिवेश र पर्यावरणबाट मस्तिष्कमा ज्ञानात्मक सूचनाहरू सङ्कलन गरेर पाठमा त्यस अनुसारको प्रतिबिम्बन खिच्ने माध्यमका रूपमा लिखित/मौखिक पाठ अभिव्यक्त गर्दछ । यस शिलशिलामा लेखक (वक्ता) ले स्मृति (मेमोरी) दृष्टिकोण (पर्सेप्सन) र सृजनात्मकता (क्रियटिभिटी) संयोजन गरेर लिखित वा मौखिकपाठमा सङ्कथनात्मक अर्थ व्यवस्थित गरेको हुन्छ । (टमलिन र अन्य, सन् १९९७, पृ. ७१) त्यसैले पाठको सङ्कथनात्मक अर्थ विश्लेषण गर्नका निम्ति प्रथमतः लेखक (वक्ता) ले के कस्तो ? सृजनात्मक विकल्प प्रयोग गरेको छ र त्यसमा कस्तो दृष्टीकोण राखेको छ भन्ने विषयलाई आधार बनाउनु पर्छ । सङ्कथन भनेकै पाठभित्रको आलोचनात्मक हेराई भएका कारण पाठमा लेखकले प्रयोग गरेको सृजनात्मकता र दृष्टीकोणका तहमा पुगेर हेर्नु आवश्यक हुन्छ ।

३.४. सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषण प्ररूप

पाठको सङ्कथनात्मक अर्थ विश्लेषणका निम्ति प्रथमतः पाठ निर्माता (लेखक/वक्ता) मा विश्लेषणका निम्ति तयार भएको विषयवस्तु सम्बन्धी अवधारणात्मक प्रतिबिम्बन (कन्सेप्चुअल रिप्रिजेन्टेसन) का तहमा पुग्नु पर्छ । यो लेखक वक्ताले पाठमा प्रस्तुत गरेको आधारभूत अर्थ हो । यस्तो अर्थका निम्ति लेखक/वक्ताले कहिलेकाहीँ दृष्यात्मकतालाई पनि प्रतिनिधित्त्व गर्ने गरी आफ्ना दृष्टीकोण प्रस्ताव गरेको हुन्छ । यसका अतिरिक्त अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनलाई गतिशील (डाइनामिक) र स्थिर (स्टाटिक) का आधारमा पनि हेर्न सकिन्छ । कुनै कलात्मक स्वरूपलाई यिनै दुई आधारबाट हेर्न सकिन्छ । अर्थ भनेकै पाठमा पाठक वा स्रोताको अवधारणाले गरेको गतिशील विचरण हो ।

पाठमा अर्थ केवल अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनले मात्र सृजना गर्दैन । यसमा पाठक वा स्रोताको स्थान, अवस्था र उपस्थितिलाई पनि लेखक वक्ताले महत्त्व दिएको हुनुपर्छ ।

पाठकको स्तर, स्थान वा बोधात्मक क्षमतालाई आधार बनाएर मात्र लिखित वा मौखिक पाठ तयार गरिएको हुन्छ । यसै आधारमा कुनै पनि पाठको सङ्कथनात्मक अर्थ विश्लेषण गरिन्छ । अर्थ पाठको सन्दर्भ केन्द्री हुन्छ भन्ने मतलाई पूर्वीय वैयाकरणिक चिन्तनमा भर्तृहरिकको वाक्यपदीयसँग जोडी अर्थ केवल रूपबाट मात्र निर्धारित नभई वाक्यको प्रयोग, प्रकरण, प्रसङ्ग, औचित्य, देश, कालअनुसार निर्धारित हुन्छ । (चौलागाईं, २०७६, पृ. १६) भनी उल्लेख पनि गरिएको छ । त्यसैले पाठको अर्थ उत्पादनमा लेखक वक्ताले सूचनाको व्यवस्थापनलाई कसरी व्यवस्थित र आलोचनात्मक बनाएको छ भन्ने विषय सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण रूपमा रहेको हुन्छ । यसरी पाठमा रहेको अर्थ विश्लेषणका निम्ति क्रमबद्ध रूपले आएका स्वतन्त्र घटकको प्रकार्य खोजी गरिन्छ । पाठलाई आख्यानात्मक, प्रक्रियात्मक, व्यवहारात्मक, र प्रदर्शनात्मक प्रकारमा विभाजन गरी तिनको अभिलक्षणगत परिमिति विश्लेषण गर्ने शिलशिलामा प्राथमिक र द्वितीयक आधार प्रस्ताव गरेका छन् । प्राथमिक आधार अन्तर्गत (+शृङ्खलात्मक सम्बन्ध) र (+सहभागी अभिमुखीकरण) हुन्छन् भने द्वितीयक अन्तर्गत (+प्रतिबिम्बित समय) र (+दबाबका चरहरू) का आधारमा विश्लेषण गरिने सैद्धान्तिक प्रस्ताव रहेको (लेभिन्सन र लाङ्केकर, सन् १९७८, पृ. १०२) मान्दछन् ।

३.४.१. सङ्कथनमा सन्दर्भ व्यवस्थापन

पाठमा सङ्कथनात्मक अर्थ व्यवस्थापनको क्रममा लेखक (वक्ता) ले पाठकलाई पहिले नै प्राप्त गरेको पूर्वधारणात्मक आधारमा बोध हुने वा पुन परिचय गरउनु पर्ने सन्दर्भलाई सहसम्बन्धित गरेर प्रस्तुत गरेको हुन्छ । यसरी सन्दर्भ व्यवस्थापन गर्दा लेखकले सामान्य सूचना (पाठकले पुर्वज्ञानबाट प्राप्त गरेको) तथा लक्षित (पाठकलाई आवश्यक सहजीकरण गरी अगाडि बढाउनु पर्ने) सूचना जस्ता पक्षहरूबाट सन्दर्भ व्यवस्थापन गरेको हुन्छ । (टमलिन र अन्य, सन् १९९७, पृ. ७०) सङ्कथनमा सन्दर्भको व्यवस्थापन अन्तर्सम्बन्धित ढाँचा

(इन्टरलकिङ प्याट्रन) को प्रयोग गरी सन्दर्भ सङ्गठन निर्माण गरिएको हुन्छ । कुनै पनि सन्दर्भको प्रयोग र आवश्यकता पुर्ववर्ती सन्दर्भसँग औचित्यताको आधारमा विकसित हुँदै जानु नै अन्तर्सम्बन्धित ढाँचा हो । पाठ भाषावैज्ञानिकले यस्तो ढाँचा निर्माण गर्दा अग्रप्रस्तुतिका चार आयाम (विचलन, विपठन, समानन्तरता र विरलता) अपनाउने उल्लेख पाइन्छ । (कुमार र सिंह, सन् १९९१, पृ. ५३) यसले पाठमा सन्दर्भ विस्तारलाई औचित्यका आधारमा विकसित गरेको हुन्छ ।

पाठको कुनै एक स्थानमा प्रयोग गरिएको सन्दर्भ परस्पर सम्बन्धित भई अर्को स्थानमा पनि प्रयोगमा आउनु नै सहसम्बन्धित तथा संसक्ततायुक्त सङ्कथन हो । सङ्कथन निर्माणमा सन्दर्भ व्यवस्थापनको महत्त्वपूर्ण विषय भनेकै संज्ञानात्मक प्रक्रिया, ज्ञानको विस्तार र सूचनाको व्यवस्थापन कसरी भएको छ भन्ने हो । यी तीन पक्षको कसिलो, परस्पर सहसम्बन्धित र गतिशील प्रवाह नै सङ्कथनात्मक सन्दर्भ व्यवस्थापन हो । पाठमा लेखक वक्ता र पाठक स्रोताका बीचमा उपलब्ध सूचनाको खास आशय वा अर्थ के हो तथा यस्तो सूचना आलङ्कारिक व्यवस्थापन एवं सङ्कथन संरचनामा कसरी सम्बद्ध भई आएको छ भन्ने विषयको अध्ययन यसमा गरिन्छ । त्यस्तै गरी सन्दर्भ व्यवस्थापनमा नयाँ सूचना र पुरानो सूचना, दिइएको सूचना र नयाँ सूचना, ज्ञात सूचना र अज्ञात सूचना जस्ता विषयलाई पनि प्रयोग गर्न सकिने प्रस्ताव पाठभाषावैज्ञानिकहरूले गरेका छन् ।

सन्दर्भ व्यवस्थापनमा सहभागीको योजनाबद्ध प्रवेश, स्थिर अवस्था र गतिशील विकास जस्ता विषयलाई पनि लेखक वा वक्ताले स्थान दिएको हुन्छ । सङ्कथनमा सहभागी मार्ग निर्माण कसरी भएको छ भन्ने विषय र सन्दर्भगत समन्वयलाई आलोचनात्मक रूपले हेर्नुपर्छ । पाठ भाषावैज्ञानिकले सुझाएका यसका मुल तीन प्रक्रिया हुन; सन्दर्भ वा सहभागीको सङ्कथन वा पाठको दायराभित्र परिचय, सन्दर्भको दीगोपन वा स्थिरताको प्रक्रिया र लामो अनुपस्थितिपछिको पुनःपरिचयात्मक प्रक्रिया । सन्दर्भको यस्तो व्यवस्थापनमा विचार वाक्यको प्रयोग, मुख्य शब्दावलीको प्रयोग, सन्दर्भलाई एक चरणबाट अर्को चरण र पुनः पहिलाको चरणमा प्रवेश गराउने वा विगत लामो समय (पुरानो स्मृति) को सन्दर्भलाई चालु (तात्कालिक) अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनमा प्रवेश गराउने विधिको प्रयोग कसरी भएको छ भन्ने कोणबाट पनि सङ्कथनमा सन्दर्भ व्यवस्थापन विश्लेषण गर्न सकिन्छ । (टमलिन र अन्य, सन् १९९७, पृ. ८१)

३.४.१.१. पुरानो सूचना र नयाँ सूचनाका अवधारणागत आधार

दिइएको सूचना र नयाँ सूचनाका बारेमा दुई वटा आधारभूत विचारहरू रहेका छन् । दिइएको सूचनाले सन्दर्भको प्रतिबिम्बन/प्रतिनिधित्त्व गर्दै वक्ता र स्रोताका बीचमा पारस्परिक बुझाईको काम गर्दछ । दिइएको सूचना संज्ञानात्मक रूपमा सक्रिय सन्दर्भ हो ।

३.४.१.२. पुरानो सूचना साझा सूचनाका रूपमा

परम्परागत रूपमा पुरानो सूचना साझा वा पारस्परिक सूचना हो । सन्दर्भगत व्यवस्थापनमा दिइएको कुनै पनि अर्थले व्यावहारिक पक्षलाई दिइएको सूचना, पुरानो सूचना र ज्ञात सूचनामा समाहित गर्छ । प्राग सम्प्रदायका भाषाविद् मिथेसिस (१९३९) का अनुसार पाठ वा भनाईको एक अंशले सूचनालाई प्रतिबिम्बित गर्दछ; जुन स्रोताले अघिल्लो प्रसङ्गबाट स्वतः अनुमान गर्छ वा त्यो उसलाई अनुमान गराइएको हुन्छ । यस्तो सूचना ज्ञात, पुरानो वा दिइएको सूचना हो । नयाँ सूचना प्रवाहका क्रममा गरिने उच्चारणहरूको अंश र विषय माथिको दिइएको सूचनासँग उल्टो हुन्छ । यस्तै मिथेसिसका अनुसार सूचनाको अवस्थालाई शब्दक्रम, अनुतान, र अन्य भाषिक बनावटले जनाउँछन् । यी विचारहरू डेन र फिरबाज जस्ता अन्य प्राग सम्प्रदायका विद्वानहरूले विकास गरेका थिए । ह्यालिडे (१९६७ क),(१९६७ ख) ले दिइएको सूचना र नयाँ सूचनाका बीचमा भिन्नता देखाउँछन् । ह्यालिडेका अनुसार वक्ताले दिइएको नयाँ सूचना स्रोतालाई थाहा वा ज्ञात नभएको सूचना हो । उनले नयाँ सूचनालाई अनुतानित वाक्यसँग जोडेर हेर्दछन् । अझ ह्यालिडेले नयाँ र पुरानो सूचनालाई यसरी चिनाउँछन् । वक्ताले स्रोताले सन्दर्भको पहिचान गर्न सक्छ भन्ने ठानेको अवस्था ज्ञात वा पुरानो सूचना हो भने वक्ताले सन्दर्भको पहिचान गर्न सक्दैन भन्ने ठानेको अवस्था अज्ञात वा नयाँ सूचना हो ।

प्रिन्स सन् (१९८१) ले ह्यालिडेले प्रस्ताव गरेको सूचना सम्बद्ध धारणालाई अति सामान्य भएको ठान्दछिन् । उनले सो धारणालाई विभिन्न प्रकारले विश्लेषण गर्दछिन् । प्रथमतः सङ्कथनमा पहिलो पटक प्रस्तुत गरिएको सन्दर्भ वा सूचनालाई नयाँ सूचना भनिन्छ । नयाँ सन्दर्भ वा सूचना पूर्ण रूपमा नयाँ हुन सक्छ, जुन वक्ताले भर्खरै नयाँ सृजना गरेको हो वा सामान्य रूपमा प्रयोग नगरिएको सूचना हो । अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा उक्त सूचना वा सन्दर्भ स्रोतालाई पहिल्लै पनि थाहा हुन सक्छ तर त्यो सङ्कथनमा भने पहिलो पटक प्रयोग भएको हुन्छ । द्वितीयतः यदि सूचना पहिल्लै सङ्कथनको अंश भएको खण्डमा त्यो सूचनालाई सन्दर्भ मानिन्छ । उक्त सन्दर्भ रचना वा पाठमा कतै वक्ताद्वारा निर्देशनमा (वक्ताद्वारा निर्देशन गरिएको) उल्लिखित भएको अवस्थामा पनि स्रोताका निम्ति सन्दर्भको काम गर्दछ । अथवा कुनै परिस्थितिवश आफै सृजना गर्ने अवस्था हुन सक्छ । जस्तै वक्ताले तिमी भन्दा सो शब्द पहिलो पटक प्रयोग भए तापनि सन्दर्भ बन्दछ । तृतीयतः सन्दर्भ स्रोता

आफैले बौद्धिक तरिकाले अनुमान (इनफर) गर्न पनि सक्दछ । जसमा स्रोताले ज्ञान र तर्क प्रयोग गर्न सक्छ । सन्दर्भ कृति या परिस्थितिबाट स्रोताले अनुमान लगाउन पनि सक्छ ।

३.४.१.३ स्मृतिगत सक्रियताका रूपमा पुरानो सूचना

चेफ (१९७६), (१९८७), (१९९४) ले चेतनामा सूचना सक्रिय छ या छैन भन्ने सम्बन्धमा व्याख्या गर्दछन् । भाषिक तत्त्वहरू जस्तैः दिइएको सूचना र नयाँ सूचना; हाम्रो आधारभूत बुझाई वा संज्ञानात्मक प्रक्रियाका उपज हुन भन्ने मत उनले अघि सार्दछन् । हाम्रो दिमागले अनगिन्ती ज्ञान र सूचना भण्डारण गरे तापनि एक निश्चित समयमा केही सूचनालाई मात्र ध्यान दिन सक्छ । अथवा सक्रिय बनाउन सक्छ । सङ्कथन विश्लेषणका क्रममा उनले तीन वटा मानसिक तह प्रस्तुत गर्दछन् । ती सक्रिय, अर्धसक्रिय र असक्रिय हुन । चेफकै शब्दमा वर्तमानमा छर्लङ्ग उपस्थित सक्रिय सूचना हो, जुन व्यक्तिको चेतन अवस्थामा ध्यानमा रहन्छ । व्यक्तिको वातावरणीय वा परिधीय चेतनामा रहने सूचना अर्धसक्रिय सूचना हो, जुन व्यक्तिको पृष्ठभूमिले बोध हुन्छ तर सिधा बोध हुँदैन । व्यक्तिको अवचेतना वा दीर्घकालीन स्मृतिमा रहने सूचना असक्रिय सूचना हो । यो भित्र बाहिर क्रियशील रहँदैन ।

वक्ताले सामान्यतः धारणा वा सूचना सक्रियताको अवस्थामा केही परिवर्तन देखाउँछ जुन आंशिक रूपमा सन्दर्भको छनोटमा प्रदर्शित हुन्छ । यदि वक्ताले स्रोताको चेतनामा पहिले नै धारणा सक्रिय छ भन्ने ठान्दछ भने उसले सर्वनामको प्रयोग गर्दछ तर वर्तमान समयमा स्रोताको चेतनामा पहिले नै धारणा सक्रिय छैन भन्ने ठानेमा अलि जोड दिएर भन्छ वा नामीकरण गरेर भन्छ ।

क्लार्क र ह्याभिल्यान्ड (सन् १९७४) ले पुरानो र नयाँ रणनीति (स्टाट्रेजी) को छलफलमा यी माथि उल्लिखित विचारलाई स्मृति प्रक्रियासँग जोड्छन् । वक्ताले उच्चारण गर्दा आउने सूचना केही पुरानो/दिइएको र केही नयाँ सूचना हुन्छन् । पुराना वा दिइएका सूचना स्रोताका स्मृतिमा रहेका हुन्छन् र वर्तमानका वाक्यले त्यो सूचनालाई व्यक्त गर्दछन् । परिणामतः सर्वनाम र निश्चित नाम पदसमूहहरू पुरानो सूचना जनाउनका निम्ति प्रयोग हुन्छन् भने अनिश्चित नाम पदसमूहहरू नयाँ सूचना जनाउनका निम्ति प्रयोग हुन्छन् ।

गिभन सन् (१९८३) ले सन्दर्भ व्यवस्थापनलाई संज्ञानात्मक अवस्थामा पनि विचार गर्दछन् । उनले वक्ताद्वारा प्रस्तुत साङ्केतिक वस्तु कति मात्रामा मानसिक रूपमा स्रोतासम्म

पहुँचयोग्य छ भन्ने कुरालाई नजिकबाट नियाल्दछन् । यदि स्रोताको मानसिक पहुँच साङ्केतिक वस्तुमा धेरै छ भने वक्ताले सन्दर्भ लोप र सर्वनामीकरणमा जोड नदिइकन वा सामान्य तरिकाले उक्त कुरा राख्दछ । त्यस्तै स्रोताको मानसिक पहुँचमा साङ्केतिक वस्तुमा केही कम छ भने विशेष जोड दिएर वा साधरण नाम मात्र या केही परिमार्जित नामका रूपमा व्यक्त गर्दछ । यदि स्रोताको मानसिक पहुँच अत्याधिक कम छ भने वक्ताले अनिश्चित नाम पद वा अन्य स्रोतहरू ल्याएर अवधारणागत प्रतिबिम्बनको परिचय प्रस्तुत गर्दछ वा त्यसलाई प्रस्टाउन खोज्दछ ।

३.४.१.४. एकीकृत संज्ञानात्मक सन्दर्भ व्यवस्थापन

सन्दर्भ व्यवस्थापनमा सहभागीको योजनाबद्ध प्रवेश, स्थिर अवस्था र गतिशील विकास जस्ता विषयलाई पनि लेखकले स्थान दिएको हुन्छ । सङ्कथनमा सहभागी मार्ग निर्माण कसरी भएको छ भन्ने विषय र सन्दर्भगत अन्वय विकास कसरी भएको छ भन्ने विषयलाई आलोचनात्मक रूपले हेर्नु पर्दछ । यसका मूल तीन प्रक्रिया पाठ भाषावैज्ञानिकहरूले सुझाएका छन् । ती हुनः सन्दर्भ वा सहभागीको सङ्कथन दायराभित्र परिचय, सन्दर्भको दीगोपन वा स्थिरताको प्रक्रिया र लामो अनुपस्थितिपछि पुनः परिचयात्मक प्रक्रिया ।

सन्दर्भको यस्तो व्यवस्थापनमा विचार वाक्यको प्रयोग, मुख्य शब्दावलीको प्रयोग, सन्दर्भलाई एक चरणबाट अर्को चरण र पुनः पहिलाको चरणमा प्रवेश गराउने वा विगत लामो समय (पुरानो स्मृति) को सन्दर्भलाई चालु (तात्कालिक) अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनमा प्रवेश गराउने विधिको प्रयोग कसरी भएको छ भन्ने कोणबाट पनि सङ्कथनमा सन्दर्भ व्यवस्थापनको विश्लेषण गर्न सकिने प्रस्ताव टमलिन र अन्यको देखिन्छ । (टमलिन र अन्य सन् १९९७; पृ. ८१)

वक्ताले पहिले स्रोतालाई प्राप्त भएको सन्दर्भलाई सङ्केत गर्न निश्चित नामसमूह, सर्वनामीकरण र पूर्व सन्दर्भक जस्ता भाषिक रूप वा एकाइको प्रयोग गर्दछ । यस्ता सन्दर्भलाई अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनभित्र सक्रिय मानिन्छ । वक्ताले केही समयपछि वा निश्चित अवधिपछि ती सन्दर्भहरूलाई पुनः परिचित गराउँछ वा सङ्केत गर्दछ ।

यस्ता साना अन्तर वा भिन्नताहरूले सङ्कथनको हिस्सा वा अंशहरूमा र सन्दर्भ सक्रियताका बीच एक आपसमा असर पारेको हुन्छ । सङ्कथनमा सन्दर्भ व्यवस्थापनका लागि

धेरै भाषिक र मनोवैज्ञानिक दृष्टीकोणहरूमध्ये प्रसङ्ग नमुनाले प्रभावकारी भूमिका खेलेको हुन्छ । पूर्व सन्दर्भकले सङ्कथन संरचनाका अनुच्छेद वा प्रसङ्गमा विशेष भूमिका निर्वाह गरेको हुन्छ । यस्तो नमुनाको मान्यता के हो भने जब रचना रैखिक रूपमा गरिए तापनि तिनीहरू प्रसङ्गझैं पदानुक्रमिक रूपले व्यवस्थित हुन्छन् । यहाँ प्रसङ्ग भन्नाले उच्चारणस्तरको बृहत प्रस्ताव वा प्रतिज्ञप्तिद्वारा प्रभावित आर्थी एकाइ भन्ने बुझिन्छ । पाठमा सन्दर्भ पछ्याउने क्रममा प्रसङ्गको संरचना नाटकीय परिणामको हुन्छ ।

विभिन्न अध्ययनहरूमा व्यापक प्रस्ताव/प्रतिज्ञप्तिद्वारा प्रभावित आर्थी एकाइ (जसलाई प्रसङ्ग भनिन्छ ।) मा मनोवैज्ञानिक सन्दर्भ रहेको पाइन्छ । ब्ल्याक र बोवर (सन् १९७९) ले आख्यानात्मक स्मृतिका अंश वा भागका रूपमा प्रसङ्गको अस्तित्वलाई आख्यान वा कथाको मनोवैज्ञानिक अध्ययनमा व्याख्या गरेका छन् । गुइन्डन र किन्स्च (सन् १९८४) ले पाठको बृहत् संरचना प्रयोगात्मक अध्ययनमा बृहत् संरचनाको स्वचालित प्रक्रियाको हुने पत्ता लगाए । उनकै शब्दमा भन्दा पढ्ने बेलामा मानिसहरूले प्रायः बृहत् संरचनाको रूप आफैले निर्माण गर्दछन् र तुरुन्तै सम्बन्धित बृहत् प्रस्ताव वा प्रतिज्ञप्तिहरूलाई अनुच्छेदहरूबाट ल्याउने गर्दछन् । तिनीहरूको खोजाइले भान डिक र किन्स्च (सन् १९७८) को प्रसङ्ग र बृहत् संरचनाको सिद्धान्तका लागि प्रमाणहरू पत्ता लगायो । गर्नस्बाचर (सन् १९९०) ले कथाहरूको प्रासङ्गिक संरचनालाई समर्थन गर्दछन् । उनका अनुसार बुद्धिजीवीहरूले प्रत्येक प्रसङ्ग प्रतिबिम्बन गर्न छुट्टाछुट्टै संरचना निर्माण गरी उनीहरूको मानसिक प्रतिबिम्बनमा आख्यानको प्रासङ्गिक संरचनालाई लिन्छन् । पाठकहरूले नयाँ प्रसङ्गका लागि नयाँ मानसिक उपसंरचना निर्माण गर्दछन्, जहाँ पहिलो प्रसङ्गमा सूचना तिनीहरूलाई कम पहुँचयोग्य हुन्छ । त्यसकारणले पाठकका लागि दुईवटा प्रसङ्गहरूमा संयुक्तिगत सन्दर्भ निर्माण गर्न गाह्रो हुन्छ ।

हामीलाई सङ्कथन संरचना/सङ्गठनको आधारभूत संज्ञानले सङ्कथन संरचना र पुर्वसन्दर्भका बीचको सम्बन्ध बुझ्न सहयोग गर्दछ । बृहत् प्रस्ताव/प्रतिज्ञप्तिअन्तर्गत आर्थी एकाइका रूपमा प्रसङ्ग पाठको स्मृति अंशको शाब्दिक अभिव्यक्ति हो । जुन प्रसङ्गको सीमामा नपुन्जेलसम्म स्थिर रहन्छ र दीगो ध्यानाकर्षणको प्रयासलाई प्रतिनिधित्व गर्दछ । जब प्रसङ्गको पद्धति पूर्ण हुन्छ तब ध्यानाकर्षण परिवर्तन हुन्छ । अर्को शब्दमा भन्दा बृहत् प्रस्ताव वा प्रतिज्ञप्ति उपयुक्त हुँदैन । बरू नयाँ बृहत् प्रस्तावहरू बन्छन् । (भान डिक, सन् १९८२; पृ. १९१) प्रसङ्गमा जहाँ बृहत् प्रस्ताव वा प्रतिज्ञप्ति परिवर्तन हुन्छ (जुन नयाँ प्रतिनिधिहरू,

ठाउँहरू, समयहरू, वस्तुहरू, वा सम्भावित विश्वहरू प्रस्तुत हुने आशा गरिन्छ ।) त्यहाँ अर्थको व्याख्यामा बढी गाह्रो हुन्छ । चासोअन्तर्गत सन्दर्भ कम पहुँचयोग्य हुन्छ र अझ स्पष्ट पूर्वसान्दर्भिक रूप (नामिक रूप) साङ्केतिक वस्तु (सन्दर्भ) को व्याख्या गर्न आवश्यक हुन्छ । जब बृहत् प्रस्ताव वा प्रतिज्ञप्ति कुनै प्रसङ्गभित्र उपलब्ध गराइन्छ तब साङ्केतिक वस्तु (सन्दर्भ) अझ पहुँचयोग्य बन्दछ र कम पूर्वसान्दर्भिक रूप (सर्वनामिक) को रूपमा व्यक्त गर्न सकिन्छ ।

वास्तवमा पुर्वसन्दर्भका विषयमा भएका धेरै अध्ययनले प्रासङ्गिक र अनुच्छेद संरचनामा नाम र सर्वनामका बीचको वैकल्पिक कार्य हुन सक्ने देखाएका छन् । हिन्डस् (सन् १९७७) ले उदाहरणका लागि कसरी अनुच्छेदको संरचनाले नाम समूह र सर्वनामको नियन्त्रण गर्दछ भनेर छलफल गरेका छन् । उनले के पत्ता लगाए भने नामसमूहहरू आर्थीपूर्ण सूचना शीर्ष वाक्यमा सूचना प्रवाह गर्न प्रयोग हुन्छन् जसमा सर्वनामहरू अर्थपूर्ण सूचना अन्य सामान्य (विस्तारक) वाक्यहरूमा सूचना प्रवाह गर्न प्रयोग हुन्छन् । फक्स (सन् १९८७) ले सङ्कथन संरचनागत पक्षले पुर्वसन्दर्भको आधारभूत संरचना स्थापना गरेको हुन्छ भनेर देखाए । नाम समूहहरू सामान्यतः संरचना विकासको प्रारम्भिक चरणमा नै आख्यानात्मक एकाइहरूलाई छुट्टाउन प्रयोग गरिन्छन् जबकी सर्वनामहरू संरचनाभित्र बीचबीचमा प्रयोग हुन्छन् । मार्सलिन विल्सन एट अल (सन् १९८२) ले पनि वक्ताको सान्दर्भिक उपकरणको प्रयोग सङ्कथनको संरचना र बोलाईको सन्दर्भद्वारा निर्धारण हुन्छ भन्ने तर्क अघि सार्दछन् । पुर्वसन्दर्भ सामान्य संरचनामा नामसमूहहरू र व्यक्तिवाचक नामहरू प्रारम्भिक सन्दर्भ प्रसङ्ग स्थापना गर्नमा प्रयोग हुन्छन् । जब केही सन्दर्भ कम मह␣वको बन्छन् तब सर्वनामहरूमात्र सन्दर्भ व्यवस्थापनमा प्रयोग हुन्छन् भने केही उच्चस्थानमा हुन्छन् ।

जब प्रसङ्ग नमुनाले संज्ञानात्मक अवरोधहरू र सङ्कथनको श्रेणीबद्ध संरचना वा सङ्गठनको महत्त्व अनुमान गर्दछ, यसले संरचनात्मक एकाइहरू जस्तैः अनुच्छेद, प्रसङ्ग, घटना र विषयवस्तुको सैद्धान्तिक रूपमा राम्रोसँग परिभाषित गर्न सक्दैन । तसर्थ कठिनाइको सामाना गर्नु पर्दछ । कथ्य र लेख्य संरचनाको पहिचान गर्न गाह्रो हुने भएकाले यसको गलत व्याख्या हुने सम्भावना पनि बढी हुन्छ ।

टमलिनले ध्यान नमुनालाई प्रयोगमा ल्याई पहिलेका अध्ययनहरूको समस्यालाई समाधान गर्ने कोशिस गरेका छन् । उनले पूर्वसन्दर्भलाई सिधै संज्ञानात्मक क्रियाकलाप वा गतिविधि र स्मृतिसँग जोडेर हेर्दछन् । उनी के तर्क गर्दछन् भने प्रसङ्गले दीगो ध्यानात्मक प्रयासलाई प्रतिबिम्बन गर्दछ र ध्यानाकर्षण नभएसम्म स्थिर रहन्छ । उनले प्रसङ्गको सीमाभित्र नामसमूहहरू प्रयोग हुँदा ध्यान फेरबदल हुन्छ भन्ने प्रयोगात्मक पद्धतिबाट देखाएका थिए । त्यस्तै उनका अनुसार प्रसङ्गको सीमाभित्र सर्वनामिक शब्दहरू प्रयोग हुँदा ध्यान एकीकृत हुन्छ ।

अर्को महत्त्वपूर्ण सन्दर्भगत व्यवस्थापनमा नमुना भनेको दुरी नमुना हो जुन गिभन (सन् १९८३) द्वारा प्रस्ताव गरिएको हो । उनले सङ्कथनमा पूर्वसन्दर्भ र दुरी सन्दर्भको सम्बन्धलाई तार्किक रूपमा अघि बढाउँछन् । दूरी नमुना मानसिक अवस्थाको प्रदर्शन हुन सक्छ । जस्तैः लघु स्मृति । क्षण सिद्धान्तले पनि जति लामो दूरी हुन्छ त्यति नै स्रोतालाई सन्दर्भित वस्तु परिचित गराउन अप्ठ्यारो हुन्छ । जस कारणले गर्दा अझ बढी स्पष्ट सान्दर्भिक संरचनाको आवश्यक पर्दछ । जति कम दूरी हुन्छ । त्यति नै सजिलो पनि हुन्छ र कम स्पष्ट सन्दर्भ संरचनाको आवश्यकता पर्दछ ।

३.५. परिच्छेदगत सन्दर्भ व्यवस्थापनमा अन्तर्सम्बन्धित ढाँचा

परिच्छेदगत सन्दर्भ व्यवस्थापनमा अन्तर्सम्बन्धित ढाँचा अन्तर्गत सन्दर्भ दायरामा सहभागीको परिचय, सन्दर्भ दायरामा सहभागीको स्थिरता र सन्दर्भ दायरामा सहभागीको पुनःप्रवेश तीन वटा उपशीर्षकमा नमुना पाठको सन्दर्भ व्यवस्थापनलाई हेर्न खोजिएको छ ।

३.५.१ सन्दर्भ दायरामा सहभागीको परिचय

नमुना पाठ परिच्छेद दुईभित्र सहभागीहरू सानी, सुबेदार, सुबेदार्नी र हरिको परिचय आएको छ । अप्रत्यक्ष रूपमा सानीका आमाबाबुको पनि नेपथ्यमा सङ्केत विजयादशमीको बिहान निधारभरि आमाबाबुको टीका थापी सानी खुरुखुरु सुबेदार्नीको घरतिर आई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । भन्ने वाक्यले गरे पनि परिच्छेद दुईमा लेखकले परिचय गराएका सहभागी सानी, सुबेदार, सुबेदार्नी र हरि हुन । यद्यपि परिच्छेद दुईकी केन्द्रीय सहभागी भने सानी नै हो । नमुना पाठको पहिलो अनुच्छेदमाअहो ! आज त सानी पुतली पो भइछस् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । वाक्य यस परिच्छेदको आरम्भ वाक्य हो । सानी पुतली अर्थात् सुन्दर हुनुका वरिपरि पाठ डुलेको छ । नमुना पाठभित्र अधिकांश समय र स्थान लेखकले सानीको

सौन्दर्यतालाई वर्णन गर्न खर्च गरेकाले उक्त वाक्य नमुना पाठको आरम्भ विन्दु हो । यसका आधारमा पाठभित्र सानी चिटिक्क परेकी, गुडिया जस्ती भएकी, सुन्दर भएकी, माया लाग्दी भएकी आदि विषय उठाइदै छ भन्ने पूर्वानुमान गर्न सकिन्छ र पाठ पनि त्यही दिशामा अगाडि बढेको छ । होइन यस्तो जामा लगाएको बखत मात्र तिमी सानीलाई राम्री देख्छ्यौ तर यसले जहिलेदेखि फित्क्यौली छुन, परेवा हान्न, उपद्रव गर्न छोडेकी छ उसै बेलादेखि सानीलाई म त मन पराउन लागेको छु (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । भन्ने सुबेदारको वाक्यले सानीको व्यवहारजन्य सौन्दर्य पक्षलाई चित्रण गरेको छ । र पाठ सानी कै वरिपरि घुमेको छ ।

त्यस्तै गरी नमुना पाठ परिच्छेद दुईभित्रको सन्दर्भ दायरामा सहभागीको परिचयका रूपमा सुबेदार्नीको परिचय पनि आएको छ । सुबेदार्नी पाठमा आफ्नो दृश्यात्मक उपस्थिति जनाएको कुरा - सानीलाई देखेर सुबेदार्नीले हाँसेर भनिन् “ओहो ! आज त सानी पुतली पो भइछस्” (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । वाक्यले पुष्टि गर्दछ । त्यस्तै गरी सुबेदार्नीले भनिन् “खै त सानु, टिका लगाएपछि ता ठुलालाई ढोग्नुपर्छ त ! खै बडीलाई ढोग दिएको !”(बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । वाक्यले पाठमा सुबेदार्नी कै उपस्थितिलाई अझ सघन बनाउँछ । पाठमा सुबेदार्नी कै अझ दृश्यात्मक उपस्थितिलाई पुष्टि गर्ने वाक्यका रूपमा सुबेदार्नी “बिसासय आयु होस्” भनेर खिसिक्क हाँसिन् अनि एकछिन प्रेमले छातीमा टाँसेर सानीको गालामा आफ्नो गाला जोरेर दलिरहिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । आएको छ । खिसिक्क हाँस्नु, छातीमा टाँस्नु, गाला जोरेर दल्नु, जस्ता अवस्था स्थिति र घटनाबोधक क्रियाहरूले नमुना पाठमा सुबेदार्नीको दृश्यात्मक उपस्थितिलाई पुष्टि गर्दछन् । त्यस्तै गरी पाठमा सुबेदार्नी कै उपस्थिति वा परिचय गराउने वाक्यका रूपमा पतिलाई आफ्नो सामुन्ने देख्दा सुबेदार्नीलाई एकछिन् के भनू, के भनू लागिरह्यो । तर पछि शान्त स्वरमा अलिकति हाँसेर भनिन् - आज यो निलो जामा लगाएकाले सानीलाई कति सुहाएको छ । कस्ती पुतली जस्ती भएकी छ हो कि ! ओहो सानू बिर्सिस् बडालाई ढोग्दिनस् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । आएको छ । सुबेदार्नी कै परिचयको निरन्तरताका रूपमा पाठमा सुबेदार्नी खितखित हाँसिन् । अनि सुबेदार्नीले सानीको हात समातेर घरभित्र लगिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । वाक्य आएको छ । त्यस्तै गरी सानीलाई सुबेदार्नी साह्रै मन पराउथिन् । अनि माया पनि उत्तिकै गर्थिन् (बाङ्देल,

२०७४, पृ. ७) । वाक्यहरू तृतीय पुरुषात्मक कथनबाट सुबेदार्नीलाई पाठमा उपस्थित गराइएको छ ।

नमुना पाठ परिच्छेद दुईभित्र लेखकले परिचय गराएका अर्का सहभागी सुबेदार हुन । पाठमा सुबेदारको उपस्थिति जनाउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

सुबेदार खत्री ढोकामा उभिएर धेरै बेरदेखि हेरिरहेका रहेछन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । आएको छ । नमुना पाठमा सुबेदारको परिचय गराउने अर्को वाक्य सुबेदारले ढोगेकोपट्टि विचार नगरी केवल मुसुमुसु हाँस्दै त्यस बालिकालाई हेरिरहे । तिनको मनमा अस्तीको घटना सम्झना भइहाल्यो । अनि केही अस्वभाविक कण्ठले भने - होइन यस्तो जामा लगाएको बखत मात्र तिमी सानीलाई राम्री देख्छ्यौ तर यसले जहिलेदेखि फित्क्यौली छुन, परेवा हान्न, उपद्रव गर्न छोडेकी छ उसै बेलादेखि सानीलाई म त मन पराउन लागेको छु । अब ता सानीले फित्कौली पनि खेलाउदिन, परेवा पनि हान्दिन, होइन त सानी ? (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।

यी वाक्यले पाठमा सुबेदारको उपस्थितिलाई बोध गराउँछन् । त्यस्तै गरी नमुना पाठमा सुबेदारको उपस्थिति र परिचयलाई निरन्तरता दिने वाक्यका रूपमा दिउसो सुबेदार बजार जान लागेका थिए । आफू माथि सडकमा आइपुगुन्जेल त भान्साकोठामा हरि र सानी हाँसेको तीखो स्वर छर्लङ्ग सुनिन्थ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । आएका छन् । त्यस्तै गरी पाठमा सुबेदार कै उपस्थिति र परिचयको निरन्तरताका निम्ति निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

सुबेदारकी अघिल्ली स्वास्नी परलोक भएको छब्बिस वर्ष भइसकेको थियो । पहिलेको विवाहबाट जन्मेको छोरो थियो, त्यो नवौं श्रेणीसम्म पढेर पल्टनतिर भाग्यो । त्यसैले सुबेदारको हृदयमा कहिलेकाहीँ ठूलो शूल हुन्थ्यो, तैपनि अलि आफ्नो उमेर ढल्किसकेपछि जन्मेकाले हो कि छोरामाथि तिनले चाहिएकोभन्दा अलि बढ्तै माया पोख्न खोज्थे । त्यसैले दस वर्षको हुँदा पनि हरि बाबुको गुडिया (पुतली) नै थियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ८) ।

नमुना पाठ परिच्छेद दुईभित्र लेखकले परिचय गराएको अर्को सहभागी हो हरि । यस नमुना पाठभित्र सहभागी हरिको परिचय अन्य सहभागी सानी, सुबेदार्नी र सुबेदारको भन्दा अलि कम देखिन्छ । समग्र उपन्यासमा मुख्यपात्रका रूपमा आए पनि यस परिच्छेदमा भने

हरिको भूमिका केही न्युन देखिन्छ । नमुना पाठ परिच्छेद दुईभित्र हरिको परिचय गराउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

आफू माथि सडकमा आइपुगुन्जेल त भान्साकोठामा हरि र सानी हाँसेको तीखो स्वर छर्लङ्ग सुनिन्थ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । आएको छ । त्यस्तै गरी हरि कै उपस्थितिको निरन्तरताका रूपमा विवाह भएको धेरै वर्षपछि पाठ, पूजा, व्रत आदि गर्दा-गर्दा बल्ल हरि प्रसन्न भएछन् र हरिलाई सुबेदार्नीको कोखमा बास दिए (बाङ्देल, २०७४, पृ. ८) । वाक्य आएको छ । त्यस्तै गरी पाठमा हरिको उपस्थितिलाई बोध गराउने अर्को वाक्य अलि आफ्नो उमेर ढल्किसकेपछि जन्मेकाले हो कि छोरामाथि तिनले चाहिएकोभन्दा अलि बढ्तै माया पोख्न खोज्थे । त्यसैले दस वर्षको हुँदा पनि हरि बाबुको गुडिया (पुतली) नै थियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ८) ।

नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र सहभागीहरू सानी, रत्ना, सुबेदार्नी र हरिको परिचय आएको छ । सन्दर्भ दायराभित्र सानीको परिचय गराउने वा सानीको उपस्थिति जनाउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

अब घरको कामधन्दा बिस्तार बिस्तार सबै सानीमाथि पर्यो । पानी ल्याउ सानी, भात पकाउ सानी, घर सफा सुग्घर पार सानी, भाडा बर्तन माझेर राख सानी, यसो गर सानी उसो गर सानी, आखिर घरको जम्मै काम सानीले नगरेसम्म नहुने भयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) । सुबेदार्नीले सानीलाई बोलाउन पठाउँदा सानी रित्तै हात फर्केर आई र भनी - हरि दाज्यु भात खादैनन् रे (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३,२४) । सानी हरिको कोठामा स्तब्ध भएर उभिइरही (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । अनि फर्केर हेर्दा सानी त्यही उभिइरहेकी रहिछ। हरिले भन्यो अहो अहिलेसम्म तिमी खान गएकी छैनौ सानू ? (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । कता कता पर्वतबाट आएको क्षीण ध्वनिजस्तो सानीको स्वर आयो - अलिकति पनि नखाने त हरि दाज्यु ? बिन्ती छ (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । अनि बल्ल सानी शून्य हृदय लिएर भान्साकोठातिर गई (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । सुत्ने बेलामा उमालेको पानी चिस्याएर सानीले हरिको सिराननेर राखिदिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) । सानीले झ्याल थुनी, पलङबाट लत्रेर झरेका लुगाहरू सम्याएर हरिले थाहा नपाउने गरी ओढाइदिई, अनि हरिको अनुहार धेरै बेरसम्म अतृप्त आँखाले हेरिरही । मनमा कताकता शङ्का र डर लागेजस्तो भयो । आफू कोठादेखि निस्केर जानुभन्दा अघिएक चोटि निधारमा थाहा नपाउने

गरी हात राखेर छाम्दाछाम्दै हरिका आँखा उघ्रीहाले । विद्युत् जत्तिकै छिटो भएर निधारदेखि हात पन्छाएर पनि अघोरै राता-राता बाईले परेला र गाला छोइसकेका थिए । कानमा बाई बजेको आवाज पनि आइहाल्यो अनि कोठाबाट एउटा कालो छायाजस्तो सुटुक्क निस्केर भागेको पनि हरिले देखिहाल्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) । आज सानीको मुटु किन हो किन अपराधीको जस्तो ढुकढुक गरिरह्यो । धेरै बेरसम्म आफ्नो छाती उँधो उँभो भइरहेको सानीले पनि थाहा पाई । आज एक्कासि अज्ञात आनन्द अनि अज्ञात डर कताबाट अन्तरमा पस्यो, त्यो सानी आफैले पनि बुझ्न सकिन, आधारातसम्म निद्रा लागेन, मनमा के के कुरा खेलिरहे । आज त्यसलाई भित्र अन्तरमा कता-कता कुतकुती लागेजस्तो भइरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५)

प्रस्तुत वाक्यहरूले सन्दर्भको दायराभित्र सानीको सानीको उपस्थितिलाई परिचय गराउँछन् । सानी यस परिच्छेदकी मुख्यपात्र हो । यहाँ प्रस्तुत वाक्यहरू पाठभित्र सानीको सक्रिय सहभागीतालाई बोध गराउँदै सान्दर्भ दायराभित्र सानीको परिचयलाई जनाउन आएका छन् । उपर्युक्त वाक्यहरूका आधारमा सानी यस परिच्छेदकी केन्द्रीय चरित्रका रूपमा आएकी छ भन्न सकिन्छ । सन्दर्भ दायराभित्र सहभागी सानीको भूमिकाले पाठलाई गति दिन वा अघि बढाउन सहयोग गरेको छ ।

सन्दर्भको दायरा नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र परिचय प्राप्त अर्को सहभागी भनेकी रत्ना हो । सहभागी रत्नाको परिचय गराउने वा उसको उपस्थितिलाई जनाउने वाक्यका रूपमा नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

रत्नाको जीउ भने यो घरमा आएदेखि कहिल्यै सन्चो भनेको भएन । तर मुखले भनिहाल्न भएन । अर्काको घरमा त्यो अधिकार कहाँ ? अर्काले मनमा के सम्झलान् ? जति पीर भए पनि, जति जे भए पनि सहनै त पर्यो । अर्काको घरमा आफ्नो सन्चो बिसन्चोको कुरा गर्ने अवसर कहाँ पाइन्छ र ? आश्रयहीन भएर आएपछि जस्तो दुख पनि, जस्तो कष्ट पनि सहनै पर्छ भन्ने कुरा रत्नाले राम्ररी बुझेकी थिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) । भान्साघरमा रत्नाले सोध्दा सुबेदार्नी आफैले रुन्चे स्वरमा भनिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

उपर्युक्त वाक्यहरू सन्दर्भ दायरामा सहभागी रत्नाको परिचय गराउने वाक्यहरू हुन । यी वाक्यले नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र सहभागी रत्नाको उपस्थितिलाई चिनाएका

छन् । यस परिच्छेदमा सहभागी रत्ना उल्लेख मात्र गरिएको छ । रत्नाको सघन भूमिका देखाइएको छैन ।

सन्दर्भको दायरा नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र परिचय प्राप्त अर्को सहभागी भनेकी सुबेदार्नी हो । सुबेदार्नीको परिचय गराउने वा उपस्थिति जनाउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

सुबेदार्नीले बल्ल घरको झिँजोबाट बिसाउने फुर्सत पाइन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) । सुबेदार्नीले सानीलाई बोलाउन पठाउँदा सानी रित्तै फर्केर आई र भनी- हरि दाज्यु भात खादैनन् रे ! (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३,२४) । सुबेदार्नीले उत्तिखेरै भनिन् - किन खादैन भनेको छ ? अनि उठेर भान्साकोठादेखि हुर्रिंदै हरिको कोठामा पुगिन् । हरिले स्वाँ स्वाँ गरेर फेरेको स्वास आमा चाहिँलाई चैत बैशाखको हुरीजस्तै लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । सुबेदार्नीले छोराको आङ मुसारिदिँदै भनिन् - अलिकति त खा न बाबै ! (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । हरि बोलेन । आमाचाहिँले फेरि सोध्दा खान्न भनेर जवाफ दियो । सुबेदार्नी पनि रित्तै फर्किन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । यसरी केही बेर बितेपछि सुबेदार्नीले भान्साकोठाबाट सानू ! सानू !! भनेर बोलाएको स्वर हरिको कोठाबाट पनि सुनियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । भान्साघरमा रत्नाले सोध्दा सुबेदार्नी आफैले रुन्चे स्वरमा भनिन्- खाँदैन रे ! खाँदिनँ भन्छ । कपाल दुख्यो भन्छ- यो बिरामी भयो कि मेरो त आधा जीउ हुन्छ (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४,२५) ।

उल्लिखित वाक्यहरू नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र सहभागी सुबेदार्नीको उपस्थिति जनाउने र परिचय गराउने वाक्यहरू हुन । यी वाक्यका आधारमा नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र सुबेदार्नीको भूमिका सघन रहेको थाहा पाउन सकिन्छ । सन्दर्भ दायराभित्र सहभागी सुबेदार्नीको भूमिकाले पाठलाई गति दिन वा अघि बढाउन सहयोग गरेको छ ।

सन्दर्भको दायरा नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र परिचय प्राप्त अर्को सहभागी भनेको हरि हो । यस परिच्छेदको हरि केन्द्रीय चरित्र हो । हरिको नमुना पाठभित्रको भूमिकाले पनि उपन्यासलाई गति दिन सहयोग गरेको छ । नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र हरिको उपस्थितिलाई जनाउने तथा हरिको परिचय गराउने वाक्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् ।

एक दिन भान्सामा कुरिरहँदा पनि हरि भान्सा गर्न आएन (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) । हरि आँखा चिम्लेर सुतिरहेको रहेछ । हरिले स्वाँ-स्वाँ गरेर फेरेको सास आमाचाहिँलाई चैत

-बैशाखको हुरीजस्तै लाग्यो । छोराको निधारमाथि हात राखेर छाम्दा त ओहो ! निधार त प्रचण्ड तातो रहेछ । हरिलाई दुईतीन पटक सोध्दा मात्र 'बिसन्चो छ, कपाल दुख्छ, खान्न' भनी झर्को मानेजस्तो गरेर अर्कापट्टि फर्क्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । हरि बोलेन । आमाचाहिँले फेरि सोध्दा 'खान्न' भनेर जवाफ दियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । सानी हरिको कोठामा स्तब्ध भएर उभिइरही । शून्य कोठामा हरिले सास फेरेको आवाज सानीको कानमा बतास चलेजस्तो लागिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । अनि फर्केर हेर्दा सानी त्यहीँ उभिइरहेकी रहिछ । हरिले भन्यो- ओहो ! अहिलेसम्म तिमी खान गएकी छैनौ सानू ? (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । हरिले खान्न भनेर टाउको हल्लायो र सिक्त आँखाले सानीलाई पुलुक्क हेर्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । सुत्ने बेलामा उमालेको पानी चिस्याएर सानीले हरिको सिराननेर राखिदिई । हरिले आफूले ओढ्ने लुगाहरूसमेत एकातिर फाली अस्तव्यस्त छरेर सुतिरहेको रहेछ । निधारमा पनि पसिनैपसिना, आँखा पनि बन्द (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) । सानीले झ्याल थुनी, पलङबाट लत्रेर झरेका लुगाहरू सम्याएर हरिले थाहा नपाउने गरी ओढाइदिई, अनि हरिको अनुहार धेरै बेरसम्म अतृप्त आँखाले हेरिरही (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) । आफू कोठादेखि निस्केर जानुभन्दा अघि एकचोटि निधारमा थाहा नपाउने गरी हात राखेर छाम्दाछाम्दै हरिका आँखा उघ्रीहाले (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) ।

उल्लिखित वाक्यहरूले सन्दर्भको दायराभित्र सहभागी पात्र हरिको उपस्थितिलाई वा हरिको परिचयलाई प्रष्ट्याउँछन् । यस परिच्छेदमा हरि मुख्य सहभागी हो । हरिको सहभागीताले नमुना पाठलाई गति दिएको छ ।

नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र सहभागीहरू सानी, सुबेदार्नी र हरिको परिचय आएको छ । रत्ना र जन्तीहरू साङ्केतिक रूपमा आएका छन् । यस परिच्छेदको पनि मुख्य सहभागी सानी नै हो । सानीको विवाह वरिपरि पाठ घुमेको छ । सानीको परिचय गराउने वा सानीको उपस्थितिलाई जनाउने वाक्यहरूका रूपमा नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

सानी दुलही भएर सिँगारिएकी, नयाँ चोलो, नयाँ फरिया, नयाँ पटुका, नयाँ मजेत्रो, अनि हातमा पनि साना-साना सुनका बाला र बाईहरू अनि निधारमाथि सिउँदोमा सिन्दुर लत्पतिएको ! (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) । बिदाको समय आयो । सानी रुँदै-रुँदै आमालाई ढोगदिन गई । आमा-छोरी अँगालो हालेर खुब रोए । त्यसपछि सानी सुबेदार्नीलाई ढोग दिन

भनेर निहुरिएकी थिई, एक्कासि दुवै हातले सुबेदार्नीको गला बेरेर सानो नानीजस्तो डाँको छाडेर रुन थाली । सुबेदार्नीले पनि रुँदै सानीलाई आफ्नो छातीमा टाँसिन (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) । सानी उठेर गइसकेकी रहिछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) । सानी उही बेला दुलही भएर बिदा माग्न आई । हेर्दा सानीको अनुहार आँसुको धाराले पखालिएको रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । सानी पृथिवीतिर मुख पारेर सामुन्ने मूर्तिवत् उभिएकी थिई । हरि मत्थर गतिले सानीको सम्मुख आएर उभियो र अस्फुट तर काँपेको स्वरमा भन्यो - लौ त आजदेखि तिमीलाई बिदा ! आजदेखि तिमी पराईकी भयौ । यो घरलाई माइतघर सम्झनु । बराबर आउँदै गर्नु, आमा र बडीलाई नबिर्सनु । उता गएपछि आफ्नो घर सम्भालेर बस्नु । सासू, ससुरा, पति, देवर, नन्द सबैलाई रिझाएर बस्नु । सानू, नरोऊ, जाने बेला भयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । आज सधैंका निम्ति सानीलाई यो घरबाट बिदा दिएर पठाउने बेलामा हरि अन्तर्वेदनाले छटपटाउन थाल्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । सानी दुवै हातले मुख छोपेर रोएको देख्दा हरिलाई पनि सानीलाई अङ्कमाल गरी उसको गालामा आफ्नो गाला जोडी बालकजस्तै खुबसित रुने इच्छा भयो । तर घरभित्र यतिका मानिसको घुइँचो, आफू कसरी रुने ? आफू केही बेरसम्म अचेत-अज्ञात अवस्थामा उभिइरह्यो, अनि त्यसपछि बाहिर खलबली मच्चियो, अनि सानी ढोकाबाट आँसु पुछ्दै निस्केजस्तो लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । सानी रुँदै-रुँदै हरिको कोठाबाट निस्किरहेकी थिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । यो घरमा पनि सानीलाई दुलही बनाएर पन्चैबाजाको पछि-पछि जन्तीसित बिदा दिएर पठाउँदा सबैलाई यो घरमा असाध्यै शून्य र नरमाइलो लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५२) ।

प्रस्तुत वाक्यहरूले नमुना पाठमा सानीको उपस्थितिलाई जनाएका छन् । सानीको उपस्थितिले पाठलाई गति दिएको छ ।

नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र परिचय प्राप्त अर्की सहभागी सुबेदार्नी हो । यस नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र सुबेदार्नीको परिचय गराउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

त्यसपछि सानी सुबेदार्नीलाई ढोगदिन भनेर निहुरिएकी थिई, एक्कासि दुवै हातले सुबेदार्नीको गला बेरेर सानो नानीजस्तो डाँको छाडेर रुन थाली । सुबेदार्नीले पनि रुँदै सानीलाई आफ्नो छातीमा टाँसिन । अनि बिदा भएर जाने बखत आइसक्दा पनि तिनको कण्ठबाट लौ, जा है सानू भन्ने वचनसम्म पनि निस्किन सकेन । आफू पनि रुँदै आँसुले

छोपिसकेका आँखाले सानीको अनुहार हेर्न खोजिन (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) । तर हुलमुलमा सुबेदार्नीलाई रिँगटा चल्ला चल्ला जस्तो भयो । सपना हो कि जस्तो पनि लाग्यो, अनि एकैछिनमा त्यो सपना टुट्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०)

उपर्युक्त वाक्यहरूले पाठमा सुबेदार्नीको उपस्थितिलाई बोध गराउछन् । सुबेदार्नीको उपस्थितिले पाठलाई गति दिन मद्दत पुऱ्याएको छ । सहभागीका रूपमा सुबेदार्नीले बोलेका वाक्य र सुबेदार्नीले गरेका अनुभूतिले पाठलाई गति दिएका छन् ।

त्यस्तै नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र परिचय प्राप्त अर्को सहभागी हरि हो । यस नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र हरिको परिचय गराउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

हरि आफ्नो कोठामा लुगा लगाउन लागेको थियो । सानी उहीँ बेला दुलही भएर बिदा माग्न आई । हेर्दा सानीको अनुहार आँसुको धाराले पखालिएको रहेछ । हरिको मुटुमा ठुलो धक्का लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । सानी पृथिवीतिर मुख पारेर सामुन्ने मूर्तिवत् उभिएकी थिई । हरि मत्थर गतिले सानीको सम्मुख आएर उभियो र अस्फुट तर काँपेको स्वरमा भन्यो - लौ त आजदेखि तिमीलाई बिदा ! आजदेखि तिमी पराईकी भयौ । यो घरलाई माइतघर सम्झनु । बराबर आउँदै गर्नु, आमा र बडीलाई नबिर्सनु । उता गएपछि आफ्नो घर सम्भालेर बस्नु । सासू, ससुरा, पति, देवर, नन्द सबैलाई रिझाएर बस्नु । सानू, नरोऊ, जाने बेला भयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । बोल्दाबोल्दै हरिको कण्ठ रुद्ध भएर आयो । कति बल गरेर आफूले सहज कण्ठमा अरू दुई वचन भन्ने चेष्टा गर्यो । तर मुटुको फेदमा ठूलो गाँठो परेर आयो । आज सधैका निम्ति सानीलाई यो घरबाट बिदा दिएर पठाउने बेलामा हरि अन्तर्वेदनाले छटपटाउन थाल्यो । शैशवकालको मधुर स्मृति दुखान्त रातको अस्पष्ट सपनाजस्तो हृदयाकाशमा उडिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । सानी दुवै हातले मुख छोपेर रोएको देख्दा हरिलाई पनि सानीलाई अङ्कमाल गरी उसको गालामा आफ्नो गाला जोडी बालकजस्तै खुबसित रुने इच्छा भयो । तर घरभित्र यतिका मानिसको घुइँचो, आफू कसरी रुने ? आफू केही बेरसम्म अचेत-अज्ञात अवस्थामा उभिइरह्यो, अनि त्यसपछि बाहिर खलबली मच्चियो, अनि सानी ढोकाबाट आँसु पुछ्दै निस्केजस्तो लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।

प्रस्तुत वाक्यहरू पाठमा हरिको उपस्थितिलाई जनाउने वाक्यहरू हुन । पाठमा सहभागी हरिका माध्यमबाट बोलिएका वाक्य र उसले गरेका अनुभूतिहरूले पाठलाई गति दिएका छन् ।

नमुना पाठ परिच्छेद सोह्रभित्र सहभागीहरू सुबेदार्नी, सानी र हरि आएका छन् । नमुना पाठमा परिचय प्राप्त सहभागी सुबेदार्नी, सानी र हरिको उपस्थिति र उनीहरूको संवाद तथा पाठभित्र गरेका अनुभूतिले पाठलाई गति दिएको छ । नमुना पाठ परिच्छेद सोह्रभित्र सहभागी सुबेदार्नीको उपस्थितिलाई परिचय गराउने वाक्यहरूका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् । सुबेदार्नी फल, फूल, दियो बत्ती, भाँडाकुँडा, सुन चाँदी राखेर लक्ष्मीको पूजा गर्न लागेकी रहेछिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । यस परिच्छेदमा सुबेदार्नीको उपस्थिति सघन नदेखिए पनि पाठको मुख्य चरित्र हरिको संवादलाई अगाडि बढाउन सहयोगी भूमिका निर्वाह गरेको छ ।

त्यस्तै गरी सहभागी सानीको उपस्थितिलाई परिचय गराउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

सानीले लामो लामो सयपत्री फूलको माला उनेर ढोकामा, झ्यालमा, गाग्रामा, अमखोरामा लाइदिई । दिनभरि सयपत्रीको माला गाँस्दै दिन बिताई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) । सानी हरिको कोठानेर आएर उभिई । ओहो ! अहिलेसम्म पनि बत्ती नबालेर कोठा अँध्यारै रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) । अनि त्यो हेरेर सानी अलिकति डराई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) । त्यो नीरव शान्ति एक्कासि भङ्ग गर्न नसकेर सानीले लामो चिसो सास तानेर फेरि बिस्तारै निःस्वास छोडी । अनि एक-एक पाइला गर्दै घसार्दै हरिको पछिल्तिर पुगेर उभिई । अनि हरिको कुममाथिबाट बाहिर हेर्दा औंसीको रात देखी (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) । आकाश तारै ताराले ढाकेको रहेछ । औंसीको रात जत्तिकै कालो भए पनि ताराहरू दोब्बर तेब्बर सेतो भएर चम्किरहेका ! अनि त्यो हेर्दा सानीलाई कस्तो कस्तो लाग्यो । त्यो आकाशभरिका ताराहरू हाँसिरहेको देख्दा आफूलाई रुन मन लाग्यो । अनि त्यो चम्किरहेको एक तारा आँसु भएर पृथिवीमा खसे पनि हुने थियो जत्तिकै लागिरह्यो । त्यो हेर्दा सानीलाई थकाई लागेजस्तो पनि भयो । अनि आफ्ना दुवै गोडा गलेजस्तो लाग्यो । आफ्नो अघिल्तिर उभिइरहेको परिचित पुरुषको मूर्तिवत स्थूल शरीरमाथि आफू ढेसिएर, त्यसलाई अँगालेर, आफ्नो शरीरको भार त्यहाँ अडाएर लामो थकाई मार्ने इच्छा भयो । अनि

कुमैको छेउमा हात पुराइसकेकी पनि थिई । हातको बाई सुर्किएर झर्दा बजिहाल्यो । त्यसैले कोठाको नीरव शान्ति खल्बलियो । अनि सानीको सपना टुट्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२,७३) । हरिले फर्केर हेर्दा सानी आफ्नो पछिल्तिर उभिरहेकी रहिछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । सानीको अनुहार अन्धकारमा देख्न नसके पनि हरि असमञ्जसमा परेर एकछिन् के भनू, के भनू भइरह्यो । तर अँध्यारोमा सानीको सानो मधुरो स्वर आयो । अँध्यारोमा के गरिरहनु भएको हरि दाज्यू ? अनि त्यसले जवाफ नपर्खी फेरि बडीले भान्सामा बोलाउनु भएको छ भनेर निस्किहाली (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । पाँच वर्षअघिको लक्ष्मी पूजा कस्तो रमाइलो थियो । तर आजको लक्ष्मी पूजा भने यसरी बित्यो । विगत जीवनको त्यही स्मृतिमा आज दुवैका हृदय डुबे (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) ।

पाठमा सानीको संवाद तथा पाठभित्र गरेका अनुभूतिले पाठलाई गति दिएको छ । उपर्युक्त वाक्यहरू पाठमा सानीको सघन उपस्थितिलाई जनाएका छन् । यहीँ उपस्थितिले नमुना पाठमा सहभागी सानीको परिचयलाई खुलाएको छ ।

नमुना पाठ परिच्छेद सोह्रभित्र परिचय प्राप्त अर्को सहभागी हरि हो । पाठमा सहभागी हरिको उपस्थितिलाई जनाउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

आधा दिनसम्म हरि पनि आफ्नै कोठामा अल्याङटल्याङ गरिरह्यो । कहिले पुस्तक झिकेर पढ्ने चेष्टा गर्थ्यो तर अन्तरको ठूलो मानसतरङ्ग उर्लेर आई ध्यानको तहसमेत छोपिदिन्थ्यो । कहिले कविता लेख्ने जोस लिएर बस्थ्यो तर भाव र कल्पनाको लहर बग्दैबग्दै विस्मृतिको बादलभित्र आफै विलिन हुँदै जान्थ्यो । अनि छन्द भङ्ग हुन्थ्यो । अनि अर्थहीन चेष्टा लिएर फेरि भावको सागरमा डुब्न खोज्थ्यो । भावले छन्दलाई अनि छन्दले भावनालाई लखेटालखेट गर्दागर्दै कविताको रस रस हुँदैनथ्यो अनि छन्द छन्द हुँदैनथ्यो ! हरिलाई दिक्क लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) । अनि बेलुका हुँदै गएपछि कोठामा एक्लै बसेर भायोलिन बजाइरह्यो । भायोलिनबाट निस्केको एकएक सुर कम्पित भएर विस्मृतिको वायुमण्डलसित हरिको आत्मकन्दराभित्र घुमिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१,७२) । साँझ बढ्दै गएपछि कोठामा अलि ज्यादै झिसमिसे अँध्यारो फैलिदै गयो, अनि हरि उठेर झ्यालनेर गयो । बाहिर कालो अन्धकार छाइसकेको रहेछ, अनि शून्य आँखाले तिमिर अन्धकारमा हेर्दा त्यहाँ अतीतका धेरै रमाइला स्मृतिहरू जुनेली रातको बादल भएर उडिरहे । एकछिन उज्यालो

भयो अनि फेरि अन्धकार अनि फेरि उज्यालो । यसरी कहिले उज्यालो कहिले अँध्यारो हुँदै धेरै बेरसम्म जिन्दगीको छाया घुमिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) । तर त्यो कोठाभित्र हरि पनि थियो । ऊ मौन भएर झ्याल बाहिर हेरिरहेको थियो । अनि बाहिरको क्षीण उज्यालोको अघिल्तिर उसको कपाल कालो ठुलो देखिन्थ्यो । अनि उसको केश छरपस्टिएर दाहिने पट्टिको कानसमेत छोपेजस्तो देखिन्थ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) । हरिले फर्केर हेर्दा सानी आफ्नो पछिल्तिर उभिरहेकी रहिछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । सानीको अनुहार अन्धकारमा देख्न नसके पनि हरि असमञ्जसमा परेर एकछिन् के भनू, के भनू भइरह्यो । तर अँध्यारोमा सानीको सानो मधुरो स्वर आयो । अँध्यारोमा के गरिरहनु भएको हरि दाज्यू ?(बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । हरि एकछिनसम्म बाहिर आकाश हेर्दै उभिइरह्यो । अनि भायोलिन ओच्छ्यानमा फालेर भान्साकोठामा पुग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । भान्साकोठा बत्तिले झिलिमिली पारेको रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । बाहिर दलानमा पनि धेरै दियो र मैनबत्ती बालेर उज्यालो पारेको रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । हरि धेरै बेरसम्म आमासित भान्साकोठामा बसिरह्यो । भरे उठेर हरि आफ्नो कोठामा पुगेको ता वहाँ पनि कोठा झलमल्ल उज्यालो भइसकेको रहेछ । धेरै पालाहरूमा दियो बलिरहेका रहेछन् । अनि मेच, दराज, ओच्छ्यान, पुस्तक र कलम-मसीसमेत दियोको टकमा सबै सफा सुग्घर र उज्यालो देखिए । कसो-कसो गर्दा हरिका आँखा आफ्नो फोटोमा पुगे । त्यहाँ पनि छानी छानी पहेँलैपहेँलो सयपत्रीको फूल उनेर माला लाइदिएको रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३,७४) । कोठामा अहिलेसम्म सानी के गर्दै थिई हरिले बल्ल बुझ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) । अनि हरिको अन्तस्तलभित्र सयपत्री फूलको माला गोलो भएर घुमिरह्यो । अनि त्यहाँ धेरै छायाहरू र बडाबडा मन्दिरका स्तूप र देवालयका भित्ताहरू देखिए अनि फेरि सब हराए (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) । पाँच वर्षअघिको लक्ष्मी पूजा कस्तो रमाइलो थियो । तर आजको लक्ष्मी पूजा भने यसरी बित्यो । विगत जीवनको त्यही स्मृतिमा आज दुवैका हृदय डुबे (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) ।

पाठमा हरिको संवाद तथा पाठभित्र गरेका अनुभूतिले पाठलाई गति दिएको छ । उपर्युक्त वाक्यहरू पाठमा हरिको सघन उपस्थितिलाई जनाएका छन् । यहीँ उपस्थितिले नमुना पाठमा सहभागी हरिको परिचयलाई खुलाएको छ ।

३.६.२ सन्दर्भ दायरामा सहभागीको स्थिरता

नमुना पाठ परिच्छेद दुईभित्र सहभागीहरू सानी, सुबेदार, सुबेदार्नी र हरिको स्थिरता देखिएको छ । अप्रत्यक्ष रूपमा सानीका आमाबाबुको पनि नेपथ्यमा सङ्केत विजयादशमीको बिहान निधारभरि आमाबाबुको टीका थापी सानी खुरुखुरु सुबेदार्नीको घरतिर आई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । भन्ने वाक्यले गरे पनि परिच्छेद दुईमा लेखकले परिचय गराएर स्थिर रूपमा अगाडि बढाएका सहभागी सानी, सुबेदार, सुबेदार्नी र हरि हुन । यद्यपि परिच्छेद दुईकी केन्द्रीय सहभागी भने सानी नै हो । नमुना पाठको पहिलो अनुच्छेदमा अहो ! आज त सानी पुतली पो भइछस् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । वाक्य यस परिच्छेदको आरम्भ वाक्य हो । सानी पुतली अर्थात् सुन्दर हुनुका वरिपरि पाठ डुलेको छ । नमुना पाठभित्र अधिकांश समय र स्थान लेखकले सानीको सौन्दर्यतालाई वर्णन गर्न खर्च गरेकाले उक्त वाक्य नमुना पाठको आरम्भ विन्दु हो । यसका आधारमा पाठभित्र सानी चिटिक्क परेकी, गुडिया जस्ती भएकी, सुन्दर भएकी, माया लाग्दी भएकी आदि विषय उठाइदै छ भन्ने पूर्वानुमान गर्न सकिन्छ र पाठ पनि त्यही दिशामा अगाडि बढेको छ । होइन यस्तो जामा लगाएको बखत मात्र तिमी सानीलाई राम्री देख्छ्यौ तर यसले जहिलेदेखि फित्क्यौली छुन, परेवा हान्न, उपद्रव गर्न छोडेकी छ उसै बेलादेखि सानीलाई म त मन पराउन लागेको छु (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । भन्ने सुबेदारको वाक्यले सानीको व्यवहारजन्य सौन्दर्य पक्षलाई चित्रण गरेको छ । र पाठ सानी कै वरिपरि घुमेको छ । नमुना पाठ परिच्छेद दुईमा सहभागी सानीलाई स्थिर रूपमा अगाडि बढाउने वाक्यहरूका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

विजयादशमीको बिहान निधारभरि आमाबाबुको टिका थापी सानी खुरुखुरु सुबेदार्नीको घरतिर आई । सानीलाई देखेर सुबेदार्नीले हाँसेर भनिन् - अहो ! आज त सानी पुतली पो भइछस् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । केही लाज मानेजस्तो गरी सानीले आफ्नो लुगा मुसारिरही (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । सानी आएर सुबेदार्नीको गोडामा ढोगदिई । सुबेदार्नी बिसासय आयु होस् भनेर खिसिक्क हाँसिन् । अनि एकछिन् प्रेममले छातीमा टाँसेर सानीको गालामा आफ्नो गाला जोरेर दलिरहिन (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । आज यो निलो जामा लगाएको सानीलाई कति सुहाएको छ । कस्ती पुतलीजस्ती भएकी छ हो कि ! अहो ! सानु बिर्सिस् बडालाई ढोग्दिनस् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । होइन यस्तो जामा लगाएको बखत मात्र तिमी सानीलाई राम्री देख्छ्यौ तर यसले जहिलेदेखि फित्क्यौली छुन, परेवा हान्न,

उपद्रव गर्न छोडेकी छ उसै बेलादेखि सानीलाई म त मन पराउन लागेको छु । अब ता सानीले फित्कौली पनि खेलाउदिन अनि परेवा पनि हान्दिन, होइन त सानी ?(बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । सानीले नबोलेर धेरै बेरपछि हो भनी (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । अनि सुबेदार्नीले सानीको हात समातेर घरभित्र लगिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । आफू माथि सडकमा आइपुगुन्जेल त भान्साकोठामा हरि र सानी हाँसेको तीखो स्वर छर्लङ्ग सुनिन्थ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । सानीलाई सुबेदार्नी साह्रै मन पराउथिन् अनि माया पनि उत्तिकै गर्थिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७)

उपर्युक्त वाक्यहरूले पाठमा सानीको स्थिर उपस्थितिलाई बोध गराउछन् ।

त्यस्तैगरी नमुना पाठ परिच्छेद दुईभित्रको सन्दर्भ दायरामा सहभागीको स्थिर उपस्थितिका रूपमा सुबेदार्नीको परिचय पनि आएको छ । सुबेदार्नी पाठमा स्थिर रूपले दृश्यात्मक उपस्थिति जनाएको कुरा - सानीलाई देखेर सुबेदार्नीले हाँसेर भनिन् “ ओहो ! आज त सानी पुतली पो भइछस् ।”(बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । वाक्यले पुष्टि गर्दछ । त्यस्तै गरी सुबेदार्नीले भनिन् “खै त सानु, टिका लगाएपछि ता ठुलालाई ढोग्नुपर्छ त ! खै बडीलाई ढोग दिएको !”(बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । वाक्यले पाठमा सुबेदार्नी कै स्थिर उपस्थितिलाई अझ सघन बनाउँछ । पाठमा सुबेदार्नी कै अझ स्थिर रूपले दृश्यात्मक उपस्थितिलाई पुष्टि गर्ने वाक्यका रूपमा सुबेदार्नी “बिसासय आयु होस्” भनेर खिसिक्क हाँसिन् अनि एकछिन प्रेमले छातीमा टाँसेर सानीको गालामा आफ्नो गाला जोरेर दलिरहिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । आएको छ । खिसिक्क हाँस्नु, छातीमा टाँस्नु, गाला जोरेर दल्नु, जस्ता अवस्था स्थिति र घटनाबोधक क्रियाहरूले नमुना पाठमा सुबेदार्नीको दृश्यात्मक उपस्थितिलाई पुष्टि गर्दछन् । त्यस्तै गरी पाठमा सुबेदार्नी कै स्थिर उपस्थितिलाई परिचय गराउने वाक्यका रूपमा पतिलाई आफ्नो सामुन्ने देख्दा सुबेदार्नीलाई एकछिन् के भनू, के भनू लागिरह्यो । तर पछि शान्त स्वरमा अलिकति हाँसेर भनिन् - आज यो निलो जामा लगाएकाले सानीलाई कति सुहाएको छ । कस्ती पुतली जस्ती भएकी छ हो कि ! ओहो सानू बिर्सिस् बडालाई ढोग्दिनस् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । आएको छ । सुबेदार्नी कै स्थिर उपस्थितिको निरन्तरताका रूपमा पाठमा सुबेदार्नी खितखित हाँसिन् । अनि सुबेदार्नीले सानीको हात समातेर घरभित्र लगिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । वाक्य आएको छ । त्यस्तै गरी सानीलाई सुबेदार्नी साह्रै मन पराउथिन् । अनि माया पनि उत्तिकै गर्थिन् (बाङ्देल,

२०७४, पृ. ७) । वाक्यहरू तृतीय पुरुषात्मक कथनबाट सुबेदार्नीलाई पाठमा स्थिर रूपले उपस्थित गराइएको छ ।

नमुना पाठ परिच्छेद दुईभित्र लेखकले परिचय गराएका र स्थिर उपस्थितिलाई जनाइएको अर्का सहभागी सुबेदार हुन । पाठमा सुबेदारको स्थिर उपस्थिति जनाउने वाक्यका रूपमा सुबेदार खत्री ढोकामा उभिएर धेरै बेरदेखि हेरिरहेका रहेछन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । आएको छ । नमुना पाठमा सुबेदारको स्थिर उपस्थितिलाई परिचय गराउने निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

सुबेदारले ढोगेकोपट्टि विचार नगरी केवल मुसुमुसु हाँस्दै त्यस बालिकालाई हेरिरहे । तिनको मनमा अस्तीको घटना सम्झना भइहाल्यो । अनि केही अस्वभाविक कण्ठले भने - होइन यस्तो जामा लगाएको बखत मात्र तिमी सानीलाई राम्री देख्छ्यौ तर यसले जहिलेदेखि फित्क्यौली छुन, परेवा हान्न, उपद्रव गर्न छोडेकी छ उसै बेलादेखि सानीलाई म त मन पराउन लागेको छु । अब ता सानीले फित्कौली पनि खेलाउदिन, परेवा पनि हान्दिन, होइन त सानी ? (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७)

यी वाक्यले पाठमा सुबेदारको स्थिर उपस्थितिलाई बोध गराउँछन् । त्यस्तै गरी नमुना पाठमा सुबेदारको स्थिर उपस्थिति र परिचयलाई निरन्तरता दिने वाक्यका रूपमा दिउसो सुबेदार बजार जान लागेका थिए । आफू माथि सडकमा आइपुगुन्जेल त भान्साकोठामा हरि र सानी हाँसेको तीखो स्वर छर्लङ्ग सुनिन्थ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । आएका छन् । त्यस्तै गरी पाठमा सुबेदार कै स्थिर उपस्थिति र परिचयको निरन्तरता जनाउने निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

सुबेदारकी अघिल्ली स्वास्नी परलोक भएको छब्बिस वर्ष भइसकेको थियो । पहिलेको विवाहबाट जन्मेको छोरो थियो, त्यो नवौं श्रेणीसम्म पढेर पल्टनतिर भाग्यो । त्यसैले सुबेदारको हृदयमा कहिलेकाहीँ ठूलो शूल हुन्थ्यो, तैपनि अलि आफ्नो उमेर ढल्किसकेपछि जन्मेकाले हो कि छोरामाथि तिनले चाहिएकोभन्दा अलि बढ्तै माया पोख्न खोज्थे । त्यसैले दस वर्षको हुँदा पनि हरि बाबुको गुडिया (पुतली) नै थियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ८)

वाक्यहरू आएका छन् । यी वाक्यहरूका माध्यमबाट पाठमा सहभागी सुबेदारको स्थिर उपस्थितिलाई बोध गर्न सकिन्छ ।

नमुना पाठ परिच्छेद दुईभित्र लेखकले स्थिर रूपले सहभागी गराएको अर्को सहभागी हो हरि । यस नमुना पाठभित्र सहभागी हरिको परिचय अन्य सहभागी सानी, सुबेदार्नी र सुबेदारको भन्दा अलि कम देखिन्छ । समग्र उपन्यासमा मुख्यपात्रका रूपमा आए पनि यस परिच्छेदमा भने हरिको भूमिका केही न्युन देखिन्छ । नमुना पाठ परिच्छेद दुईभित्र हरिको स्थिर उपस्थितिलाई परिचय गराउने वाक्यका रूपमा आफू माथि सडकमा आइपुगुन्जेल त भान्साकोठामा हरि र सानी हाँसेको तीखो स्वर छर्लङ्ग सुनिन्थ्यो (बाङ्‌देल, २०७४, पृ. ७) । आएको छ । त्यस्तै गरी हरि कै स्थिर उपस्थितिको निरन्तरताका रूपमा विवाह भएको धेरै वर्षपछि पाठ, पूजा, व्रत आदि गर्दा-गर्दा बल्ल हरि प्रसन्न भएछन् र हरिलाई सुबेदार्नीको कोखमा बास दिए (बाङ्‌देल, २०७४, पृ. ८) । वाक्य आएको छ । त्यस्तै गरी पाठमा हरिको स्थिर उपस्थितिलाई बोध गराउने अर्को वाक्य अलि आफ्नो उमेर ढल्किसकेपछि जन्मेकाले हो कि छोरामाथि तिनले चाहिएकोभन्दा अलि बढ्तै माया पोख्न खोज्थे । त्यसैले दस वर्षको हुँदा पनि हरि बाबुको गुडिया (पुतली) नै थियो (बाङ्‌देल, २०७४, पृ. ८) । आएका छन् । यी वाक्यहरूले पाठमा सहभागी हरिको स्थिर उपस्थितिलाई बोध गराउछन् ।

नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र सहभागीहरू सानी, रत्ना, सुबेदार्नी र हरिको स्थिर उपस्थिति देखिन्छ । सन्दर्भ दायराभित्र स्थिर रूपले सानीको परिचय गराउने वा सानीको स्थिर उपस्थिति जनाउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

अब घरको कामधन्दा बिस्तार बिस्तार सबै सानीमाथि पर्यो । पानी ल्याउ सानी, भात पकाउ सानी, घर सफा सुग्घर पार सानी, भाडा बर्तन माझेर राख सानी, यसो गर सानी उसो गर सानी, आखिर घरको जम्मै काम सानीले नगरेसम्म नहुने भयो (बाङ्‌देल, २०७४, पृ. २३) । सुबेदार्नीले सानीलाई बोलाउन पठाउँदा सानी रित्तै हात फर्केर आई र भनी - हरि दाज्यु भात खादैनन् रे (बाङ्‌देल, २०७४, पृ. २३,२४) । सानी हरिको कोठामा स्तब्ध भएर उभिइरही (बाङ्‌देल, २०७४, पृ. २४) । अनि फर्केर हेर्दा सानी त्यही उभिइरहेकी रहिछ । हरिले भन्यो अहो अहिलेसम्म तिमी खान गएकी छैनौ सानू ?(बाङ्‌देल, २०७४, पृ. २४) । कता कता पर्वतबाट आएको क्षीण ध्वनिजस्तो सानीको स्वर आयो - अलिकति पनि नखाने त हरि दाज्यु ? बिन्ती छ (बाङ्‌देल, २०७४, पृ. २४) । अनि बल्ल सानी शून्य हृदय लिएर भान्साकोठातिर गई (बाङ्‌देल, २०७४, पृ. २४) । सुत्ने बेलामा उमालेको पानी चिस्याएर सानीले हरिको सिराननेर राखिदिई (बाङ्‌देल, २०७४, पृ. २५) । सानीले झ्याल थुनी, पलङबाट लत्रेर झरेका लुगाहरू सम्याएर हरिले थाहा नपाउने गरी ओढाइदिई, अनि

हरिको अनुहार धेरै बेरसम्म अतृप्त आँखाले हेरिरही । मनमा कताकता शङ्का र डर लागेजस्तो भयो । आफू कोठादेखि निस्केर जानुभन्दा अघिएक चोटि निधारमा थाहा नपाउने गरी हात राखेर छाम्दाछाम्दै हरिका आँखा उघ्रीहाले । विद्युत् जत्तिकै छिटो भएर निधारदेखि हात पन्छाएर पनि अघोरै राता-राता बाईले परेला र गाला छोइसकेका थिए । कानमा बाई बजेको आवाज पनि आइहाल्यो अनि कोठाबाट एउटा कालो छायाजस्तो सुटुक्क निस्केर भागेको पनि हरिले देखिहाल्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) । आज सानीको मुटु किन हो किन अपराधीको जस्तो ढुकढुक गरिरह्यो । धेरै बेरसम्म आफ्नो छाती उँधो उँभो भइरहेको सानीले पनि थाहा पाई । आज एक्कासि अज्ञात आनन्द अनि अज्ञात डर कताबाट अन्तरमा पस्यो, त्यो सानी आफैले पनि बुझ्न सकिन, आधारातसम्म निद्रा लागेन, मनमा के के कुरा खेलिरहे । आज त्यसलाई भित्र अन्तरमा कता-कता कुतकुती लागेजस्तो भइरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५)

वाक्यहरूले पाठमा सानीको स्थिर उपस्थितिलाई बोध गराउछन् । प्रस्तुत वाक्यहरूले सन्दर्भको दायराभित्र सानीको सानीको स्थिर उपस्थितिलाई परिचय गराउँछन् । सानी यस परिच्छेदकी मुख्यपात्र हो । यहाँ प्रस्तुत वाक्यहरू पाठभित्र सानीको सक्रिय सहभागीतालाई बोध गराउँदै सान्दर्भ दायराभित्र सानीको स्थिर उपस्थितिको परिचयलाई जनाउन आएका छन् । उपर्युक्त वाक्यहरूका आधारमा सानी यस परिच्छेदकी केन्द्रीय चरित्रका रूपमा आएकी छ भन्न सकिन्छ । सन्दर्भ दायराभित्र सहभागी सानीको स्थिर भूमिकाले पाठलाई गति दिन वा अघि बढाउन सहयोग गरेको छ ।

सन्दर्भको दायरा नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र स्थिर रूपले परिचय प्राप्त अर्को सहभागी भनेकी रत्ना हो । सहभागी रत्नाको पाठमा स्थिर रूपले परिचय गराउने वा उसको उपस्थितिलाई जनाउने वाक्यका रूपमा नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

रत्नाको जीउ भने यो घरमा आएदेखि कहिल्लै सन्चो भनेको भएन । तर मुखले भनिहाल्न भएन । अर्काको घरमा त्यो अधिकार कहाँ ? अर्काले मनमा के सम्झलान् ? जति पीर भए पनि, जति जे भए पनि सहनै त पर्यो । अर्काको घरमा आफ्नो सन्चो बिसन्चोको कुरा गर्ने अवसर कहाँ पाइन्छ र ? आश्रयहीन भएर आएपछि जस्तो दुख पनि, जस्तो कष्ट पनि सहनै पर्छ भन्ने कुरा रत्नाले राम्ररी बुझेकी थिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) ।

भान्साघरमा रत्नाले सोध्दा सुबेदार्नी आफैले रुन्चे स्वरमा भनिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

उपर्युक्त वाक्यहरू सन्दर्भ दायरामा सहभागी रत्नाको स्थिर रूपले परिचय गराउने वाक्यहरू हुन । यी वाक्यले नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र सहभागी रत्नाको स्थिर उपस्थितिलाई चिनाएका छन् । यस परिच्छेदमा सहभागी रत्ना उल्लेख मात्र गरिएको छ । रत्नाको स्थिर सहभागीताले पाठलाई गति दिएको छ ।

सन्दर्भको दायरा नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र स्थिर रूपले परिचय प्राप्त अर्को सहभागी भनेकी सुबेदार्नी हो । सुबेदार्नीको परिचय स्थिर रूपले गराउने वा उपस्थिति जनाउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

सुबेदार्नीले बल्ल घरको भिँजोबाट बिसाउने फुर्सत पाइन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) । सुबेदार्नीले सानीलाई बोलाउन पठाउँदा सानी रित्तै फर्केर आई र भनी- हरि दाज्यु भात खादैनन् रे ! (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३,२४) । सुबेदार्नीले उत्तिखेरै भनिन्- किन खादैन भनेको छ ? अनि उठेर भान्साकोठादेखि हुर्रिँदै हरिको कोठामा पुगिन् । हरिले स्वाँ स्वाँ गरेर फेरेको स्वास आमा चाहिँलाई चैत बैशाखको हुरीजस्तै लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । सुबेदार्नीले छोराको आङ मुसारिदिँदै भनिन्- अलिकति त खा न बाबै ! (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । हरि बोलेन । आमाचाहिँले फेरि सोध्दा खान्न भनेर जवाफ दियो । सुबेदार्नी पनि रित्तै फर्किन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) । यसरी केही बेर बितेपछि सुबेदार्नीले भान्साकोठाबाट सानू ! सानू !! भनेर बोलाएको स्वर हरिको कोठाबाट पनि सुनियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । भान्साघरमा रत्नाले सोध्दा सुबेदार्नी आफैले रुन्चे स्वरमा भनिन्- खाँदैन रे ! खाँदिनँ भन्छ । कपाल दुख्यो भन्छ- यो बिरामी भयो कि मेरो त आधा जीउ हुन्छ (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४,२५) ।

उल्लिखित वाक्यहरू नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र सहभागी सुबेदार्नीको स्थिर उपस्थिति जनाउने र परिचय गराउने वाक्यहरू हुन । यी वाक्यका आधारमा नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र सुबेदार्नीको भूमिका सघन रहेको थाहा पाउन सकिन्छ । सन्दर्भ दायराभित्र सहभागी सुबेदार्नीको भूमिकाले पाठलाई गति दिन वा अघि बढाउन सहयोग गरेको छ ।

सन्दर्भको दायरा नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र स्थिर रूपले परिचय प्राप्त अर्को सहभागी भनेको हरि हो । यस परिच्छेदको हरि केन्द्रीय चरित्र हो । हरिको नमुना पाठभित्रको

भूमिकाले पनि उपन्यासलाई गति दिन सहयोग गरेको छ । नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र हरिको स्थिर उपस्थितिलाई जनाउने तथा हरिको सहभागीतामा स्थिरताको परिचय गराउने वाक्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् ।

एक दिन भान्सामा कुरिरहँदा पनि हरि भान्सा गर्न आएन (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) । हरि आँखा चिम्लेर सुतिरहेको रहेछ । हरिले स्वाँ-स्वाँ गरेर फेरेको सास आमाचाहिँलाई चैत -बैशाखको हुरीजस्तै लाग्यो । छोराको निधारमाथि हात राखेर छाम्दा त ओहो ! निधार त प्रचण्ड तातो रहेछ । हरिलाई दुईतीन पटक सोध्दा मात्र 'बिसन्चो छ, कपाल दुख्छ, खान्न' भनी झर्को मानेजस्तो गरेर अर्कापट्टि फर्क्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । हरि बोलेन । आमाचाहिँले फेरि सोध्दा 'खान्न' भनेर जवाफ दियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । सानी हरिको कोठामा स्तब्ध भएर उभिइरही । शून्य कोठामा हरिले सास फेरेको आवाज सानीको कानमा बतास चलेजस्तो लागिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । अनि फर्केर हेर्दा सानी त्यहीँ उभिइरहेकी रहिछ । हरिले भन्यो- ओहो ! अहिलेसम्म तिमी खान गएकी छैनौ सानू ? (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । हरिले खान्न भनेर टाउको हल्लायो र सित्त आँखाले सानीलाई पुलुक्क हेर्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । सुत्ने बेलामा उमालेको पानी चिस्याएर सानीले हरिको सिराननेर राखिदिई । हरिले आफूले ओढ्ने लुगाहरूसमेत एकातिर फाली अस्तव्यस्त छरेर सुतिरहेको रहेछ । निधारमा पनि पसिनैपसिना, आँखा पनि बन्द (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) । सानीले झ्याल थुनी, पलङबाट लत्रेर झरेका लुगाहरू सम्याएर हरिले थाहा नपाउने गरी ओढाइदिई, अनि हरिको अनुहार धेरै बेरसम्म अतृप्त आँखाले हेरिरही (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) । आफू कोठादेखि निस्केर जानुभन्दा अघि एकचोटि निधारमा थाहा नपाउने गरी हात राखेर छाम्दाछाम्दै हरिका आँखा उघ्रीहाले (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) ।

उल्लिखित वाक्यहरूले सन्दर्भको दायराभित्र सहभागी पात्र हरिको स्थिर उपस्थितिलाई वा हरिको परिचयलाई प्रष्ट्याउँछन् । यस परिच्छेदमा हरि मुख्य सहभागी हो । हरिको सहभागीताले नमुना पाठलाई गति दिएको छ ।

नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र सहभागीहरू सानी, सुबेदार्नी र हरिको सहभागीता स्थिर देखिन्छ । रत्ना र जन्तीहरू साङ्केतिक रूपमा आएका छन् । यस परिच्छेदको पनि मुख्य सहभागी सानी नै हो । सानीको विवाह वरिपरि पाठ घुमेको छ । सानीको स्थिर परिचय

गराउने वा सानीको उपस्थितिलाई जनाउने वाक्यहरूका रूपमा नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

सानी दुलही भएर सिँगारिएकी, नयाँ चोलो, नयाँ फरिया, नयाँ पटुका, नयाँ मजेत्रो, अनि हातमा पनि साना-साना सुनका बाला र बाईहरू अनि निधारमाथि सिउँदोमा सिन्दुर लत्पतिएको ! (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) । बिदाको समय आयो । सानी रुँदै-रुँदै आमालाई ढोगदिन गई । आमा-छोरी अँगालो हालेर खुब रोए । त्यसपछि सानी सुबेदार्नीलाई ढोग दिन भनेर निहुरिएकी थिई, एक्कासि दुवै हातले सुबेदार्नीको गला बेरेर सानो नानीजस्तो डाँको छाडेर रुन थाली । सुबेदार्नीले पनि रुँदै सानीलाई आफ्नो छातीमा टाँसिन (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) । सानी उठेर गइसकेकी रहिछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) । सानी उही बेला दुलही भएर बिदा माग्न आई । हेर्दा सानीको अनुहार आँसुको धाराले पखालिएको रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । सानी पृथिवीतिर मुख पारेर सामुन्ने मूर्तिवत् उभिएकी थिई । हरि मत्थर गतिले सानीको सम्मुख आएर उभियो र अस्फुट तर काँपेको स्वरमा भन्यो - लौ त आजदेखि तिमीलाई बिदा ! आजदेखि तिमी पराईकी भयौ । यो घरलाई माइतघर सम्झनु । बराबर आउँदै गर्नु, आमा र बडीलाई नबिर्सनु । उता गएपछि आफ्नो घर सम्भालेर बस्नु । सासू, ससुरा, पति, देवर, नन्द सबैलाई रिझाएर बस्नु । सानू, नरोऊ, जाने बेला भयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । आज सधैंका निम्ति सानीलाई यो घरबाट बिदा दिएर पठाउने बेलामा हरि अन्तर्वेदनाले छटपटाउन थाल्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । सानी दुवै हातले मुख छोपेर रोएको देख्दा हरिलाई पनि सानीलाई अङ्कमाल गरी उसको गालामा आफ्नो गाला जोडी बालकजस्तै खुबसित रुने इच्छा भयो । तर घरभित्र यतिका मानिसको घुइँचो, आफू कसरी रुने ? आफू केही बेरसम्म अचेत-अज्ञात अवस्थामा उभिइरह्यो, अनि त्यसपछि बाहिर खलबली मच्चियो, अनि सानी ढोकाबाट आँसु पुछ्दै निस्केजस्तो लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । सानी रुँदै-रुँदै हरिको कोठाबाट निस्किरहेकी थिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । यो घरमा पनि सानीलाई दुलही बनाएर पन्चैबाजाको पछि-पछि जन्तीसित बिदा दिएर पठाउँदा सबैलाई यो घरमा असाध्यै शून्य र नरमाइलो लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५२) ।

प्रस्तुत वाक्यहरूले नमुना पाठमा सानीको स्थिर उपस्थितिलाई जनाएका छन् । सानीको स्थिर उपस्थितिले पाठलाई गति दिएको छ ।

नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र स्थिर रूपले परिचय प्राप्त अर्की सहभागी सुबेदार्नी हो । यस नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र सुबेदार्नीको भूमिकाको स्थिरतालाई परिचय गराउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

त्यसपछि सानी सुबेदार्नीलाई ढोगदिन भनेर निहुरिएकी थिई, एक्कासि दुवै हातले सुबेदार्नीको गला बेरेर सानो नानीजस्तो डाँको छाडेर रुन थाली । सुबेदार्नीले पनि रुँदै सानीलाई आफ्नो छातीमा टाँसिन । अनि बिदा भएर जाने बखत आइसक्दा पनि तिनको कण्ठबाट लौ, जा है सानू भन्ने वचनसम्म पनि निस्किन सकेन । आफू पनि रुँदै आँसुले छोपिसकेका आँखाले सानीको अनुहार हेर्न खोजिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) । तर हुलमुलमा सुबेदार्नीलाई रिँगटा चल्ला चल्ला जस्तो भयो । सपना हो कि जस्तो पनि लाग्यो, अनि एकैछिनमा त्यो सपना टुट्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) ।

उपर्युक्त वाक्यहरूले पाठमा सुबेदार्नीको स्थिर उपस्थितिलाई बोध गराउछन् । सुबेदार्नीको स्थिर उपस्थितिले पाठलाई गति दिन मद्दत पुऱ्याएको छ । सहभागीका रूपमा सुबेदार्नीले बोलेका वाक्य र सुबेदार्नीले गरेका अनुभूतिले पाठलाई गति दिएका छन् ।

त्यस्तै नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र स्थिर रूपले परिचय प्राप्त अर्को सहभागी हरि हो । यस नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र हरिको सहभागीताको स्थिरतालाई परिचय गराउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

हरि आफ्नो कोठामा लुगा लगाउन लागेको थियो । सानी उहीँ बेला दुलही भएर बिदा माग्न आई । हेर्दा सानीको अनुहार आँसुको धाराले पखालिएको रहेछ । हरिको मुटुमा ठुलो धक्का लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । सानी पृथिवीतिर मुख पारेर सामुन्ने मूर्तिवत् उभिएकी थिई । हरि मत्थर गतिले सानीको सम्मुख आएर उभियो र अस्फुट तर काँपेको स्वरमा भन्यो - लौ त आजदेखि तिमीलाई बिदा ! आजदेखि तिमी पराईकी भयौ । यो घरलाई माइतघर सम्झनु । बराबर आउँदै गर्नु, आमा र बडीलाई नबिर्सनु । उता गएपछि आफ्नो घर सम्भालेर बस्नु । सासू, ससुरा, पति, देवर, नन्द सबैलाई रिझाएर बस्नु । सानू, नरोऊ, जाने बेला भयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । बोल्दाबोल्दै हरिको कण्ठ रुद्ध भएर आयो । कति बल गरेर आफूले सहज कण्ठमा अरू दुई वचन भन्ने चेष्टा गर्‍यो । तर मुटुको फेदमा ठूलो गाँठो परेर आयो । आज सधैंका निम्ति सानीलाई यो घरबाट बिदा दिएर पठाउने बेलामा हरि अन्तर्वेदनाले छटपटाउन थाल्यो । शैशवकालको मधुर स्मृति दुखान्त

रातको अस्पष्ट सपनाजस्तो हृदयाकाशमा उडिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । सानी दुवै हातले मुख छोपेर रोएको देख्दा हरिलाई पनि सानीलाई अङ्कमाल गरी उसको गालामा आफ्नो गाला जोडी बालकजस्तै खुबसित रुने इच्छा भयो । तर घरभित्र यतिका मानिसको घुइँचो, आफू कसरी रुने ? आफू केही बेरसम्म अचेत-अज्ञात अवस्थामा उभिइरह्यो, अनि त्यसपछि बाहिर खलबली मच्चियो, अनि सानी ढोकाबाट आँसु पुछ्दै निस्केजस्तो लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।

प्रस्तुत वाक्यहरू पाठमा हरिको उपस्थितिको स्थिरतालाई जनाउने वाक्यहरू हुन । पाठमा सहभागी हरिका माध्यमबाट बोलिएका वाक्य र उसले गरेका अनुभूतिहरूले पाठलाई गति दिएका छन् ।

नमुना पाठ परिच्छेद सोह्रभित्र सहभागीहरू सुबेदार्नी, सानी र हरि स्थिर रूपले आएका छन् । नमुना पाठमा स्थिर परिचय प्राप्त सहभागी सुबेदार्नी, सानी र हरिको उपस्थिति र उनीहरूको संवाद तथा पाठभित्र गरेका अनुभूतिले पाठलाई गति दिएको छ । नमुना पाठ परिच्छेद सोह्रभित्र सहभागी सुबेदार्नीको स्थिर उपस्थितिलाई परिचय गराउने वाक्यहरूका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् । सुबेदार्नी फल, फूल, दियो बत्ती, भाँडाकुँडा, सुन चाँदी राखेर लक्ष्मीको पूजा गर्न लागेकी रहेछिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । यस परिछ्च्छेदमा सुबेदार्नीको उपस्थिति सघन नदेखिए पनि पाठको मुख्य चरित्र हरिको संवादलाई अगाडि बढाउन सहयोगी भूमिका निर्वाह गरेको छ ।

त्यस्तैगरी नमुना पाठ परिच्छेद सोह्रभित्र सहभागी सानीको स्थिर उपस्थितिलाई परिचय गराउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

सानीले लामो लामो सयपत्री फूलको माला उनेर ढोकामा, झ्यालमा, गाग्रामा, अमखोरामा लाइदिई । दिनभरि सयपत्रीको माला गाँस्दै दिन बिताई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) । सानी हरिको कोठानेर आएर उभिई । ओहो ! अहिलेसम्म पनि बत्ती नबालेर कोठा अँध्यारै रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) । अनि त्यो हेरेर सानी अलिकति डराई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) । त्यो नीरव शान्ति एक्कासि भङ्ग गर्न नसकेर सानीले लामो चिसो सास तानेर फेरि बिस्तारै निःस्वास छोडी । अनि एक-एक पाइला गर्दै घसार्दै हरिको पछिल्तिर पुगेर उभिई । अनि हरिको कुममाथिबाट बाहिर हेर्दा औंसीको रात देखी (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) । आकाश तारै ताराले ढाकेको रहेछ । औंसीको रात जत्तिकै कालो भए पनि

ताराहरू दोब्बर तेब्बर सेतो भएर चम्किरहेका ! अनि त्यो हेर्दा सानीलाई कस्तो कस्तो लाग्यो । त्यो आकाशभरिका ताराहरू हाँसिरहेको देख्दा आफूलाई रुन मन लाग्यो । अनि त्यो चम्किरहेको एक तारा आँसु भएर पृथिवीमा खसे पनि हुने थियो जत्तिकै लागिरह्यो । त्यो हेर्दा सानीलाई थकाई लागेजस्तो पनि भयो । अनि आफ्ना दुवै गोडा गलेजस्तो लाग्यो । आफ्नो अघिल्तिर उभिइरहेको परिचित पुरुषको मूर्तिवत स्थूल शरीरमाथि आफू ढेसिएर, त्यसलाई अँगालेर, आफ्नो शरीरको भार त्यहाँ अडाएर लामो थकाई मार्ने इच्छा भयो । अनि कुमैको छेउमा हात पुराइसकेकी पनि थिई । हातको बाई सुर्किएर झर्दा बजिहाल्यो । त्यसैले कोठाको नीरव शान्ति खल्बलियो । अनि सानीको सपना टुट्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२,७३) । हरिले फर्केर हेर्दा सानी आफ्नो पछिल्तिर उभिरहेकी रहिछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । सानीको अनुहार अन्धकारमा देख्न नसके पनि हरि असमञ्जसमा परेर एकछिन् के भनू, के भनू भइरह्यो । तर अँध्यारोमा सानीको सानो मधुरो स्वर आयो । अँध्यारोमा के गरिरहनु भएको हरि दाज्यू ? अनि त्यसले जवाफ नपर्खी फेरि बडीले भान्सामा बोलाउनु भएको छ भनेर निस्किहाली (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । पाँच वर्षअघिको लक्ष्मी पूजा कस्तो रमाइलो थियो । तर आजको लक्ष्मी पूजा भने यसरी बित्यो । विगत जीवनको त्यही स्मृतिमा आज दुवैका हृदय डुबे (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) ।

पाठमा सानीको संवाद तथा पाठभित्र गरेका अनुभूतिले पाठलाई गति दिएको छ । उपर्युक्त वाक्यहरू पाठमा सानीको सघन तथा स्थिर उपस्थितिलाई जनाएका छन् । यहीँ स्थिर उपस्थितिले नमुना पाठमा सहभागी सानीको परिचयलाई खुलाएको छ ।

नमुना पाठ परिच्छेद सोह्रभित्र स्थिर रूपले परिचय प्राप्त अर्को सहभागी हरि हो । पाठमा सहभागी हरिको स्थिर उपस्थितिलाई जनाउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

आधा दिनसम्म हरि पनि आफ्नै कोठामा अल्याङटल्याङ गरिरह्यो । कहिले पुस्तक झिकेर पढ्ने चेष्टा गर्थ्यो तर अन्तरको ठूलो मानसतरङ्ग उर्लेर आई ध्यानको तहसमेत छोपिदिन्थ्यो । कहिले कविता लेख्ने जोस लिएर बस्थ्यो तर भाव र कल्पनाको लहर बग्दैबग्दै विस्मृतिको बादलभित्र आफै विलिन हुँदै जान्थ्यो । अनि छन्द भङ्ग हुन्थ्यो । अनि अर्थहीन चेष्टा लिएर फेरि भावको सागरमा डुब्न खोज्थ्यो । भावले छन्दलाई अनि छन्दले भावनालाई लखेटालखेट गर्दागर्दै कविताको रस रस हुँदैनथ्यो अनि छन्द छन्द हुँदैनथ्यो ! हरिलाई दिक्क

लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) । अनि बेलुका हुँदै गएपछि कोठामा एक्लै बसेर भायोलिन बजाइरह्यो । भायोलिनबाट निस्केको एकएक सुर कम्पित भएर विस्मृतिको वायुमण्डलसित हरिको आत्मकन्दराभित्र घुमिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१,७२) । साँझ बढ्दै गएपछि कोठामा अलि ज्यादै झिसमिसे अँध्यारो फैलिदै गयो, अनि हरि उठेर झ्यालनेर गयो । बाहिर कालो अन्धकार छाइसकेको रहेछ, अनि शून्य आँखाले तिमिर अन्धकारमा हेर्दा त्यहाँ अतीतका धेरै रमाइला स्मृतिहरू जुनेली रातको बादल भएर उडिरहे । एकछिन उज्यालो भयो अनि फेरि अन्धकार अनि फेरि उज्यालो । यसरी कहिले उज्यालो कहिले अँध्यारो हुँदै धेरै बेरसम्म जिन्दगीको छाया घुमिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) । तर त्यो कोठाभित्र हरि पनि थियो । ऊ मौन भएर झ्याल बाहिर हेरिरहेको थियो । अनि बाहिरको क्षीण उज्यालोको अघिल्तिर उसको कपाल कालो ठुलो देखिन्थ्यो । अनि उसको केश छरपस्टिएर दाहिने पट्टिको कानसमेत छोपेजस्तो देखिन्थ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) । हरिले फर्केर हेर्दा सानी आफ्नो पछिल्तिर उभिरहेकी रहिछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । सानीको अनुहार अन्धकारमा देख्न नसके पनि हरि असमञ्जसमा परेर एकछिन् के भनू, के भनू भइरह्यो । तर अँध्यारोमा सानीको सानो मधुरो स्वर आयो । अँध्यारोमा के गरिरहनु भएको हरि दाज्यू ?(बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । हरि एकछिनसम्म बाहिर आकाश हेर्दै उभिइरह्यो । अनि भायोलिन ओच्छ्यानमा फालेर भान्साकोठामा पुग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । भान्साकोठा बत्तिले झिलिमिली पारेको रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । बाहिर दलानमा पनि धेरै दियो र मैनबत्ती बालेर उज्यालो पारेको रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । हरि धेरै बेरसम्म आमासित भान्साकोठामा बसिरह्यो । भरे उठेर हरि आफ्नो कोठामा पुगेको ता वहाँ पनि कोठा झलमल्ल उज्यालो भइसकेको रहेछ । धेरै पालाहरूमा दियो बलिरहेका रहेछन् । अनि मेच, दराज, ओच्छ्यान, पुस्तक र कलम-मसीसमेत दियोको टकमा सबै सफा सुग्घर र उज्यालो देखिए । कसो-कसो गर्दा हरिका आँखा आफ्नो फोटोमा पुगे । त्यहाँ पनि छानी छानी पहेँलैपहेँलो सयपत्रीको फूल उनेर माला लाइदिएको रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३,७४) । कोठामा अहिलेसम्म सानी के गर्दै थिई हरिले बल्ल बुझ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) । अनि हरिको अन्तस्तलभित्र सयपत्री फूलको माला गोलो भएर घुमिरह्यो । अनि त्यहाँ धेरै छायाहरू र बडाबडा मन्दिरका स्तूप र देवालयका भित्ताहरू देखिए अनि फेरि सब हराए (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) । पाँच वर्षअघिको लक्ष्मी पूजा कस्तो रमाइलो थियो । तर

आजको लक्ष्मी पूजा भने यसरी बित्यो । विगत जीवनको त्यही स्मृतिमा आज दुवैका हृदय डुबे (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) ।

पाठमा हरिको संवाद तथा पाठभित्र गरेका अनुभूतिले पाठलाई गति दिएको छ । उपर्युक्त वाक्यहरू पाठमा हरिको सघन तथा स्थिर उपस्थितिलाई जनाएका छन् । यहीँ स्थिर उपस्थितिले नमुना पाठमा सहभागी हरिको परिचयलाई खुलाएको छ ।

३.६.३ सन्दर्भ दायरामा सहभागीको पुनःप्रवेश

नमुना पाठ परिच्छेद दुईभित्र सहभागीहरू सानी, सुबेदार, सुबेदार्नी र हरिको परिचय अघिल्लो परिच्छेदहरूमा नै आएको र यस परिच्छेदमा पुनःप्रवेशका रूपमा आएका छन् । अप्रत्यक्ष रूपमा सानीका आमाबाबुको पनि नेपथ्यमा सङ्केत विजयादशमीको बिहान निधारभरि आमाबाबुको टीका थापी सानी खुरुखुरु सुबेदार्नीको घरतिर आई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । भन्ने वाक्यले गरे पनि परिच्छेद दुईमा लेखकले पुनःप्रवेश गराएका सहभागी सानी, सुबेदार, सुबेदार्नी र हरि हुन । यद्यपि परिच्छेद दुईकी केन्द्रीय सहभागी भने सानी नै हो । नमुना पाठको पहिलो अनुच्छेदमा अहो ! आज त सानी पुतली पो भइछस् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । वाक्य यस परिच्छेदको आरम्भ वाक्य हो । सानी पुतली अर्थात् सुन्दर हुनुका वरिपरि पाठ डुलेको छ । नमुना पाठभित्र अधिकांश समय र स्थान लेखकले सानीको सौन्दर्यतालाई वर्णन गर्न खर्च गरेकाले उक्त वाक्य नमुना पाठको आरम्भ विन्दु हो । यसका आधारमा पाठभित्र सानी चिटिक्क परेकी, गुडिया जस्ती भएकी, सुन्दर भएकी, माया लाग्दी भएकी आदि विषय उठाइदै छ भन्ने पूर्वानुमान गर्न सकिन्छ र पाठ पनि त्यही दिशामा अगाडि बढेको छ । होइन यस्तो जामा लगाएको बखत मात्र तिमी सानीलाई राम्री देख्छ्यौ तर यसले जहिलेदेखि फित्क्यौली छुन, परेवा हान्न, उपद्रव गर्न छोडेकी छ उसै बेलादेखि सानीलाई म त मन पराउन लागेको छु (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । भन्ने सुबेदारको वाक्यले सानीको व्यवहारजन्य सौन्दर्य पक्षलाई चित्रण गरेको छ । र पाठ सानी कै वरिपरि घुमेको छ । नमुना पाठ परिच्छेद दुईमा सहभागी सानीको पुनःप्रवेशलाई बोध गराउने वाक्यहरूका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

विजयादशमीको बिहान निधारभरि आमाबाबुको टिका थापी सानी खुरुखुरु सुबेदार्नीको घरतिर आई । सानीलाई देखेर सुबेदार्नीले हाँसेर भनिन् - अहो ! आज त सानी पुतली पो भइछस् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । केही लाज मानेजस्तो गरी सानीले आफ्नो

लुगा मुसारिरही (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । सानी आएर सुबेदार्नीको गोडामा ढोगदिई । सुबेदार्नी बिसासय आयु होस् भनेर खिसिक्क हाँसिन् । अनि एकछिन् प्रेममले छातीमा टाँसेर सानीको गालामा आफ्नो गाला जोरेर दलिरहिन (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । आज यो निलो जामा लगाएको सानीलाई कति सुहाएको छ । कस्ती पुतलीजस्ती भएकी छ हो कि ! अहो ! सानु बिर्सिस् बडालाई ढोग्दिनस् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । होइन यस्तो जामा लगाएको बखत मात्र तिमी सानीलाई राम्री देख्छ्यौ तर यसले जहिलेदेखि फित्क्यौली छुन, परेवा हान्न, उपद्रव गर्न छोडेकी छ उसै बेलादेखि सानीलाई म त मन पराउन लागेको छु । अब ता सानीले फित्कौली पनि खेलाउदिन अनि परेवा पनि हान्दिन, होइन त सानी ? (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । सानीले नबोलेर धेरै बेरपछि हो भनी (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । अनि सुबेदार्नीले सानीको हात समातेर घरभित्र लगिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । आफू माथि सडकमा आइपुगुन्जेल त भान्साकोठामा हरि र सानी हाँसेको तीखो स्वर छर्लङ्ग सुनिन्थ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । सानीलाई सुबेदार्नी साह्रै मन पराउथिन् अनि माया पनि उत्तिकै गर्थिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।

उपर्युक्त वाक्यहरूले अघिल्ला पाठमा परिचय प्राप्त सानीको पुनःप्रवेश वा पुनःउपस्थितिलाई बोध गराउछन् ।

त्यस्तैगरी नमुना पाठ परिच्छेद दुईभित्रको सन्दर्भ दायरामा सहभागीको पुनःप्रवेशका रूपमा सुबेदार्नीको परिचय पनि आएको छ । सुबेदार्नी पाठमा आफ्नो दृश्यात्मक पुनःउपस्थिति जनाएको कुरा - सानीलाई देखेर सुबेदार्नीले हाँसेर भनिन् " ओहो ! आज त सानी पुतली पो भइछस् ।"(बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । वाक्यले पुष्टि गर्दछ । त्यस्तै गरी सुबेदार्नीले भनिन् "खै त सानु, टिका लगाएपछि ता ठुलालाई ढोग्नुपर्छ त ! खै बडीलाई ढोग दिएको !" (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । वाक्यले पाठमा सुबेदार्नी कै पुनःउपस्थितिलाई अझ सघन बनाउँछ । पाठमा सुबेदार्नी कै अझ दृश्यात्मक पुनःउपस्थितिलाई पुष्टि गर्ने वाक्यका रूपमा सुबेदार्नी "बिसासय आयु होस्" भनेर खिसिक्क हाँसिन् अनि एकछिन प्रेमले छातीमा टाँसेर सानीको गालामा आफ्नो गाला जोरेर दलिरहिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । आएको छ । खिसिक्क हाँस्नु, छातीमा टाँस्नु, गाला जोरेर दल्नु, जस्ता अवस्था स्थिति र घटनाबोधक क्रियाहरूले नमुना पाठमा सुबेदार्नीको दृश्यात्मक पुनःउपस्थितिलाई पुष्टि गर्दछन् । त्यस्तै गरी पाठमा सुबेदार्नी कै पुनःउपस्थिति वा पुनःप्रवेशलाई परिचय गराउने

वाक्यका रूपमा पतिलाई आफ्नो सामुन्ने देख्दा सुबेदार्नीलाई एकछिन् के भनूँ, के भनूँ लागिरह्यो । तर पछि शान्त स्वरमा अलिकति हाँसेर भनिन्- आज यो निलो जामा लगाएकाले सानीलाई कति सुहाएको छ । कस्ती पुतली जस्ती भएकी छ हो कि ! ओहो सानू बिर्सिस् बडालाई ढोग्दिनस् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । आएको छ । सुबेदार्नी कै पुनःपरिचयको निरन्तरताका रूपमा पाठमा सुबेदार्नी खितखित हाँसिन् । अनि सुबेदार्नीले सानीको हात समातेर घरभित्र लगिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । वाक्य आएको छ । त्यस्तै गरी सानीलाई सुबेदार्नी साह्रै मन पराउथिन् । अनि माया पनि उत्तिकै गर्थिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । वाक्यहरू तृतीय पुरुषात्मक कथनबाट सुबेदार्नीलाई पाठमा पुनःउपस्थित गराइएको छ । लामो अन्तराल पछि पुनः पाठमा प्रवेश गरेर संवाद र अनुभूतिका माध्यामबाट पाठलाई गति दिन सहभागी सुबेदार्नीको भूमिका सघन देखिन्छ ।

नमुना पाठ परिच्छेद दुईभित्र लेखकले पुनःपरिचय गराएका अर्का सहभागी सुबेदार हुन । पाठमा सुबेदारको पुनःउपस्थिति जनाउने वाक्यका रूपमा सुबेदार खत्री ढोकामा उभिएर धेरै बेरदेखि हेरिरहेका रहेछन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ६) । आएको छ । नमुना पाठमा सुबेदारको पुनःपरिचय गराउने अर्को वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

सुबेदारले ढोगेकोपट्टि विचार नगरी केवल मुसुमुसु हाँस्दै त्यस बालिकालाई हेरिरहे । तिनको मनमा अस्तीको घटना सम्झना भइहाल्यो । अनि केही अस्वभाविक कण्ठले भने - होइन यस्तो जामा लगाएको बखत मात्र तिमी सानीलाई राम्री देख्छ्यौ तर यसले जहिलेदेखि फित्क्यौली छुन, परेवा हान्न, उपद्रव गर्न छोडेकी छ उसै बेलादेखि सानीलाई म त मन पराउन लागेको छु । अब ता सानीले फित्कौली पनि खेलाउदिन, परेवा पनि हान्दिन, होइन त सानी ? (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) ।

आएका छन् । यी वाक्यले पाठमा सुबेदारको पाठमा पुनःउपस्थितिलाई बोध गराउँछन् । त्यस्तै गरी नमुना पाठमा सुबेदारको पुनःउपस्थिति र पुनःपरिचयलाई निरन्तरता दिने वाक्यका रूपमा दिउसो सुबेदार बजार जान लागेका थिए । आफू माथि सडकमा आइपुगुन्जेल त भान्साकोठामा हरि र सानी हाँसेको तीखो स्वर छर्लङ्ग सुनिन्थ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । आएका छन् । त्यस्तै गरी पाठमा सुबेदार कै पुनःउपस्थिति र पुनःपरिचयको निरन्तरताका निम्ति निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

सुबेदारकी अघिल्ली स्वास्नी परलोक भएको छब्बिस वर्ष भइसकेको थियो । पहिलेको विवाहबाट जन्मेको छोरो थियो, त्यो नवौं श्रेणीसम्म पढेर पल्टनतिर भाग्यो । त्यसैले सुबेदारको हृदयमा कहिलेकाहीँ ठूलो शूल हुन्थ्यो, तैपनि अलि आफ्नो उमेर ढल्किसकेपछि जन्मेकाले हो कि छोरामाथि तिनले चाहिएकोभन्दा अलि बढ्तै माया पोख्न खोज्थे । त्यसैले दस वर्षको हुँदा पनि हरि बाबुको गुडिया (पुतली) नै थियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ८) ।

सन्दर्भको दायरामा पुनःप्रवेश गराइएको सहभागी सुबेदारका संवाद र अनुभूतिले पाठलाई गति दिएको छ ।

नमुना पाठ परिच्छेद दुईभित्र लेखकले पुनःपरिचय गराएको अर्को सहभागी हो हरि । यस नमुना पाठभित्र सहभागी हरिको पुनःपरिचय अन्य सहभागी सानी, सुबेदार्नी र सुबेदारको भन्दा अलि कम देखिन्छ । समग्र उपन्यासमा मुख्यपात्रका रूपमा आए पनि यस परिच्छेदमा भने हरिको भूमिका केही न्युन देखिन्छ । नमुना पाठ परिच्छेद दुईभित्र हरिको पुनःपरिचय गराउने वाक्यका रूपमा आफू माथि सडकमा आइपुगुन्जेल त भान्साकोठामा हरि र सानी हाँसेको तीखो स्वर छर्लङ्ग सुनिन्थ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७) । आएको छ । त्यस्तै गरी हरि कै पुनःउपस्थितिको निरन्तरताका रूपमा विवाह भएको धेरै वर्षपछि पाठ, पूजा, व्रत आदि गर्दा-गर्दा बल्ल हरि प्रसन्न भएछन् र हरिलाई सुबेदार्नीको कोखमा बास दिए (बाङ्देल, २०७४, पृ. ८) । वाक्य आएको छ । त्यस्तै गरी पाठमा हरिको पुनःउपस्थितिलाई बोध गराउने अर्को वाक्य अलि आफ्नो उमेर ढल्किसकेपछि जन्मेकाले हो कि छोरामाथि तिनले चाहिएकोभन्दा अलि बढ्तै माया पोख्न खोज्थे । त्यसैले दस वर्षको हुँदा पनि हरि बाबुको गुडिया (पुतली) नै थियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ८) । आएका छन् । अघिल्ला परिच्छेदहरूमा परिचय प्राप्त सहभागी हरिको पुनःप्रवेश र पाठमा उसका संवाद तथा अनुभूतिले पाठलाई गति दिएका छन् ।

नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र सहभागीहरू सानी, रत्ना, सुबेदार्नी र हरिको पुनःपरिचय आएको छ । सन्दर्भ दायराभित्र सानीको पुनःपरिचय गराउने वा सानीको पुनःउपस्थितिलाई जनाउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

अब घरको कामधन्दा बिस्तार बिस्तार सबै सानीमाथि पर्यो । पानी ल्याऊ सानी, भात पकाऊ सानी, घर सफा सुग्घर पार सानी, भाडा बर्तन माझेर राख सानी, यसो गर सानी उसो गर सानी, आखिर घरको जम्मै काम सानीले नगरेसम्म नहुने भयो (बाङ्देल,

२०७४, पृ. २३) । सुबेदार्नीले सानीलाई बोलाउन पठाउँदा सानी रित्तै हात फर्केर आई र भनी - हरि दाज्यु भात खादैनन् रे (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३,२४) । सानी हरिको कोठामा स्तब्ध भएर उभिइरही (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । अनि फर्केर हेर्दा सानी त्यही उभिइरहेकी रहिछ । हरिले भन्यो अहो अहिलेसम्म तिमी खान गएकी छैनौ सानू ? (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । कता कता पर्वतबाट आएको क्षीण ध्वनिजस्तो सानीको स्वर आयो- अलिकति पनि नखाने त हरि दाज्यु ? बिन्ती छ (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । अनि बल्ल सानी शून्य हृदय लिएर भान्साकोठातिर गई (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । सुत्ने बेलामा उमालेको पानी चिस्याएर सानीले हरिको सिराननेर राखिदिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) । सानीले झ्याल थुनी, पलङबाट लत्रेर झरेका लुगाहरू सम्याएर हरिले थाहा नपाउने गरी ओढाइदिई, अनि हरिको अनुहार धेरै बेरसम्म अतृप्त आँखाले हेरिरही । मनमा कताकता शङ्का र डर लागेजस्तो भयो । आफू कोठादेखि निस्केर जानुभन्दा अघिएक चोटि निधारमा थाहा नपाउने गरी हात राखेर छाम्दाछाम्दै हरिका आँखा उघ्रीहाले । विद्युत् जत्तिकै छिटो भएर निधारदेखि हात पन्छाएर पनि अघोरै राता-राता बाईले परेला र गाला छोइसकेका थिए । कानमा बाई बजेको आवाज पनि आइहाल्यो अनि कोठाबाट एउटा कालो छायाजस्तो सुटुक्क निस्केर भागेको पनि हरिले देखिहाल्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) । आज सानीको मुटु किन हो किन अपराधीको जस्तो ढुकढुक गरिरह्यो । धेरै बेरसम्म आफ्नो छाती उँधो उँभो भइरहेको सानीले पनि थाहा पाई । आज एक्कासि अज्ञात आनन्द अनि अज्ञात डर कताबाट अन्तरमा पस्यो, त्यो सानी आफैले पनि बुझ्न सकिन, आधारातसम्म निद्रा लागेन, मनमा के के कुरा खेलिरहे । आज त्यसलाई भित्र अन्तरमा कता-कता कुतकुती लागेजस्तो भइरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) । वाक्यहरू आएका छन् ।

प्रस्तुत वाक्यहरूले सन्दर्भको दायराभित्र सानीको पुनःउपस्थितिलाई परिचय गराउँछन् । सानी यस परिच्छेदकी मुख्य पात्र हो । यहाँ प्रस्तुत वाक्यहरू पाठभित्र सानीको सक्रिय सहभागीतालाई बोध गराउँदै सान्दर्भ दायराभित्र सानीको पुनःपरिचयलाई जनाउन आएका छन् । उपर्युक्त वाक्यहरूका आधारमा सानी यस परिच्छेदकी केन्द्रीय चरित्रका रूपमा आएकी छ भन्न सकिन्छ । सन्दर्भ दायराभित्र सहभागी सानीको भूमिकाले पाठलाई गति दिन वा अघि बढाउन सहयोग गरेको छ ।

सन्दर्भको दायरा नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र पुनःपरिचय प्राप्त अर्को सहभागी भनेकी रत्ना हो । सहभागी रत्नाको पुनःपरिचय गराउने वा उसको पुनःउपस्थितिलाई जनाउने वाक्यका रूपमा नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र निम्नलिखित वाक्य आएका छन् ।

रत्नाको जीउ भने यो घरमा आएदेखि कहिल्लै सन्चो भनेको भएन । तर मुखले भनिहाल्न भएन । अर्काको घरमा त्यो अधिकार कहाँ ? अर्काले मनमा के सम्भ्कलान् ? जति पीर भए पनि, जति जे भए पनि सहनै त पर्यो । अर्काको घरमा आफ्नो सन्चो बिसन्चोको कुरा गर्ने अवसर कहाँ पाइन्छ र ? आश्रयहीन भएर आएपछि जस्तो दुख पनि, जस्तो कष्ट पनि सहनै पर्छ भन्ने कुरा रत्नाले राम्ररी बुझेकी थिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) । भान्साघरमा रत्नाले सोध्दा सुबेदार्नी आफैले रुन्चे स्वरमा भनिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) ।

उपर्युक्त वाक्यहरू सन्दर्भ दायरामा सहभागी रत्नाको पुनःपरिचय गराउने वाक्यहरू हुन । यी वाक्यले नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र सहभागी रत्नाको पुनःउपस्थितिलाई चिनाएका छन् । यस परिच्छेदमा सहभागी रत्ना उल्लेख मात्र गरिएको छ । रत्नाको सघन भूमिका देखाइएको छैन ।

सन्दर्भको दायरा नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र पुनःपरिचय प्राप्त अर्को सहभागी भनेकी सुबेदार्नी हो । सुबेदार्नीको पुनःपरिचय गराउने वा पुनःउपस्थिति जनाउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

सुबेदार्नीले बल्ल घरको झिँजोबाट बिसाउने फुर्सत पाइन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) । सुबेदार्नीले सानीलाई बोलाउन पठाउँदा सानी रित्तै फर्केर आई र भनी- हरि दाज्यु भात खादैनन् रे ! (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३,२४) । सुबेदार्नीले उत्तिखेरै भनिन् - किन खादैन भनेको छ ? अनि उठेर भान्साकोठादेखि हुर्रिंदै हरिको कोठामा पुगिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । हरिले स्वाँ स्वाँ गरेर फेरेको स्वास आमा चाहिँलाई चैत बैशाखको हुरीजस्तै लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । सुबेदार्नीले छोराको आङ मुसारिदिँदै भनिन्- अलिकति त खा न बाबै ! (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । हरि बोलेन । आमाचाहिँले फेरि सोध्दा खान्न भनेर जवाफ दियो । सुबेदार्नी पनि रित्तै फर्किन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । यसरी केही बेर बितेपछि सुबेदार्नीले भान्साकोठाबाट सानू ! सानू !! भनेर बोलाएको स्वर हरिको कोठाबाट पनि सुनियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । भान्साघरमा रत्नाले सोध्दा सुबेदार्नी आफैले रुन्चे

स्वरमा भनिन्- खाँदैन रे ! खाँदिनँ भन्छ । कपाल दुख्यो भन्छ- यो बिरामी भयो कि मेरो त आधा जीउ हुन्छ (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४,२५) ।

उल्लिखित वाक्यहरू नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र सहभागी सुबेदार्नीको पुनःउपस्थिति जनाउने र पुन:परिचय गराउने वाक्यहरू हुन । यी वाक्यका आधारमा नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र सुबेदार्नीको भूमिका सघन रहेको थाहा पाउन सकिन्छ । सन्दर्भ दायराभित्र सहभागी सुबेदार्नीको भूमिकाले पाठलाई गति दिन वा अघि बढाउन सहयोग गरेको छ । अघिल्ला परिच्छेदहरूमा परिचय प्राप्त सहभागी सुबेदार्नीले यस परिच्छेदको सन्दर्भको दायरामा पुन:प्रवेश पाएर पाठलाई गति दिन मद्दत पुराएकी छ ।

सन्दर्भको दायरा नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र पुन:परिचय प्राप्त अर्को सहभागी भनेको हरि हो । यस परिच्छेदको हरि केन्द्रीय चरित्र हो । हरिको नमुना पाठभित्रको भूमिकाले पनि उपन्यासलाई गति दिन सहयोग गरेको छ । नमुना पाठ परिच्छेद छभित्र हरिको पुनःउपस्थितिलाई जनाउने तथा हरिको पुनःपरिचय गराउने वाक्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् ।

एक दिन भान्सामा कुरिरहँदा पनि हरि भान्सा गर्न आएन (बाङ्देल, २०७४, पृ. २३) । हरि आँखा चिम्लेर सुतिरहेको रहेछ । हरिले स्वाँ-स्वाँ गरेर फेरेको सास आमाचाहिँलाई चैत -बैशाखको हुरीजस्तै लाग्यो । छोराको निधारमाथि हात राखेर छाम्दा त ओहो ! निधार त प्रचण्ड तातो रहेछ । हरिलाई दुईतीन पटक सोध्दा मात्र 'बिसन्चो छ, कपाल दुख्छ, खान्न' भनी झर्को मानेजस्तो गरेर अर्कापट्टि फर्क्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । हरि बोलेन । आमाचाहिँले फेरि सोध्दा 'खान्न' भनेर जवाफ दियो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । सानी हरिको कोठामा स्तब्ध भएर उभिइरही । शून्य कोठामा हरिले सास फेरेको आवाज सानीको कानमा बतास चलेजस्तो लागिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । अनि फर्केर हेर्दा सानी त्यहीँ उभिइरहेकी रहिछ । हरिले भन्यो- ओहो ! अहिलेसम्म तिमी खान गएकी छैनौ सानू ?(बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । हरिले खान्न भनेर टाउको हल्लायो र सिक्त आँखाले सानीलाई पुलुक्क हेर्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. २४) । सुत्ने बेलामा उमालेको पानी चिस्याएर सानीले हरिको सिराननेर राखिदिई । हरिले आफूले ओढ्ने लुगाहरूसमेत एकातिर फाली अस्तव्यस्त छरेर सुतिरहेको रहेछ । निधारमा पनि पसिनैपसिना, आँखा पनि बन्द (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) । सानीले झ्याल थुनी, पलङबाट लत्रेर झरेका लुगाहरू

सम्याएर हरिले थाहा नपाउने गरी ओढाइदिई, अनि हरिको अनुहार धेरै बेरसम्म अतृप्त आँखाले हेरिरही । आफू कोठादेखि निस्केर जानुभन्दा अघि एकचोटि निधारमा थाहा नपाउने गरी हात राखेर छाम्दाछाम्दै हरिका आँखा उघ्रीहाले (बाङ्देल, २०७४, पृ. २५) ।

उल्लिखित वाक्यहरूले सन्दर्भको दायराभित्र सहभागी पात्र हरिको पुनःउपस्थितिलाई वा हरिको पुनःपरिचयलाई प्रष्ट्याउँछन् । यस परिच्छेदमा हरि मुख्य सहभागी हो । हरिको सहभागीताले नमुना पाठलाई गति दिएको छ ।

नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र अघिल्ला परिच्छेदहरूमा परिचय प्राप्त सहभागीहरू सानी, सुबेदार्नी र हरिको पुनःपरिचय गराइएको छ । रत्ना र जन्तीहरू साङ्केतिक रूपमा आएका छन् । यस परिच्छेदको पनि मुख्य सहभागी सानी नै हो । सानीको विवाह वरिपरि पाठ घुमेको छ । सानीको पुनःपरिचय गराउने वा सानीको पुनःउपस्थितिलाई जनाउने वाक्यहरूका रूपमा नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

सानी दुलही भएर सिँगारिएकी, नयाँ चोलो, नयाँ फरिया, नयाँ पटुका, नयाँ मजेत्रो, अनि हातमा पनि साना-साना सुनका बाला र बाईहरू अनि निधारमाथि सिउँदोमा सिन्दुर लत्पतिएको ! (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) । बिदाको समय आयो । सानी रुँदै-रुँदै आमालाई ढोगदिन गई । आमा-छोरी अँगालो हालेर खुब रोए । त्यसपछि सानी सुबेदार्नीलाई ढोग दिन भनेर निहुरिएकी थिई, एक्कासि दुवै हातले सुबेदार्नीको गला बेरेर सानो नानीजस्तो डाँको छाडेर रुन थाली । सुबेदार्नीले पनि रुँदै सानीलाई आफ्नो छातीमा टाँसिन (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) । सानी उठेर गइसकेकी रहिछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) । सानी उही बेला दुलही भएर बिदा माग्न आई । हेर्दा सानीको अनुहार आँसुको धाराले पखालिएको रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) । सानी पृथिवीतिर मुख पारेर सामुन्ने मूर्तिवत् उभिएकी थिई । हरि मत्थर गतिले सानीको सम्मुख आएर उभियो र अस्फुट तर काँपेको स्वरमा भन्यो- लौ त आजदेखि तिमीलाई बिदा ! आजदेखि तिमी पराईकी भयौ । यो घरलाई माइतघर सम्झनु । बराबर आउँदै गर्नु, आमा र बडीलाई नबिर्सनु । उता गएपछि आफ्नो घर सम्भालेर बस्नु । सासू, ससुरा, पति, देवर, नन्द सबैलाई रिझाएर बस्नु । सानू, नरोऊ, जाने बेला भयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । आज सधैंका निम्ति सानीलाई यो घरबाट बिदा दिएर पठाउने बेलामा हरि अन्तर्वेदनाले छटपटाउन थाल्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । सानी दुवै हातले मुख छोपेर रोएको देख्दा हरिलाई पनि सानीलाई अङ्कमाल गरी उसको गालामा आफ्नो गाला जोडी

बालकजस्तै खुबसित रुने इच्छा भयो । तर घरभित्र यतिका मानिसको घुइँचो, आफू कसरी रुने ? आफू केही बेरसम्म अचेत-अज्ञात अवस्थामा उभिइरह्यो, अनि त्यसपछि बाहिर खलबली मच्चियो, अनि सानी ढोकाबाट आँसु पुछ्दै निस्केजस्तो लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । सानी रुँदै-रुँदै हरिको कोठाबाट निस्किरहेकी थिई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । यो घरमा पनि सानीलाई दुलही बनाएर पन्चैबाजाको पछि-पछि जन्तीसित बिदा दिएर पठाउँदा सबैलाई यो घरमा असाध्यै शून्य र नरमाइलो लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५२) ।

प्रस्तुत वाक्यहरूले नमुना पाठमा सानीको पुनःउपस्थितिलाई जनाएका छन् । सानीको पुनःउपस्थितिले पाठलाई गति दिएको छ ।

नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र पुनःपरिचय प्राप्त अर्की सहभागी सुबेदार्नी हो । यस नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र सुबेदार्नीको पुनःपरिचय गराउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

त्यसपछि सानी सुबेदार्नीलाई ढोगदिन भनेर निहुरिएकी थिई, एक्कासि दुवै हातले सुबेदार्नीको गला बेरेर सानो नानीजस्तो डाँको छाडेर रुन थाली । सुबेदार्नीले पनि रुँदै सानीलाई आफ्नो छातीमा टाँसिन । अनि बिदा भएर जाने बखत आइसक्दा पनि तिनको कण्ठबाट लौ, जा है सानू भन्ने वचनसम्म पनि निस्किन सकेन । आफू पनि रुँदै आँसुले छोपिसकेका आँखाले सानीको अनुहार हेर्न खोजिन (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) । तर हुलमुलमा सुबेदार्नीलाई रिँगटा चल्ला चल्ला जस्तो भयो । सपना हो कि जस्तो पनि लाग्यो, अनि एकैछिनमा त्यो सपना टुट्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५०) ।

उपर्युक्त वाक्यहरूले पाठमा सुबेदार्नीको पुनःउपस्थितिलाई बोध गराउछन् । सुबेदार्नीको पुनःउपस्थितिले पाठलाई गति दिन मद्दत पुऱ्याएको छ । सहभागीका रूपमा सुबेदार्नीले बोलेका वाक्य र सुबेदार्नीले गरेका अनुभूतिले पाठलाई गति दिएका छन् ।

त्यस्तै नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र पुनःपरिचय प्राप्त अर्को सहभागी हरि हो । यस नमुना पाठ परिच्छेद एघारभित्र हरिको पुनःपरिचय गराउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

हरि आफ्नो कोठामा लुगा लगाउन लागेको थियो । सानी उहीँ बेला दुलही भएर बिदा माग्न आई । हेर्दा सानीको अनुहार आँसुको धाराले पखालिएको रहेछ । हरिको मुटुमा

ठुलो धक्का लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । सानी पृथिवीतिर मुख पारेर सामुन्ने मूर्तिवत् उभिएकी थिई । हरि मत्थर गतिले सानीको सम्मुख आएर उभियो र अस्फुट तर काँपेको स्वरमा भन्यो- लौ त आजदेखि तिमीलाई बिदा ! आजदेखि तिमी पराईकी भयौ । यो घरलाई माइतघर सम्झनु । बराबर आउँदै गर्नु, आमा र बडीलाई नबिर्सनु । उता गएपछि आफ्नो घर सम्भालेर बस्नु । सासू, ससुरा, पति, देवर, नन्द सबैलाई रिझाएर बस्नु । सानू, नरोऊ, जाने बेला भयो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । बोल्दाबोल्दै हरिको कण्ठ रुद्ध भएर आयो । कति बल गरेर आफूले सहज कण्ठमा अरू दुई वचन भन्ने चेष्टा गर्यो । तर मुटुको फेदमा ठूलो गाँठो परेर आयो । आज सधैंका निम्ति सानीलाई यो घरबाट बिदा दिएर पठाउने बेलामा हरि अन्तर्वेदनाले छटपटाउन थाल्यो । शैशवकालको मधुर स्मृति दुखान्त रातको अस्पष्ट सपनाजस्तो हृदयाकाशमा उडिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) । सानी दुवै हातले मुख छोपेर रोएको देख्दा हरिलाई पनि सानीलाई अङ्कमाल गरी उसको गालामा आफ्नो गाला जोडी बालकजस्तै खुबसित रुने इच्छा भयो । तर घरभित्र यतिका मानिसको घुइँचो, आफू कसरी रुने ? आफू केही बेरसम्म अचेत-अज्ञात अवस्थामा उभिइरह्यो, अनि त्यसपछि बाहिर खलबली मच्चियो, अनि सानी ढोकाबाट आँसु पुछ्दै निस्केजस्तो लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ५१) ।

प्रस्तुत वाक्यहरू पाठमा हरिको पुनःउपस्थितिलाई जनाउने वाक्यहरू हुन । पाठमा सहभागी हरिका माध्यमबाट बोलिएका वाक्य र उसले गरेका अनुभूतिहरूले पाठलाई गति दिएका छन् ।

नमुना पाठ परिच्छेद सोह्रभित्र अघिल्ला पाठहरूमा परिचय प्राप्त सहभागीहरू सुबेदार्नी, सानी र हरि पुनःप्रवेशका रूपमा आएका छन् । नमुना पाठमा पुनःपरिचय प्राप्त सहभागी सुबेदार्नी, सानी र हरिको पुनःउपस्थिति र उनीहरूको संवाद तथा पाठभित्र गरेका अनुभूतिले पाठलाई गति दिएको छ । नमुना पाठ परिच्छेद सोह्रभित्र सहभागी सुबेदार्नीको पुनःउपस्थितिलाई पुनःपरिचय गराउने वाक्यहरूका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् । सुबेदार्नी फल, फूल, दियो बत्ती, भाँडाकुँडा, सुन चाँदी राखेर लक्ष्मीको पूजा गर्न लागेकी रहेछिन् (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । यस परिछ्च्छेदमा सुबेदार्नीको उपस्थिति सघन नदेखिए पनि पाठको मुख्य चरित्र हरिको संवादलाई अगाडि बढाउन सहयोगी भूमिका निर्वाह गरेको छ । त्यस्तै गरि सहभागी सानीको पुनःउपस्थितिलाई परिचय गराउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

सानीले लामो लामो सयपत्री फूलको माला उनेर ढोकामा, झ्यालमा, गाग्रामा, अमखोरामा लाइदिई । दिनभरि सयपत्रीको माला गाँस्दै दिन बिताई (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) । सानी हरिको कोठानेर आएर उभिई । ओहो ! अहिलेसम्म पनि बत्ती नबालेर कोठा अँध्यारै रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) । अनि त्यो हेरेर सानी अलिकति डराई । त्यो नीरव शान्ति एक्कासि भङ्ग गर्न नसकेर सानीले लामो चिसो सास तानेर फेरि बिस्तारै निःस्वास छोडी । अनि एक-एक पाइला गर्दै घसार्दै हरिको पछिल्तिर पुगेर उभिई । अनि हरिको कुममाथिबाट बाहिर हेर्दा औंसीको रात देखी (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) । आकाश तारै ताराले ढाकेको रहेछ । औंसीको रात जत्तिकै कालो भए पनि ताराहरू दोब्बर तेब्बर सेतो भएर चम्किरहेका ! अनि त्यो हेर्दा सानीलाई कस्तो कस्तो लाग्यो । त्यो आकाशभरिका ताराहरू हाँसिरहेको देख्दा आफूलाई रुन मन लाग्यो । अनि त्यो चम्किरहेको एक तारा आँसु भएर पृथिवीमा खसे पनि हुने थियो जत्तिकै लागिरह्यो । त्यो हेर्दा सानीलाई थकाई लागेजस्तो पनि भयो । अनि आफ्ना दुवै गोडा गलेजस्तो लाग्यो । आफ्नो अघिल्तिर उभिइरहेको परिचित पुरुषको मूर्तिवत स्थूल शरीरमाथि आफू ढेसिएर, त्यसलाई अँगालेर, आफ्नो शरीरको भार त्यहाँ अडाएर लामो थकाई मार्ने इच्छा भयो । अनि कुमैको छेउमा हात पुराइसकेकी पनि थिई । हातको बाई सुर्किएर झर्दा बजिहाल्यो । त्यसैले कोठाको नीरव शान्ति खल्बलियो । अनि सानीको सपना टुट्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२,७३) । हरिले फर्केर हेर्दा सानी आफ्नो पछिल्तिर उभिरहेकी रहिछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । सानीको अनुहार अन्धकारमा देख्न नसके पनि हरि असमञ्जसमा परेर एकछिन् के भनू, के भनू भइरह्यो । तर अँध्यारोमा सानीको सानो मधुरो स्वर आयो । अँध्यारोमा के गरिरहनु भएको हरि दाज्यू ? अनि त्यसले जवाफ नपर्खी फेरि बडीले भान्सामा बोलाउनु भएको छ भनेर निस्किहाली (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । पाँच वर्षअघिको लक्ष्मी पूजा कस्तो रमाइलो थियो । तर आजको लक्ष्मी पूजा भने यसरी बित्यो । विगत जीवनको त्यही स्मृतिमा आज दुवैका हृदय डुबे (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) ।

पाठमा सानीको संवाद तथा पाठभित्र गरेका अनुभूतिले पाठलाई गति दिएको छ । उपर्युक्त वाक्यहरू पाठमा सानीको पुनःउपस्थितिलाई जनाएका छन् । यहीँ पुनःउपस्थितिले नमुना पाठमा सहभागी सानीको परिचयलाई खुलाएको छ ।

नमुना पाठ परिच्छेद सोह्रभित्र पुनःपरिचय प्राप्त अर्को सहभागी हरि हो । पाठमा सहभागी हरिको पुनःउपस्थितिलाई जनाउने वाक्यका रूपमा निम्नलिखित वाक्यहरू आएका छन् ।

आधा दिनसम्म हरि पनि आफ्नै कोठामा अल्याङटल्याङ गरिरह्यो । कहिले पुस्तक झिकेर पढ्ने चेष्टा गर्थ्यो तर अन्तरको ठूलो मानसतरङ्ग उर्लेर आई ध्यानको तहसमेत छोपिदिन्थ्यो । कहिले कविता लेख्ने जोस लिएर बस्थ्यो तर भाव र कल्पनाको लहर बग्दैबग्दै विस्मृतिको बादलभित्र आफै विलिन हुँदै जान्थ्यो । अनि छन्द भङ्ग हुन्थ्यो । अनि अर्थहीन चेष्टा लिएर फेरि भावको सागरमा डुब्न खोज्थ्यो । भावले छन्दलाई अनि छन्दले भावनालाई लखेटालखेट गर्दागर्दै कविताको रस रस हुँदैनथ्यो अनि छन्द छन्द हुँदैनथ्यो ! हरिलाई दिक्क लाग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१) । अनि बेलुका हुँदै गएपछि कोठामा एक्लै बसेर भायोलिन बजाइरह्यो । भायोलिनबाट निस्केको एकएक सुर कम्पित भएर विस्मृतिको वायुमण्डलसित हरिको आत्मकन्दराभित्र घुमिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७१,७२) । साँझ बढ्दै गएपछि कोठामा अलि ज्यादै झिसमिसे अँध्यारो फैलिदै गयो, अनि हरि उठेर झ्यालनेर गयो । बाहिर कालो अन्धकार छाइसकेको रहेछ, अनि शून्य आँखाले तिमिर अन्धकारमा हेर्दा त्यहाँ अतीतका धेरै रमाइला स्मृतिहरू जुनेली रातको बादल भएर उडिरहे । एकछिन उज्यालो भयो अनि फेरि अन्धकार अनि फेरि उज्यालो । यसरी कहिले उज्यालो कहिले अँध्यारो हुँदै धेरै बेरसम्म जिन्दगीको छाया घुमिरह्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) । तर त्यो कोठाभित्र हरि पनि थियो । ऊ मौन भएर झ्याल बाहिर हेरिरहेको थियो । अनि बाहिरको क्षीण उज्यालोको अघिल्तिर उसको कपाल कालो ठुलो देखिन्थ्यो । अनि उसको केश छरपस्टिएर दाहिने पट्टिको कानसमेत छोपेजस्तो देखिन्थ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७२) । हरिले फर्केर हेर्दा सानी आफ्नो पछिल्तिर उभिरहेकी रहिछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । सानीको अनुहार अन्धकारमा देख्न नसके पनि हरि असमञ्जसमा परेर एकछिन् के भनू, के भनू भइरह्यो । तर अँध्यारोमा सानीको सानो मधुरो स्वर आयो । अँध्यारोमा के गरिरहनु भएको हरि दाज्यू ? (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । हरि एकछिनसम्म बाहिर आकाश हेर्दै उभिइरह्यो । अनि भायोलिन ओच्छ्यानमा फालेर भान्साकोठामा पुग्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । भान्साकोठा बत्तिले झिलिमिली पारेको रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । बाहिर दलानमा पनि धेरै दियो र मैनबत्ती बालेर उज्यालो पारेको रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३) । हरि धेरै बेरसम्म आमासित भान्साकोठामा बसिरह्यो । भरे उठेर हरि आफ्नो कोठामा पुगेको ता वहाँ पनि

कोठा झलमल्ल उज्यालो भइसकेको रहेछ । धेरै पालाहरूमा दियो बलिरहेका रहेछन् । अनि मेच, दराज, ओच्छ्यान, पुस्तक र कलम-मसीसमेत दियोको टकमा सबै सफा सुग्घर र उज्यालो देखिए । कसो-कसो गर्दा हरिका आँखा आफ्नो फोटोमा पुगे । त्यहाँ पनि छानी छानी पहेँलैपहेँलो सयपत्रीको फूल उनेर माला लाइदिएको रहेछ (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७३,७४) । कोठामा अहिलेसम्म सानी के गर्दै थिई हरिले बल्ल बुझ्यो (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) । अनि हरिको अन्तस्तलभित्र सयपत्री फूलको माला गोलो भएर घुमिरह्यो । अनि त्यहाँ धेरै छायाहरू र बडाबडा मन्दिरका स्तूप र देवालयका भित्ताहरू देखिए अनि फेरि सब हराए (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) । पाँच वर्षअघिको लक्ष्मी पूजा कस्तो रमाइलो थियो । तर आजको लक्ष्मी पूजा भने यसरी बित्यो । विगत जीवनको त्यही स्मृतिमा आज दुवैका हृदय डुबे (बाङ्देल, २०७४, पृ. ७४) ।

पाठमा हरिको संवाद तथा पाठभित्र गरेका अनुभूतिले पाठलाई गति दिएको छ । उपर्युक्त वाक्यहरू पाठमा हरिको पुनःउपस्थितिलाई जनाएका छन् । यहीँ पुनःउपस्थितिले नमुना पाठमा सहभागी हरिको परिचयलाई खुलाएको छ ।

३.६.४ निष्कर्ष

माइतघर उपन्यासको सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषणमा परिच्छेदगत सन्दर्भ व्यवस्थापन शीर्षकभित्र सन्दर्भ दायरामा सहभागीको परिचय, सन्दर्भ दायरामा सहभागीको स्थिरता र सन्दर्भ दायरामा सहभागीको पुनःप्रवेश तीन वटा उपशीर्षकमा नमुना पाठको सन्दर्भ व्यवस्थापनलाई हेरिएको छ । नमुना पाठ परिच्छेद दुई, छ, एघार र सोह्र भित्र सक्रिय सहभागीका रूपमा सहभागीहरू सानी, हरि, सुबेदार्नी, सुबेदार र रत्ना आएका छन् । अघिल्ला परिच्छेदहरूमा परिचय प्राप्त सहभागीहरू पछिल्ला परिच्छेदमा पुनः प्रवेश गरेर पाठलाई गतिशीलतामा अगाडि बढाएका छन् । यिनै पात्रहरूको भूमिकाका केन्द्रमा रहेर सन्दर्भ व्यवस्थापनमा सन्दर्भ दायरामा सहभागीको परिचय, सन्दर्भ दायरामा सहभगीको स्थिरता र सन्दर्भ दायरामा सहभागीको पुनःप्रवेशलाई हेरिएको छ । सन्दर्भको दायरा पाठमा सहभागीको परिचय, सहभागीको स्थिरता र सहभागीको पुनःप्रवेशका माध्यामबाट पाठले गतिशीलता प्राप्त गरेको छ । सहभागीहरूले पाठमा आएर गरेका संवाद अनुभूति र तथस्टताले पाठलाई अगाडि बढाएका छन् । यसरी हेर्दा माइतघर उपन्यासमा लेखकले अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनलाई सन्दर्भ व्यवस्थापनका माध्यमबाट सन्दर्भको दायराभित्र सहभागीहरू सुबेदार, सुबेदार्नी, सानी, हरि, रत्ना र अन्यको आवश्यकता अनुसार परिचय, स्थिरता र पुनःप्रवेश गराएर प्रायोगिक पाठ माइतघर उपन्यास बनाउन सफल देखिन्छन् । यसरी हेर्दा माइतघर उपन्यासमा सन्दर्भ व्यवस्थापन संसक्त र स्वभाविक देखिन्छ ।

चौथो परिच्छेद
सारांश तथा निष्कर्ष

४.१ सारांश

परिच्छेद एकमा शोधको परिचय, समस्याकथन, उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, शोधको सीमाङ्कन, शोधको औचित्य शोध विधि र शोधको रूपरेखा उपशीर्षकमा शोधको परिचयलाई समेटिएको छ ।

परिच्छेद दुईमा आलङ्कारिक व्यवस्थापनका कसीमा माइतघर उपन्यासलाई देखाइएको छ । **माइतघर उपन्यासको सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषण** शोध शीर्षकमा आलङ्कारिक व्यवस्थापन उप-शीर्षकभित्र प्राथमिकता, महत्त्व र पूर्वधारणाका तहमा पाठ कसरी संसक्त बनेको छ भन्ने कुरालाई हेरिएको छ । लेखकले अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनलाई प्रायोगिक पाठ माइतघर उपन्यास बनाउन गरेको आलङ्कारिक व्यवस्थापन संसक्त र स्वभाविक देखिएको कुरा निष्कर्षका रूपमा देखिन्छ । आलङ्कारिक व्यवस्थापनका लागि लेखकले पाठमा सूचना र घटनाको प्राथमिकता महत्त्व र पूर्वधारणाको औचित्यसिद्धतालाई पुष्टि गरेका छन् । विश्लेषणका लागि उपन्यासबाट आख्यानको सघनताका दृष्टिकोणले परिच्छेद दुई, छ, एघार र सोह्रलाई नमुना पाठका रूपमा लिइएको छ ।

त्यस्तैगरी परिच्छेद तीनभित्र सन्दर्भ व्यवस्थापनका तहमा माइतघर उपन्यासलाई हेरिएको छ । यसमा माइतघर उपन्यासको सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषणमा परिच्छेदगत सन्दर्भ व्यवस्थापन शीर्षकभित्र सन्दर्भ दायरामा सहभागीको परिचय, सन्दर्भ दायरामा सहभागीको स्थिरता र सन्दर्भ दायरामा सहभागीको पुनःप्रवेश तीन वटा उपशीर्षकमा नमुना पाठको सन्दर्भ व्यवस्थापनलाई हेरिएको छ । सन्दर्भको दायरा पाठमा सहभागीको परिचय, सहभागीको स्थिरता र सहभागीको पुनःप्रवेशका माध्यामबाट पाठले गतिशीलता प्राप्त गरेको छ । सहभागीहरूले पाठमा आएर गरेका संवाद अनुभूति र तथस्टताले पाठलाई अगाडि बढाएका छन् । यसरी हेर्दा माइतघर उपन्यासमा लेखकले अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनलाई सन्दर्भ व्यवस्थापनका माध्यमबाट सन्दर्भको दायराभित्र सहभागीहरू सुबेदार, सुबेदार्नी, सानी, हरि, रत्ना र अन्यको आवश्यकता अनुसार परिचय, स्थिरता र पुनःप्रवेश गराएर प्रायोगिक पाठ माइतघर उपन्यास बनाउन सफल देखिन्छन् । यसरी हेर्दा माइतघर उपन्यासमा सन्दर्भ व्यवस्थापन संसक्त र स्वभाविक देखिन्छ भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ

।विश्लेषणका लागि उपन्यासबाट आख्यानको सघनताका दृष्टिकोणले परिच्छेद दुई, छ, एघार र सोह्रलाई नमुना पाठका रूपमा लिइएको छ ।

शोधको परिशिष्ट खण्डमा नमुना पाठ परिच्छेद दुई, छ, एघार र सोह्रलाई टङ्कण गरी राखिएको छ र अन्तमा सन्दर्भ सामग्री सूचीलाई वर्णानुक्रममा राखिएको छ ।

४.२ निष्कर्ष

यस शोधको मूल पाठ परिच्छेद दुई र तीनभित्र परिच्छेद दुईमा आलङ्कारिक व्यवस्थापनका कसिमा माइतघर उपन्यालाई देखाइएको छ भने परिच्छेद तीनमा सन्दर्भ व्यवस्थापनका कसीमा माइतघर उपन्यालाई देखाइएको छ ।

लेखक वा वक्ताले पाठको लिखित वा मौखिक संरचना तयार गर्दा एक प्रकारको विशेष प्रक्रिया घटित भएको हुन्छ । यस क्रममा सूचना र घटनासँगै जोडिएर आएका हुन्छन् । भाषिक युक्तिले संज्ञानात्मक तहमा जुन सूचनालाई बोकेको हुन्छ त्यो निश्चित पाठको सूचनात्मकता वा सूचना हो । त्यस्तैगरी अवस्था स्थिति र घटनाबोधक क्रियाहरूले पाठमा जुन घटनालाई घटित गराउँछन् त्यो कार्य वा घटना हो । **माइतघर उपन्यासको सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषण** शोध शीर्षकमा आलङ्कारिक व्यवस्थापन उप-शीर्षकभित्र प्राथमिकता, महत्त्व र पूर्वधारणाका तहमा पाठ कसरी संसक्त बनेको छ भन्ने कुरालाई हेरिएको छ । सहभागीताका रूपमा केन्द्रीय चरित्र सानीको सौन्दर्यपूर्ण उपस्थितिलाई औचित्यसिद्ध बनाउन नमुना पाठ परिच्छेद दुईभित्र अहो ! आज त सानी पुतली पो भइछस् । वाक्य आएको छ । यो परिच्छेद दुईको आरम्भविन्दु हो । यसले अब पाठमा सानीको सौन्दर्य सूचकतालाई अभिव्यक्त गर्न सानीको केन्द्रीयतामा पाठ रहनेछ भन्ने पूर्व सूचना दिन्छ । यो कुरा लेखकीय दृष्टिकोणमा प्राथमिकता परेको विषय हो । यो महत्त्वपूर्ण छ र पूर्वधारणाका तहमा औचित्यसिद्ध रहेको कुरालाई प्रस्ट्याउँछ । नमुना पाठहरूमा आएका विषय वा भाषिक युक्तिहरूले बोक्ने सूचनात्मकता वा सूचना र अवस्था स्थिति र घटनाबोधक क्रियाहरूले निम्त्याउने घटना वा कार्य प्राथमिकता महत्त्व र पूर्वधारणाका तहमा औचित्यसिद्ध भएको कारण यस्तै किसिमको पाठ निर्माण हुन सकेको हो । पाठमा घटनाहरूले गति लिएका हुन र औपन्यासिक कथानक अघि बढेको हो । नमुना पाठ परिच्छेद दुई, छ, एघार र सोह्रभित्र आएका संज्ञानात्मक तहमा सूचकता वा सूचनात्मकतालाई बोक्ने भाषिक युक्तिहरूले बोकेका सूचनाहरू र अवस्था स्थिति र घटनाबोधक क्रियाहरूले निम्त्याउने घटना

प्राथमिकता महत्त्व र पूर्वधारणाका तहमा औचित्यपूर्ण र औचित्यसिद्ध रहेका छन् । तसर्थ लेखकले अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनलाई प्रायोगिक पाठ माइतघर उपन्यास बनाउन गरेको आलङ्कारिक व्यवस्थापन संसक्त र स्वभाविक देखिन्छ । आलङ्कारिक व्यवस्थापनका लागि लेखकले पाठमा सूचना र घटनाको प्राथमिकता महत्त्व र पूर्वधारणाको औचित्यसिद्धतालाई पुष्टि गरेका छन् ।

त्यस्तैगरी परिच्छेद तीनभित्र सन्दर्भ व्यवस्थापनका तहमा माइतघर उपन्यासलाई हेरिएको छ । यसमा माइतघर उपन्यासको सङ्कथनात्मक अर्थविश्लेषणमा परिच्छेदगत सन्दर्भ व्यवस्थापन शीर्षकभित्र सन्दर्भ दायरामा सहभागीको परिचय, सन्दर्भ दायरामा सहभागीको स्थिरता र सन्दर्भ दायरामा सहभागीको पुनःप्रवेश तीन वटा उपशीर्षकमा नमुना पाठको सन्दर्भ व्यवस्थापनलाई हेरिएको छ । नमुना पाठ परिच्छेद दुई, छ, एघार र सोह्र भित्र सक्रिय सहभागीका रूपमा सहभागीहरू सानी, हरि, सुबेदार्नी, सुबेदार र रत्ना आएका छन् । अघिल्ला परिच्छेदहरूमा परिचय प्राप्त सहभागीहरू पछिल्ला परिच्छेदमा पुनः प्रवेश गरेर पाठलाई गतिशीलतामा अगाडि बढाएका छन् । यिनै पात्रहरूको भूमिकाका केन्द्रमा रहेर सन्दर्भ व्यवस्थापनमा सन्दर्भ दायरामा सहभागीको परिचय, सन्दर्भ दायरामा सहभगीको स्थिरता र सन्दर्भ दायरामा सहभागीको पुनःप्रवेशलाई हेरिएको छ । सन्दर्भको दायरा पाठमा सहभागीको परिचय, सहभागीको स्थिरता र सहभागीको पुनःप्रवेशका माध्यामबाट पाठले गतिशीलता प्राप्त गरेको छ । सहभागीहरूले पाठमा आएर गरेका संवाद अनुभूति र तथस्टताले पाठलाई अगाडि बढाएका छन् । यसरी हेर्दा माइतघर उपन्यासमा लेखकले अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनलाई सन्दर्भ व्यवस्थापनका माध्यमबाट सन्दर्भको दायराभित्र सहभागीहरू सुबेदार, सुबेदार्नी, सानी, हरि, रत्ना र अन्यको आवश्यकता अनुसार परिचय, स्थिरता र पुनःप्रवेश गराएर प्रायोगिक पाठ माइतघर उपन्यास बनाउन सफल देखिन्छन् । यसरी हेर्दा माइतघर उपन्यासमा सन्दर्भ व्यवस्थापन संसक्त र स्वभाविक देखिन्छ ।

लेखकले अवधारणात्मक प्रतिबिम्बनलाई प्रायोगिक पाठ माइतघर उपन्यास बनाउन गरेको आलङ्कारिक व्यवस्थापन र सन्दर्भ व्यवस्थापन संसक्त र स्वभाविक देखिन्छ ।

परिशिष्ट

परिशिष्ट १

परिच्छेद दुई

तीज गएपछि केही दिनमा दसैं आयो । विजयादशमीको बिहान निधारभरि आमाबाबुको टिका थापी सानी खुरुखुरु सुबेदार्नीको घरतिर आई । सानीलाई देखेर सुबेदार्नीले हाँसेर भनिन्- अहो ! आज त सानी पुतली पो भइछस् !

केही लाज मानेजस्तो गरी सानीले आफ्नो लुगा मुसारिरही । सुबेदार्नीले भनिन्- 'खै त सानू टिका लगाएपछि ता ठुलालाई ढोग्नुपर्छ । खै त ! बडीलाई ढोग दिएको !'

सानी आएर सुबेदार्नीको गोडामा ढोगिदिई । सुबेदार्नी 'बिसासय आयु होस्' भनेर खिसिक्क हासिन् अनि एकछिन प्रेमले छातीमा टाँसेर सानीको गालामा आफ्नो गाला जोरेर दलिरहिन् ।

सुबेदार खत्री ढोकामा उभिएर धेरै बेरदेखि हेरिरहेका रहेछन् । पतिलाई आफ्नो सामुन्ने देख्दा सुबेदार्नीलाई एकछिन् के भनू, के भनू लागिरह्यो तर पछि शान्त स्वरमा अलिकति हाँसेर भनिन्- "आज यो नीलो जामा लगाएकाले सानीलाई कति सुहाएको छ ! कस्ती पुतलीजस्ती भएकी छ हो कि ! ओहो ! सानू बिर्सिस्, बडालाई ढोग्दिनस् !"

सुबेदार त्यसले ढोगेकोपट्टि विचार नगरी केवल मुसुमुसु हाँस्दै त्यस बालिकालाई हेरिरहे । तिनको मनमा अस्तीको घटना सम्झना भइहाल्यो । अनि केही अस्वभाविक कण्ठले भने- 'होइन, यस्तो जामा लाएको बखत मात्रै तिमी सानीलाई यस्ती राम्री देख्छ्यौ, तर यसले जहिलेदेखि फित्स्यौली छुन, परेवा हान्न, उपद्रव गर्न छोडेकी छ उसै बेलादेखि सानीलाई म त ज्यादै मन पराउन लागेको छु । अब ता सानीले फित्स्यौली पनि खेलाउदिन अनि परेवा पनि हान्दिन, होइन त सानी ?

सानीले नबोलेर धेरै बेरपछि 'हो' भनी ।

सुबेदार्नी खितखित हाँसिन् । सुबेदार्नीले सानीको हात समातेर घरभित्र लगिन् ।

दिउसो सुबेदार बजार जान लागेका थिए । आफू माथि सडकमा आइपुगुन्जेल त भान्साकोठामा हरि र सानी हाँसेको तीखो स्वर छर्लङ्ग सुनिन्थ्यो ।

सानीलाई सुबेदार्नी साह्रै मन पराउथिन् अनि माया पनि उत्तिकै गर्थिन् । छोरीको उनलाई कत्रो रहर थियो । महाकाल बाबालाई छोरीका निम्ति भाकल गरिन्, सूर्य देवतालाई छोरीकै निम्ति भाकल गरी आइतबारे व्रत लिइन् । तर नारी-अन्तरभित्र लुकेको मातृत्वमा जुन ठुलो तृष्णा थियो यो नमेटिँदा जिन्दगीको तहमा आकाङ्क्षा र तृष्णाले अझ झन हाहाकार मच्चाए । अनि दिन, महिना, वर्ष जति-जति बित्दै गयो, आशाको चर्खामा उमेरको डोरो पनि झन्-झन् खिरिलो बाटिँदै गयो, अनि झन् तृष्णाले अन्तर सुक्दै गयो ।

विवाहित नारीको शून्य कोखमा एउटा शिशु आउनाले एकैचोटि हजारौं सूर्य उदाएजस्तो हुन्छ । तर त्यो हुन नसके आशा-आशामा नारीको योवनश्री ओइलिएर जान्छ । अनि कोमल छातीभित्र सधैका निम्ति जलन र वेदना अनुभव भइरहन्छ ।

विवाह भएको धेरै वर्षपछि पाठ, पूजा, व्रत आदि गर्दा-गर्दा बल्ल हरि प्रसन्न भएछन् र हरिलाई सुबेदार्नीको कोखमा बास दिए । सुबेदारकी अघिल्ली स्वास्नी परलोक भएको छब्बिस वर्ष भइसकेको थियो । पहिलेको विवाहबाट जन्मेको छोरो थियो, त्यो नवौं श्रेणीसम्म पढेर पल्टनतिर भाग्यो । त्यसैले सुबेदारको हृदयमा कहिलेकाहीँ ठूलो शूल हुन्थ्यो, तैपनि अलि आफ्नो उमेर ढल्किसकेपछि जन्मेकाले हो कि छोरामाथि तिनले चाहिएकोभन्दा अलि बढ्तै माया पोख्न खोज्थे । त्यसैले दस वर्षको हुँदा पनि हरि बाबुको गुडिया (पुतली) नै थियो ।

परिशिष्ट २

परिच्छेद छ

दिनले रातलाई अनि रातले दिनलाई लखेटालखेट गर्दै त्यस्ता धेरै दिन र रातहरू पृथिवीबाट निस्केर गए । अब घरको कामधन्दा बिस्तार-बिस्तार सबै सानीमाथि पर्यो । पानी ल्याऊ सानी, भात पकाऊ सानी, घर सफा-सुग्घर पार सानी, भाँडाबर्तन माझेर राख सानी; यसो गर सानी, उसो गर सानी ! आखिर घरको जम्मै काम सानीले नगरी नहुनेसम्म भयो ।

सुबेदार्नीले घरको झिँजोबाट बिसाउने फुर्सत पाइन् । रत्नाको जीउ भने यो घरमा आएदेखि कहिल्यै सन्चो भनेको भएन । तर मुखले भनिहाल्न भएन । अर्काको घरमा त्यो अधिकार कहाँ ? अर्काले मनमा के सम्झलान् ? जति पीर भए पनि, जति जे भए पनि सहनै त पर्यो । अर्काको घरमा आफ्नो सन्चो-बिसन्चोको कुरा गर्ने अवसर कहाँ पाइन्छ र ? आश्रयहीन भएर आएपछि जस्तो दुःख पनि, जस्तो कष्ट पनि सहनैपर्छ भन्ने कुरा रत्नाले राम्ररी बुझेकी थिई ।

एक दिन भान्सामा कुरिरहँदा पनि हरि भान्सा गर्न आएन । सुबेदार्नीले सानीलाई बोलाउन पठाउँदा सानी रित्तै फर्केर आई र भनी- 'हरि दाज्यू भात खादैनन् रे !'

सुबेदार्नीले उत्तिनैखेरि भनिन्- ‘‘खादैन रे ? किन खादैन भनेको छ ? अनि उठेर भान्साकोठादेखि हुरिँदै हरिको कोठामा पुगिन् । हरि आँखा चिम्लेर सुतिरहेको रहेछ । हरिले स्वाँ-स्वाँ फेरेको सास आमाचाहिँलाई चैत-वैशाखको हुरीजस्तै लाग्यो । छोराको निधारमाथि हात राखेर छाम्दा त ओहो ! निधार प्रचण्ड तातो रहेछ ! हरिलाई दुईतीन पटक सोध्दा मात्र 'बिसन्चो छ, कपाल दुख्छ, खान्न' भनी झर्को मानेजस्तो गरेर अर्कापट्टि फर्क्यो । सुबेदार्नीले रुन्चे स्वरमा छोराको आङ मुसार्दै भनिन्- 'अलिकति त खा न बाबै !'

हरि बोलेन । आमाचाहिँले फेरि सोध्दा 'खान्न' भनेर जवाफ दियो । सुबेदार्नी पनि रित्तै फर्किन् ।

सानी हरिको कोठामा स्तब्ध भएर उभिइरही । शून्य कोठामा हरिले सास फेरेको आवाज सानीको कानमा बतास चलेजस्तो लागिरह्यो । यसरी केही बेर बितेपछि सुबेदार्नीले भान्साकोठाबाट 'सानू ! सानू !!' भनेर बोलाएको स्वर हरिको कोठाबाट पनि सुनियो । अनि

फर्केर हेर्दा सानी त्यहीँ उभिइरहेकी रहिछ । हरिले भन्यो- ‘ओहो ! अहिलेसम्म तिमी खान गएकी छैनौ सानू ?’

कता-कता पर्वतबाट आएको क्षीण ध्वनिजस्तो सानीको स्वर आयो- ‘अलिकति पनि नखाने त हरि दाज्यू ? बिन्ती छ ...।‘

हरिले ‘खान्न’ भनेर टाउको हल्लायो र सिक्त आँखाले सानीलाई पुलुक्क हेर्यो । अनि बल्ल सानी शून्य हृदय लिएर भान्साकोठातिर गई । भान्साघरमा रत्नाले सोध्दा सुबेदार्नी आफैले रुन्चे स्वरमा भनिन्- ‘खादैन रे ! खाँदिन भन्छ ! कपाल दुख्यो भन्छ ... यो बिमारी भयो कि मेरो त आधा जीउ हुन्छ ।‘

सुत्ने बेलामा उमालेको पानी चिस्याएर सानीले हरिको सिराननेर राखिदिई । हरि आफूले ओढ्ने लुगाहरूसमेत एकातिर फाली अस्तव्यस्त छरेर सुतिरहेको रहेछ । निधारमा पनि पसिनैपसिना आँखा पनि बन्द । बाहिर चिसो हावा बगिरहेको थियो । सानीले झ्याल थुनी, पलङबाट लत्रेर झरेका लुगाहरू सम्म्याएर हरिले थाहा नपाउने गरी ओढाइदिई, अनि हरिको अनुहार धेरै बेरसम्म अतृप्त आँखाले हेरिरही मनमा कता-कता शङ्का र डर लागेजस्तो भयो । आफू कोठादेखि निस्केर जानुभन्दा अघि एक चोटि निधारमा थाहा नपाउने गरी हात राखेर छाम्दाछाम्दै हरिका आँखा उघ्रिहाले । विद्युत्जत्तिकै छिटो भएर निधारदेखि हात पन्छाएर पनि अघोरै राता-राता बाईंले परेला र गाला छोइसकेका थिए । कानमा बाईं बजेको आवाज पनि आइहाल्यो अनि कोठाबाट एउटा कालो छायाजस्तो सुटुक्क निस्केर भागेको पनि हरिले देखिहाल्यो ।

आज सानीको मुटु किन हो किन अपराधीको जस्तो ढुकढुक गरिरह्यो । धेरै बेरसम्म आफ्नो छाती उँधो र उँभो भइरहेको सानीले पनि थाहा पाई । आज एक्कासि अज्ञात आनन्द अनि अज्ञात डर कताबाट अन्तरमा पस्यो, त्यो सानी आफैले पनि बुझ्न सकिन । आधा रातसम्म निद्रा लागेन, मनमा के-के कुरा खेलिरहे । आज त्यसलाई भित्र अन्तरमा कता-कता कुतकुती लागेजस्तो भइरह्यो ।

परिशिष्ट ३

परिच्छेद एघार

पर्सिपल्ट;-

जन्तीलाई बिदा दिएर पठाउने बेला भइसक्यो । भित्रको खलबलले केही अबेर भयो । सानी दुलही भएर सिँगारिएकी, नयाँ चोलो, नयाँ फरिया, नयाँ पटुका, नयाँ मजेत्रो अनि हातमा पनि साना-साना सुनका बाला र बाईंहरू अनि निधारमाथि सिउँदामा सिन्दुर लतपतिएको !

बिदाको समय आयो, सानी रुँदै-रुँदै आमालाई ढोगिदिन गई । आमा-छोरी अँगालो हालेर खुब रोए । त्यसपछि सानी सुबेदार्नीलाई ढोग दिन भनेर निहुरिएकी थिई, एक्कासि दुवै हातले सुबेदार्नीको गला बेरेर सानी नानीजस्तो डाँको छोडेर रुन थाली । सुबेदार्नीले पनि रुँदै सानीलाई आफ्नो छातीमा टाँसिन । अनि बिदा भएर जाने बखत आइसक्दा पनि तिनको कण्ठबाट लौ, जा है सानू भन्ने वचनसम्म पनि निस्किन सकेन । आफू पनि रुँदै आँसुले छोपिसकेका आँखाले सानीको अनुहार हेर्न खोजिन ।

तर हूलमूलमा सुबेदार्नीलाई रिँगटा चल्ला-चल्लाजस्तो भयो । सपना हो कि जस्तो पनि लाग्यो, अनि एकैछिनमा त्यो सपना टुट्यो ।

सानी उठेर गइसकेकी रहिछ ।

हरि आफ्नो कोठामा लुगा लगाउन लागेको थियो । सानी उही बेला दुही भएर बिदा माग्न आई । हेर्दा सानीको अनुहार आँसुको धाराले पखालिएको रहेछ । हरिको मुटुमा ठूलो धक्का लाग्यो ।

सानी पृथिवीतिर मुख पारेर सामुन्ने मूर्तिवत् उभिएकी थिई । हरि मथ्थर गतिले सानीको सम्मुख आएर उभियो र अस्फुट तर काँपेको स्वरमा भन्यो- 'लौ त, आजदेखि तिमीलाई बिदा ! आजदेखि तिमी पराईकी भयौ । यो घरलाई माइतघर सम्झनु । बराबर आउँदै गर्नू, आमा र बडीलाई नबिर्सिनु । उता गएपछि आफ्नो घर सम्भालेर बस्नू । सासु, ससुरा, पति, देवर, नन्द सबैलाई रिझाएर बस्नु । सानू, नरोऊ, जाने बेला भयो ... ।'

बोल्दाबोल्दै हरिको कण्ठ रुद्ध भएर आयो । कति बल गरेर आफूले सहज कण्ठमा अरू दुई वचन भन्ने चेष्टा गर्यो, तर मुटुको फेदमा ठूलो गाँठो परेर आयो । आज सधैंका निम्ति सानीलाई यो घरबाट बिदा दिएर पठाउने बेलामा हरि अन्तर्वेदनाले छटपटाउन थाल्यो । शैशव कालको मधुर स्मृति दुःखान्त रातको अस्पष्ट सपनाजस्तो हृदयाकाशमा उडिरह्यो ।

सानी दुवै हातले मुख छोपेर रोएको देख्दा हरिलाई पनि सानीलाई अङ्कमाल गरी उसका गालामा आफ्नो गाला जोडी बालकजस्तै खुबसित रुने इच्छा भयो । तर घरभित्र यतिका मानिसको घुइचो, आफू कसरी रुने ? आफू केही बेरसम्म अचेत र अज्ञात अवस्थामा उभिइरह्यो, अनि त्यसपछि बाहिर खलबली मच्चियो, अनि सानी ढोकाबाट आँसु पुछ्दै निस्केजस्तो लाग्यो ।

सानी रुँदै-रुँदै हरिको कोठाबाट निस्किरहेकी थिई ।

अचेल मानिसहरूले जसरी सरस्वती माताको मूर्ति बनाएर मण्डपमा राखी सिँगारेर धुमधामसित पूजा-अर्चना गर्छन्, रातभर बसेर सरस्वतीको गान-भजन गरी उज्यालो पार्छन् । अनि अर्को दिन उही मूर्ति सन्ध्या बितेपछि बिसर्जन गर्न लाग्छन्, त्यो बेला पूजा गरेको उही ठाउँ, प्रतिमा राखेको उही मण्डप कस्तो सुनसान र उजाड लाग्छ, आज ठिक यो घरमा पनि सानीलाई दुलही बनाएर पन्चैबाजाको पछि-पछि जन्तीसित बिदा दिएर पठाउँदा सबैलाई यो घरमा असाध्यै शून्य र नरमाइलो लाग्यो ।

परिशिष्ट ४

परिच्छेद सोह्र

शरद लागेपछि फेरि दसैँ आयो ।

अनि फेरि वनमा झ्याउँकीरीहरू कराइरहे । दसैँ गएपछि फेरि तिहार आयो । अनि लक्ष्मी पूजाको दिन सबैले घर सिँगारे । सानीले लामो-लामो सयपत्री फूलको माला उनेर ढोकामा, झ्यालमा, गाग्रामा, अमखोरामा लाइदिई । दिनभरि सयपत्रीको माला गाँस्दै दिन बिताई ।आधा दिनसम्म हरि पनि आफ्नै कोठामा अल्याङ्टल्याङ गरिरह्यो । कहिले पुस्तक झिकेर पढ्ने चेष्टा गर्थ्यो तर अन्तरको ठूलो मानसतरङ्ग उर्लेर आई ध्यानको तहसमेत छोपिदिन्थ्यो । कहिले कविता लेख्ने जोस लिएर बस्थ्यो तर भाव र कल्पनाको लहर बग्दैबग्दै विस्मृतिको बादलभित्र आफै विलिन हुँदै जान्थ्यो । अनि छन्द भङ्ग हुन्थ्यो । अनि अर्थहीन चेष्टा लिएर फेरि भावको सागरमा डुब्न खोज्थ्यो । भावले छन्दलाई अनि छन्दले भावनालाई लखेटालखेट गर्दागर्दै कविताको रस रस हुँदैनथ्यो अनि छन्द छन्द हुँदैनथ्यो ! हरिलाई दिक्क लाग्यो ।

अनि बेलुका हुँदै गएपछि कोठामा एक्लै बसेर भायोलिन बजाइरह्यो । भायोलिनबाट निस्केको एकएक सुर कम्पित भएर विस्मृतिको वायुमण्डलसित हरिको आत्मकन्दराभित्र घुमिरह्यो ।

साँझ बढ्दै गएपछि कोठामा अलि ज्यादै झिसमिसे अँध्यारो फैलिदै गयो, अनि हरि उठेर झ्यालनेर गयो । बाहिर कालो अन्धकार छाइसकेको रहेछ, अनि शून्य आँखाले तिमिर अन्धकारमा हेर्दा त्यहाँ अतीतका धेरै रमाइला स्मृतिहरू जुनेली रातको बादल भएर उडिरहे । एकछिन उज्यालो भयो अनि फेरि अन्धकार अनि फेरि उज्यालो । यसरी कहिले उज्यालो कहिले अँध्यारो हुँदै धेरै बेरसम्म जिन्दगीको छाया घुमिरह्यो ।

सानी हरिको कोठानेर आएर उभिई । ओहो ! अहिलेसम्म पनि बत्ती नबालेर कोठा अँध्यारै रहेछ ।

तर त्यो कोठाभित्र हरि पनि थियो । ऊ मौन भएर झ्याल बाहिर हेरिरहेको थियो । अनि बाहिरको क्षीण उज्यालोको अघिल्तिर उसको कपाल कालो ठुलो देखिन्थ्यो । अनि उसको केश छरपस्टिएर दाहिने पट्टिको कानसमेत छोपेजस्तो देखिन्थ्यो ।

अनि त्यो हेरेर सानी अलिकति डराई ।

त्यो नीरव शान्ति एक्कासि भङ्ग गर्न नसकेर सानीले लामो चिसो सास तानेर फेरि बिस्तारै निःस्वास छोडी । अनि एक-एक पाइला गर्दै घसार्दै हरिको पछिल्तिर पुगेर उभिई । अनि हरिको कुममाथिबाट बाहिर हेर्दा औंसीको रात देखी ।

आकाश तारै ताराले ढाकेको रहेछ । औंसीको रात जत्तिकै कालो भए पनि ताराहरू दोब्बर तेब्बर सेतो भएर चम्किरहेका ! अनि त्यो हेर्दा सानीलाई कस्तो कस्तो लाग्यो । त्यो आकाशभरिका ताराहरू हाँसिरहेको देख्दा आफूलाई रुन मन लाग्यो । अनि त्यो चम्किरहेको एक तारा आँसु भएर पृथिवीमा खसे पनि हुने थियो जत्तिकै लागिरह्यो । त्यो हेर्दा सानीलाई थकाई लागेजस्तो पनि भयो । अनि आफ्ना दुवै गोडा गलेजस्तो लाग्यो । आफ्नो अघिल्तिर उभिइरहेको परिचित पुरुषको मूर्तिवत स्थूल शरीरमाथि आफू ढेसिएर, त्यसलाई अँगालेर, आफ्नो शरीरको भार त्यहाँ अडाएर लामो थकाई मार्ने इच्छा भयो । अनि कुमैको छेउमा हात पुराइसकेकी पनि थिई । हातको बाई सुर्किएर झर्दा बजिहाल्यो । त्यसैले कोठाको नीरव शान्ति खल्बलियो । अनि सानीको सपना टुट्यो ।

हरिले फर्केर हेर्दा सानी आफ्नो पछिल्तिर उभिरहेकी रहिछ ।

सानीको अनुहार अन्धकारमा देख्न नसके पनि हरि असमञ्जसमा परेर एकछिन् के भनू, के भनू भइरह्यो । तर अँध्यारोमा सानीको सानो मधुरो स्वर आयो । अँध्यारोमा के गरिरहनु भएको हरि दाज्यू ? अनि त्यसले जवाफ नपर्खी फेरि बडीले भान्सामा बोलाउनु भएको छ भनेर निस्किहाली ।

हरि एकछिनसम्म बाहिर आकाश हेर्दै उभिइरह्यो । अनि भायोलिन ओच्छ्यानमा फालेर भान्साकोठामा पुग्यो ।

भान्साकोठा बत्तिले झिलिमिली पारेको रहेछ । सुबेदार्नी फल, फूल, दियो, बत्ती, भाँडाकुँडा, सुनचाँदी राखेर लक्ष्मीको पूजा गर्न लागेकी रहिछन् । बाहिर दलानमा पनि धेरै दियो र मैनबत्ती बालेर उज्यालो पारेको रहेछ ।

हरि धेरै बेरसम्म आमासित भान्साकोठामा बसिरह्यो । भरे उठेर हरि आफ्नो कोठामा पुगेको ता वहाँ पनि कोठा झलमल्ल उज्यालो भइसकेको रहेछ । धेरै पालाहरूमा दियो बलिरहेका रहेछन् । अनि मेच, दराज, ओच्छ्यान, पुस्तक र कलम-मसीसमेत दियोको

टकमा सबै सफा सुग्घर र उज्यालो देखिए । कसो-कसो गर्दा हरिका आँखा आफ्नो फोटोमा पुगे । त्यहाँ पनि छानी छानी पहेँलैपहेँलो सयपत्रीको फूल उनेर माला लाइदिएको रहेछ ।

कोठामा अहिलेसम्म सानी के गर्दै थिई हरिले बल्ल बुझ्यो ।

अनि हरिको अन्तस्तलभित्र सयपत्री फूलको माला गोलो भएर घुमिरह्यो । अनि त्यहाँ धेरै छायाहरू र बडाबडा मन्दिरका स्तूप र देवालयका भित्ताहरू देखिए अनि फेरि सब हराए ।

पाँच वर्षअघिको लक्ष्मी पूजा कस्तो रमाइलो थियो । तर आजको लक्ष्मी पूजा भने यसरी बित्यो । विगत जीवनको त्यही स्मृतिमा आज दुवैका हृदय डुबे ।

सन्दर्भ सामग्रीसूची

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०७४), *सामाजिक र प्रायोगिक भाषाविज्ञान,* छैटौं संस्क. काठमाडौँः रत्न पुस्तक भण्डार ।

कटिङ, जोन (सन् २००८), *प्राग्मेटिक्स एन्ड डिस्कोर्स,* सेकेन्ड एडिसन, लन्डन न्यु योर्क : रुटलेड्ज टेलर एन्ड फ्रान्सिस ग्रुप ।

कल्थर्ड, म्यकोलम (सन् २००७), *एन इन्ट्रोडक्सन टु डिस्कोर्स एनालाइसिस,* न्यु दिल्लीः सनत प्रिन्टर्स ।

गौतम, देवीप्रसाद (२०६८), *'सङ्कथन विश्लेषण', रत्न बृहत् नेपाली समालोचना,(सैद्धान्तिक खण्ड),* सम्पा. राजेन्द्र सुवेदी र डा. लक्ष्मणप्रसाद गौतम, काठमाडौँः रत्न पुस्तक भण्डार पृ. (५७०-५९१)

गौतम, देवीप्रसाद र चौलागाईं प्रेमप्रसाद (२०७०), *भाषाविज्ञान,* दोस्रो.संस्क, काठमाडौँ : पाठ्यसामग्री प्रकाशन ।

घिमिरे, वासुदेव (२०६५), *समाजभाषाविज्ञान,* काठमाडौँ : प्रमोसन प्रिन्टर्स एन्ड पब्लिकेसन स्पोट प्रा.लि. ।

टमलिन, रस्सेल र अन्य (सन १९९७) *'डिस्कोर्स सिम्यान्टिक',* सम्पा. टेअन ए . भान डिक, डिस्कोर्स एज स्ट्रकचर एन्ड प्रोसेस, न्यु दिल्लीः साग पब्लिकेसन ।

ढकाल, दीपकप्रसाद (२०७०), *समाख्यानशास्त्र सिद्धान्त र प्रयोगः* काठमाडौँ : ओरियन्टल प्रकाशन गृह ।

ढकाल, दीपकप्रसाद (२०७५), *'प्रयोजनपरक पाठको विधा निर्धारण' वाङ्मय* (१६), काठमाडौँः नेपाली केन्द्रीय विभाग, पृ. (१३-२२) ।

नुनान, डेभिड (सन् १९९३), *इन्ट्रोड्युसिङ डिस्कोर्स एनालाइसिस,* लन्डनः पेङ्गइन बुक्स ।

पौडेल, माधवप्रसाद र पोखेल गोकुल (२०७१), *सङ्कथन विश्लेषण सिद्धान्त र प्रयोग,* काठमाडौँः विद्यार्थी प्रकाशन प्रा.लि. ।

बाङ्देल, लैनसिंह (२०७४), *माइतघर,* एकतीसौं संस्क. काठमाडौँः रत्न पुस्तक भण्डार ।

ब्राउन, गिलियन र युले जर्ज (सन् १९८३), *डिस्कोर्स एनालाइसिस,* क्याम्ब्रिजः क्याम्ब्रिज युनिभर्सिटी प्रेस ।

ब्रेन, पल्ट्रिज (सन् २००६), *डिस्कोर्स एनालाइसिस,* न्यू योर्क लन्डनः कन्टिनियोम इन्टरनेस्नल पब्लिसिङ ग्रुप ।

भट्टराई, भरतकुमार (२०७१), *'सङ्गथन संरचना र संसक्ति व्यवस्था', वाङ्मय* (१५), काठमाडौँः नेपाली केन्द्रीय विभाग, पृ. (४७-५६)

रेग्मी, भीमनारायण (२०७२),*भाषाविज्ञान शब्दावली,* काठमाडौँः प्रज्ञा छापाखाना ।

लक, टेरी (सन् २००५), *क्रिटिकल डिस्कोर्स एनालाइसिस,* न्यू योर्क लन्डनः कन्टिनियोम इन्टरनेस्नल पब्लिसिङ ग्रुप ।

लुइटेल, खगेन्द्रप्रसाद र शर्मा मोहनराज (२०६८), *शोधविधि,* पाचौं संस्क. ललितपुरः साझा प्रकाशन ।

विच्मेयर, साल्ली (सन् २००५), *अक्सफोर्ड एडभान्स लर्नर्स डिक्सनरी,* सेभेन्थ एडिसन, न्यु योर्कः अक्सफोर्ड युनिभर्सिटी प्रेस ।